ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра політології і державного управління

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Декан факультету суспільних наук
_____ /Остапець Ю.О./
«____» _____2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ І ГЕОПОЛІТИКА

Рівень вищої освіти	**Перший (бакалаврський)**
Галузь знань	**05 Соціальні та поведінкові науки**
Спеціальність	**052 Політологія**
Освітня програма	**Політологія**
Статус дисципліни	**Обов'язкова**
Мова навчання	**Українська**

Ужгород – 2021

Робоча програма навчальної дисципліни «**Політична географія і геополітика**» для здобувачів вищої освіти галузі знань **05 Соціальні та поведінкові науки** спеціальності **052 Політологія** освітньої програми **Політологія**.

Розробник: **Петрінко В.С.,** доцент, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління.

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри
політології і державного управління

протокол № 12 від «01» липня 2021 р.

В.о. завідувача кафедри _____ Вегеш М.М.

Схвалено науково-методичною комісією **факультету суспільних наук**

протокол № 01 від «30» серпня 2021 р.

Голова науково-методичної комісії _____ Попадич О.О.

© Петрінко В.С., 2021 р.

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021 р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

<table>
<tr><td rowspan="2">Найменування показників</td><td colspan="2">Розподіл годин за навчальним планом</td></tr>
<tr><td>Денна форма навчання</td><td>Заочна форма навчання</td></tr>
<tr><td>Кількість кредитів ЄКТС – 7</td><td colspan="2">Рік підготовки:</td></tr>
<tr><td>Загальна кількість годин – 210</td><td>1-ий</td><td>1-ий</td></tr>
<tr><td>Кількість модулів – 3</td><td colspan="2">Семестр:</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Тижневих годин:
для денної форми навчання: 3,2; 2,8

аудиторних – 54; 44

самостійної роботи студента – 66; 46</td><td>1-ий – 2-ий</td><td>1-ий</td></tr>
<tr><td colspan="2">Лекції:</td></tr>
<tr><td>30; 24</td><td>16</td></tr>
<tr><td colspan="2">Практичні (семінарські):</td></tr>
<tr><td>24; 20</td><td>8</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Вид підсумкового контролю: залік; іспит</td><td colspan="2">Лабораторні:</td></tr>
<tr><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Форма підсумкового контролю: усна</td><td colspan="2">Самостійна робота:</td></tr>
<tr><td>46</td><td>186</td></tr>
</table>

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни **«Політична географія і геополітика»** є надати студентам теоретичні знання щодо особливостей політичної карти світу, сутності держави в її просторово-географічному вимірі та специфіки формування теоретичної та практичної геополітики держав світу для підготовки висококваліфікованого спеціаліста з питань політичної науки та геополітики.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

1) загальних компетентностей:
- знання предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК-01);
- здатність бути критичним і самокритичним (ЗК-03);
- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК-06);
- здатність працювати у міжнародному контексті (ЗК-08);

2) спеціальних (фахових) компетентностей:
- здатність використовувати категоріяльно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки (СК-01);
- здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки (СК-02);
- здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах (СК-03);
- здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності (СК-04);
- здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування (СК-05);
- здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні (СК-06);
- здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефахівців (СК-09);
- здатність аналізувати проблеми у сфері національної безпеки, здійснювати моніторинг соціально-політичної стабільності у прикордонних регіонах (СК-10);
- здатність розробляти механізми протистояння політичним ризикам, упереджувати виникнення конфліктних ситуацій у поліетнічному середовищі (СК-11).

Крім того, вивчення вказаної нормативної навчальної дисципліни дозволить здобувачу вищої освіти у подальшому орієнтуватися й аналізувати політичну карту світу та етапи її формування; виокремлювати специфіку (політичну, територіальну, економічну, етнічну, демографічну, соціальну, культурну) окремих регіонів світу та держав; давати оцінку адміністративно-територіальному устрою та кордонам держави; орієнтуватися в етно-демографічних, соціально-економічних і електоральних процесах у державі та світі; виокремлювати політико-географічні та геополітичні аспекти глобальних проблем людства; аналізувати особливості розвитку світового політичного процесу та геополітики держав, зокрема й України; використовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань у політико-географічному та геополітичному напрямах; готувати інформаційні повідомлення, виступи, наукові статті на політико-географічну й геополітичну проблематику.

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми **«Політологія»**, вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності.	**ПРН-01**
Вміти критично мислити у сфері професійної діяльності.	**ПРН-03**
Розуміти історію, закономірності та етапи розвитку предметної сфери політології, знати її цінності та досягнення.	**ПРН-07**
Вміти використовувати базовий категоріально-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.	**ПРН-08**
Вміти застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.	**ПРН-09**
Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.	**ПРН-10**
Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.	**ПРН-12**
Вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.	**ПРН-13**
Презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень фахівцям і широкій аудиторії, засобам масової інформації, експертам з інших галузей знань.	**ПРН-16**
Вміти визначати національні пріоритети та інтереси України, з урахуванням безпекової складової в умовах викликів, ризиків і загроз, у тому числі зовнішніх.	**ПРН-19**

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни **«Політична географія і геополітика»**:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Знати об'єкт, предмет вивчення дисципліни та методологію, яка використовується в політико-географічній і геополітичній науках для дослідження локальних, державних, регіональних і глобальних суспільно-політичних процесів.	**ПРН-01**
Застосовувати методологію дослідження для аналізу локальних, державних, регіональних і світових суспільно-політичних процесів, а також застосовувати отримані знання при вирішенні практичних завдань на семінарських заняттях і у подальшій професійній діяльності.	**ПРН-03**
Розуміти причини й етапи формування політичної карти світу, територій держав та їх геополітики в регіональному та глобальному вимірі.	**ПРН-07**
Знати орієнтуватися та вміти використовувати категоріально-понятійний та аналітично-дослідницький апарат при вирішенні питань із політико-географічної та геополітичної проблематики.	**ПРН-08**
Критично аналізувати й оцінювати політичні процеси та явища з політико-географічної та геополітичної тематики, що відбувалися в різних історичних періодах.	**ПРН-10**
Давати оцінку взаємодії політичних акторів та інститутів, влади й урядування, політичним системам і режимам у вирішенні просторово-територіальних і геополітичних проблем у державі.	**ПРН-12**
Формувати та впливати на публічну політику на місцевому, державному, європейському та світовому рівнях з політико-географічних і геополітичних позицій.	**ПРН-13**
Оприлюднювати результати теоретичних і прикладних політико-географічних і геополітичних досліджень широкому загалу суспільства.	**ПРН-16**
Впливати й визначати державні пріоритети та інтереси України в політико-територіальному та геополітичному плані відповідно до сучасних умов безпекового характеру.	**ПРН-19**

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- залік;
- контрольна робота;
- аналітичний реферат;
- презентація результатів виконаної індивідуальної роботи студента;
- виступ на семінарських заняттях;
- поточне опитування.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: поточне опитування, виступ на семінарських заняттях, знання політичної карти світу, написання аналітичного реферату, письмове тестування з теми.
Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.
Форма підсумкового семестрового контролю: усний залік.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
Т1	Т2	Т3	Т4	Т5	50	100
6	6 + 10	6	6	6 + 10		

Т1, Т2… - теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота			Модульна контрольна робота	Сума
Т8	Т10	Т11; Т12	50	100
7	7 + 22	7 + 7		

Т1, Т2… - теми

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	5	30	4	28
Письмове тестування при тематичному оцінюванні	1	10		
Політична карта світу	1	10		

Реферат (аналітичне завдання)			1	22
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи.

Мінімальний поріг для допуску до модульної контрольної роботи становить 10 балів. Модульна контрольна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики відповідного модулю, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, перше запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 10 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій розвитку сучасних регіональних партій, рухів і груп впливу у конкретних країнах Західної та Центрально-Східної Європи та в Україні. Залежно від послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання модульної контрольної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків студента з визначеної проблематики, третє запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 25 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.

Відповідно до ***«Положення про порядок та методику проведення семестрових (курсових) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті»*** (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

оцінку « добре» (82-89 балів, В) – заслуговує студент, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування

проблем професійного спрямування;

- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, С) заслуговує студент, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;
- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;

- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) – заслуговує студент, який:

- знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії;
- виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;
- ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;
- допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує студент, який:

- володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється студенту, який:

виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється студенту заочної форми навчання, який:

- володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;
- допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;
- не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи студента протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

<table>
<tr><th rowspan="2">Оцінка за 100-бальною шкалою</th><th rowspan="2">Оцінка ЄКТС</th><th colspan="2">Оцінка за національною шкалою</th></tr>
<tr><th>диференційована</th><th>недиференційована</th></tr>
<tr><td>90 – 100</td><td>A</td><td>відмінно</td><td rowspan="5">зараховано</td></tr>
<tr><td>82-89</td><td>B</td><td rowspan="2">добре</td></tr>
<tr><td>74-81</td><td>C</td></tr>
<tr><td>64-73</td><td>D</td><td rowspan="2">задовільно</td></tr>
<tr><td>60-63</td><td>E</td></tr>
<tr><td>35-59</td><td>FX</td><td>незадовільно з можливістю повторного складання</td><td>незараховано з можливістю повторного складання</td></tr>
<tr><td>0-34</td><td>F</td><td>незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни</td><td>незараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни</td></tr>
</table>

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1

ТЕМА 1. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Теоретичні основи політичної географії: сутність поняття, об'єкт і предмет. Історія становлення та розвитку політичної географії. Політична географія в Україні. Рівні та методи політико-географічних досліджень. Рівні та методи політико-географічних досліджень.

ТЕМА 2. ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ

Політична карта світу: сутність і періодизація. Промислова революція, Великі географічні відкриття та їх вплив на світові політико-географічні процеси. Епоха колоніалізму та формування великих світових колоніальних імперій. Португальська та Іспанська колоніальні імперії. Британська колоніальна імперія. Французька колоніальна імперія. Османська колоніальна імперія. Німецька й Австро-Угорська імперії. Російська колоніальна імперія. Зміна політичної карти світу після Першої світової війни. Зміна політичної карти світу після Другої світової війни. Сучасна політична карта світу.

ТЕМА 3. ДЕРЖАВА ЯК ОСНОВНИЙ ОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Політико-географічна сутність держави. Сутність поняття «держава». Первісні форми людської організації. Головна основа держави. Принцип «дотримання порядку» та «суспільного ладу». Три елементи (підстави) державотворення. Зміст і відмінності між поняттями «державний устрій» і «державний лад». Основні ознаки держави. Суверенітет. Виникнення ідеї суверенітету. Принцип «суверенної рівності». Документи в яких закріплена юридична рівність держав. Функції держави та їх поділ. Державна територія: сутність поняття, складові елементи. Політико-географічне положення держави. Величина державної території, її морфологія та структура. Політичні кордони держави, їх класифікація та динаміка. Функції державних кордонів та їх встановлення. Прикордонні й транскордонні регіони. Зміни державних територій. Політичний поділ повітряного та космічного простору.

ТЕМА 4. ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Типи державних політичних систем. Законодавча, виконавча та судова влада, їх вплив на зовнішню політику держав. «Четверта» та «п'ята» влада. Форми державного правління в країнах світу. Класифікація країн за формою державного устрою. Проблеми сучасного унітаризму та національних держав. Політико-географічна сутність федералізму. Політичні режими в країнах світу.

ТЕМА 5. ПОЛІТИЧНА ГЕОРАФІЯ СВІТОВОГО ОКЕАНУ

Політико-географічні дослідження Світового океану. Концепції освоєння Світового океану. Географічні школи на сторожі морської могутності держав. Берегова зона – плацдарм освоєння континентів. Морська могутність – основа світового чи регіонального лідерства держав. Проблема районування Світового океану. Відмінності районування суші й океану. Основні фактори районоутворення. Принципи районування. Структура еколого-

економічних районів Світового океану. Морські еколого-економічні райони. Політичний поділ Світового океану: внутрішні морські води, територіальні води (територіальні моря), архіпелазькі води. Території з міжнародним режимом: відкрите море, міжнародний район морського дна («Район»). Території Світового океану зі змішаним правовим режимом: виняткова (виключна) економічна зона, континентальний шельф, прилегла зона. Міжнародні протоки та канали. Атрактивність берегової зони. Природні ресурси Світового океану. Антропогенне забруднення Світового океану. Соціально-економічна привабливість берегової зони. Арктика. Антарктика.

ТЕМА 6. ГЕОГРАФІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДЕРЖАВ СВІТУ

Теорія адміністративно-територіального устрою (АТУ) та місцевого самоврядування: основні поняття, територіально-ієрархічна структура та функції АТУ, системи (моделі) місцевого управління та самоврядування. Історичні особливості та світовий досвід формування АТУ та місцевого самоврядування. Автономії в державах світу. Столиця держави. Адміністративно-територіальна реформа як засіб удосконалення управління суспільством.

ТЕМА 7. ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Населення як суб'єкт держави. Громадянство: сутність, державотворче значення і проблеми. Расовий та етнічний склад населення держави. Етнічні процеси у сучасному світі. Націоналізм: генезис, вплив на буття і державне будівництво народів. Види міжнаціональних відносин у державі. Мовна структура держав і мовні проблеми. Природний рух населення та його політико-географічне значення. Міграції населення. Урбанізація як політико-географічна проблема. Мегаполіси.

ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Політика як концентрований вираз економіки. Економічний потенціал держав. Політико-географічні передумови економічного розвитку держав. Класифікація країн за рівнем соціально-економічного розвитку. Міжнародна інтеграція. Економічні, політичні та військові інтеграційні об'єднання, їх політико-географічне значення. Міждержавні дезінтеграційні процеси. Внутрішньодержавні інтеграційні та дезінтеграційні процеси.

ТЕМА 9. ЕЛЕКТОРАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Політичні партії, рухи, блоки. Політична шкала сучасного світу. Формування виборчих округів. Географічні аспекти виборів. Типи виборчих систем. Вплив виборів на політичне життя суспільства.

ТЕМА 10. ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА

Поняття та сутність глобальних проблем. Класифікація глобальних проблем і шляхи їх вирішення. Воєнно-політичні проблеми. Економіко-демографічні проблеми. Правові проблеми. Глобальні проблеми людства й Україна.

ТЕМА 11. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Поняття світового політичного процесу. Глобалізація як ключова тенденція світового розвитку. Основні передумови глобалізаційних процесів. Риси глобалізації. Рейтинг глобалізації. Антиглобалізм. Політична відкритість держав: сутність поняття, форми відкритості. Ізоляціонізм. Показники відкритості держав.

ТЕМА 12. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Політико-географічне положення України. Формування державної території України. Держава Україна як територіальна політична система. Політичний устрій України. Адміністративно-територіальний поділ України. Партійна система України. Особливості електоральної географії України. Політико-географічне районування України. Політичні регіони та субрегіони України.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наукова дисципліна		2	2			5
Тема 2. Політична карта світу та її історичні зміни		6	4			6
Тема 3. Держава як основний об’єкт політичної географії		4	2			6
Тема 4. Держави в сучасному світі		2	2			6
Тема 5. Політична географія Світового океану		2	2			5
Тема 6. Географія адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування держав світу		2				5
Тема 7. Етнодемографічні аспекти політичної географії		2				5
Тема 8. Соціально-економічні аспекти політичної географії		2	2			5
Тема 9. Електоральна географія		2				5
Тема 10. Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства			2			6
Тема 11. Особливості розвитку світового політичного процесу			4			6
Тема 12. Політична географія України		4	6			6
Модульна контрольна робота		2				
Разом за модуль	120	30	24			66
Разом за семестр	**120**	**30**	**24**			**66**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наукова дисципліна	14	2				11
Тема 2. Політична карта світу та її історичні зміни	14	2				11
Тема 3. Держава як основний об’єкт політичної географії	16	4				11
Тема 4. Держави в сучасному світі	14		2			11
Тема 5. Політична географія Світового океану	14		2			11
Тема 6. Географія адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування держав світу	14	2				11
Тема 7. Етнодемографічні аспекти політичної географії	17					16
Тема 8. Соціально-економічні аспекти політичної географії	17					16
Тема 9. Електоральна географія	16					15
Тема 10. Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства	16					15
Тема 11. Особливості розвитку світового політичного процесу						15
Тема 12. Політична географія України	14		2			11
Тема 13. Геополітика як наука: загальна характеристика	14	2				11
Тема 14. Геополітичні теорії західного світу: німецька, скандинавська, англійська, американська, французька й італійська геополітична думка	14	2				11
Тема 15. Геополітична думка та сучасна геополітика України	14		2			11
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	210	16	8			186
Разом за семестр	**210**	**16**	**8**			**186**

6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Політична географія як наукова дисципліна	2	
2	Політична карта світу та її історичні зміни	2	
3	Держава як основний об’єкт політичної географії	2	

4	Держави в сучасному світі	2	2
5	Політична географія Світового океану	2	2
6	Соціально-економічні аспекти політичної географії	2	
7	Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства	2	
8	Особливості розвитку світового політичного процесу	4	
9	Політична географія України	6	2
10	Геополітична думка та сучасна геополітика України		2
	Разом	**24**	**8**

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Політична географія як наукова дисципліна	5	11
2	Політична карта світу та її історичні зміни	6	11
3	Держава як основний об’єкт політичної географії	6	11
4	Держави в сучасному світі	6	11
5	Політична географія Світового океану	5	11
6	Географія адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування держав світу	5	11
7	Етнодемографічні аспекти політичної географії	5	16
8	Соціально-економічні аспекти політичної географії	5	16
9	Електоральна географія	5	15
10	Політико-географічні аспекти глобальних проблем людства	6	15
11	Особливості розвитку світового політичного процесу	6	15
12	Політична географія України	6	11
13	Геополітика як наука: загальна характеристика		11
14	Геополітичні теорії західного світу: німецька, скандинавська, англійська, американська, французька й італійська геополітична думка		11
15	Геополітична думка та сучасна геополітика України		11
	Разом	**66**	**186**

6.5. Індивідуальне завдання

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни **«Політична географія і геополітика»** носить самостійний характер виконання окреслених завдань і тематично охоплює загальне змістовне навантаження з навчального курсу. Індивідуальне завдання студента виконується під час 1 модулю і може бути оцінене максимально у 22 бали. Воно включає наступні завдання:

- аналіз політичної карти світу;
- підготовка й написання реферату з обраної та узгодженої з викладачем теми.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Теоретичні аспекти політичної географії як наукової дисципліни.
2. Становлення та розвиток політичної географії як науки.
3. Територіально-політичні системи як об’єкти дослідження політичної географії.
4. Політична географія в системі політичних наук.
5. «Галузеві» політико-географічні дисципліни: сучасний стан і перспективи розвитку.

6. Комплексні політико-географічні дисципліни: сучасний стан і перспективи розвитку.
7. Сучасний стан політичної географії: наукові здобутки та задоволення практичних потреб людства.
8. Політична карта як відображення політичних процесів на планеті та в державі.
9. Особливості формування політичної карти світу в стародавній період.
10. Середньовічна політична карта Європи: формування та розвиток.
11. Вплив Великих географічних відкриттів і промислової революції на світові політико-географічні процеси.
12. Зміни політичної карти світу в епоху колоніалізму.
13. Причини створення, процвітання та занепаду великих колоніальних імперій світу.
14. Політична карта розподілу світу напередодні та після Першої світової війни.
15. Зміна політичної карти світу після Другої світової війни.
16. Політична карта світу після «холодної війни» та сучасні тенденції її розвитку.
17. Демілітаризовані території у світі: історія становлення та сучасний стан.
18. Самопроголошені держави на політичній карті світу.
19. Протекторати: історія та сучасність.
20. Залежні території Великої Британії та їх політико-правовий статус.
21. Залежні території Франції: політико-правовий статус і тенденції трансформації.
22. Залежні території США та їх політико-правовий статус.
23. Політична географія Світового океану: сучасні напрями досліджень.
24. Внутрішні морські води прибережної держави: основні види, проблеми делімітації, політико-правовий режим.
25. Територіальне море прибережної держави: проблеми делімітації, політико-правовий режим.
26. Континентальний шельф і виняткова економічна зона прибережної держави: проблеми делімітації та використання природних ресурсів.
27. Політико-правовий статус Чорноморських проток.
28. Суецький канал: історія створення та використання, сучасний режим.
29. Панамський канал: історія створення та використання, сучасний режим.
30. Політико-географічна ситуація в Арктиці: історія та сучасність.
31. Антарктика: історія дослідження, сучасний політико-географічний і правовий стан.
32. Державна територія та її складові.
33. Політико-географічне положення держави: основні рівні, методи аналізу.
34. Ексклави та напівексклави на політичній карті світу.
35. Політична лімологія: сутність, перспективні напрями досліджень.
36. Транскордонне співробітництво в Європі.
37. Транскордонні регіони у світі: становлення та сучасні тенденції розвитку.
38. Державні кордони у світі: основні підходи до класифікації.
39. Державні кордони у Світовому океані.
40. Сучасні проблеми делімітації та демаркації державних кордонів у світі.
41. Історичні аспекти змін державних кордонів (територій).
42. Політичні системи: провідні підходи до типізації.
43. Парламентські монархії на політичній карті світу.
44. Абсолютні монархії: історія та сучасність.
45. Президентські республіки: політичний устрій, поширення в сучасному світі.
46. Парламентські республіки: політичний устрій, поширення в сучаному світі.
47. Сучасні напівдемократичні політичні режими в країнах світу.
48. Авторитарні політичні режими в країнах світу: історія та сучасність.
49. Федеративний державний устрій: сутність, розподіл повноважень між «центром» і суб’єктами федерації.
50. Федеративні держави на політичній карті світу.
51. Децентралізація: сутність, сучасні тенденції в державах світу.

52. Адміністративно-територіальний поділ розвинутих країн: основні тенденції розвитку.
53. Адміністративно-територіальний поділ країн, що розвиваються: основні напрями трансформації.
54. Політичні автономії: сутність, поширення в країнах світу.
55. Регіоналістичні держави в сучасному світі.
56. Столиці держав світу: провідні підходи до типізації.
57. Місцеве управління та самоврядування: основні функції та напрями трансформації в країнах світу.
58. Місцеве управління та самоврядування: основні типи і поширення у світі.
59. Інститут громадянства: сутність і державотворче значення.
60. Етнічна структура населення держави: моноетнічні та поліетнічні країни світу.
61. Міжетнічні процеси в державі: сутність і проблеми відносин.
62. Характеристика етнічних процесів у сучасному світі.
63. «Нація» і «націоналізм»: сутність понять і підходи до визначення.
64. Державотворче значення модерного націоналізму.
65. Націоналізм і великодержавний шовінізм: наростання проблеми в державах світу.
66. Мовна структура населення та мовні проблеми в державах Європи.
67. Демографічні проблеми в країнах світу: сучасний стан і перспективи.
68. Політико-географічне значення міграційних процесів сучасності: причини, основні напрямки потоків та наслідки для держав.
69. Міграційна проблема в Україні: сутність і проблеми розв’язання.
70. Процеси урбанізації: сутність, рівні, темпи та наслідки.
71. Роль високоорганізованих держав у міжнародних відносинах та світовому просторі.
72. Столиця держави: політико-географічна теорія та практика.
73. Політико-географічні передумови економічного розвитку держав.
74. Рейтинг країн світу за соціально-економічним розвитком.
75. Міжнародна інтеграція: сутність і риси.
76. Основні принципи і форми міждержавної економічної та політичної інтеграції.
77. Найбільші інтеграційні об’єднання в світі.
78. Електоральна географія: основні напрями і методи досліджень.
79. Політичні партії та їх роль у державній політичній системі.
80. Політичні партії в державах світу: основні підходи до типізації.
81. Партійні системи в державах світу.
82. Партійний геопростір країн світу.
83. Партійний геопростір України.
84. Виборчі системи в державах світу.
85. Глобальні проблеми сучасності: поняття та сутність.
86. Глобалістика як нова міждисциплінарна наука.
87. Класифікації глобальних проблем людства.
88. Вплив глобальних економічних проблем на демографічну ситуацію у світі.
89. Причини та наслідки глобальної екологічної проблеми.
90. Міжнародний тероризм та антитерористичне співробітництво.
91. Сутність глобалізації як ключової тенденції сучасного розвитку світу.
92. Зміст поняття «політична відкритість держав» та показники відкритості держав.
93. Політико-географічне положення України.
94. Сучасні державні кордони України.
95. Виникнення і геопросторовий розвиток Київської Русі.
96. Політико-географічні аспекти Козацької держави.
97. Формування державної території України в ХХ столітті.
98. Адміністративно-територіальний поділ України: проблеми реформування.
99. Вплив географічних факторів на електоральні процеси в Україні.
100. Політико-географічне районування України.

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література:

1. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
2. Гольцов А.Г. Політична географія: навч. посібн. Київ: МАУП, 2007. 256 с.
3. Блій Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О.Шаблія. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
4. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
5. Дністрянський М.С. Типологія держав світу за етнонаціональним складом населення та характером територіальних етнополітичних відносин. *Український географічний журнал*. № 4. 2002. С. 46-49.
6. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Світ, 2000. 310 с.
7. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 587 с.
8. Економічна і соціальна географія світу: навч. посіб. / за ред. С.П.Кузика. Львів: 2002. 672 с.
9. Жук П., Мазур Н. Р.Соломонюк, Р.Турчак. Етнополітична карта світу XXI. Тернопіль: Мандрівець, 2000. 240 с.
10. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд. Москва: Аспект Пресс, 2005. 479 с.
11. Копійка В.В., ШинкаренкоТ.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л.В.Губернського. Київ: Знання, 2009. 751 с.
12. Ліпкан В.А. Національна безпека України. Київ: КНЕУ, 2008. 552 с.
13. Лісничий В.В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн. Харків: Торнадо, 2001. 352 с.
14. Малий етнополітичний словник / О.В.Антонюк, В.І.Волобуєв, М.Ф.Головатий та ін. Київ: МАУП, 2005. – 288 с.
15. Мартинюк В.О., Троян С.С. Політична географія геополітика: словник-довідник. Київ: НВЦ ВО, 2005. 224 с.
16. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2007. 292 с.
17. Міжнародні організації: навч. посібн. / за ред О.С.Кучика. Київ: Знання. 2005. 497 с.
18. Політична географія і геополітика: навч. посіб. / за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 256 с.
19. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика: монографія. Львів: ЦПД – Астролябія, 2005. 348 с.
20. Світова та європейська інтеграція. Організаційні засади: навч. посіб. / за ред. Я.Малика, М.Мальського. Львів: Вид-во ЛНУ, 2001. 402 с.
21. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. Київ: Логос, 1999. 568 с.
22. Соціально-економічна географія України: навч. посіб. / за ред. О.І.Шаблія. Львів: Світ, 2000. 608 с.
23. Тиводар М. Етнологія: навч. посіб. Львів: Світ, 2004. 624 с.
24. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 422 с.
25. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ, 2001. 744 с.

26. Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: ЛНУ, 2003. 444 с.
27. Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін. Політична географія і геополітика: навч. посіб.; за ред. Б.П.Яценка. Київ: Либідь, 2007. 256 с.

Допоміжна література:

28. Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология: анализ и менеджмент: учеб. пособ. / А.Р.Аклаев. Москва: Дело, 2005. 472 с.
29. Бабурин С.Н. Мир империй: Территория государства и мировой порядок. Санкт-Петербург: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 769 с.
30. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу: посіб. Київ: Академія, 2003. 688 с.
31. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О.Фешовець. Львів; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
32. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. 296 с.
33. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2001. 240 с.
34. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 526 с.
35. Країни Євросоюзу та Україна: навчальний посібник-довідник / за ред. О.Крисюка. Тернопіль: Астон, 2008. 208с.
36. Країни світу. Енциклопедія. Харків: Фоліо, 2007. 512 с.
37. Мазур О.Г. Виборчі системи: загальне й особливе (на прикладі Англії, Франції, Бельгії, Німеччини). *Наукові записки*. Збірник. Серія «Політологія і етнологія». Вип.11. Київ: ІПіЕНД, 2000. С.312-322.
38. Максимова В.С. Глобализация и устойчивое развитие современного мира: вопросы методологии и практики. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол. Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН; РОССПЭН, 2007. С. 11-24.
39. Мировая политика и международные отношения: учебное пособие / под ред. С.А.Ланцова, В.А.Ачкасова. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 448 с.
40. Морозов И.Л. Политический экстремизм в период глобализации. *Мировые процессы, политические конфликты и безопасность* / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН; РОССПЭН, 2007. С. 54-64.
41. Політологія: підручник / за ред. М.М.Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 384 с.
42. Ткач О.І. Деякі особливості типології політичних систем і режимів. *Політологічний вісник*. 2002. №11. С. 87-101.
43. Шаповал В. Державний лад країн світу: довідник. Київ: Український центр правничих студій, 1999. − 318 с.
44. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / 4-е стереотипне видання. Київ: АртЕк, 2001. 264.
45. Шведа Ю. Партії і вибори: енциклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.
46. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: навч. посібник. Львів: Тріада плюс, 2004. 528 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. «Ізборник» — Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. Розділ «Політологія». URL: http://litopys.org.ua/

2. Бібліотека політолога. URL: http://politics.ellib.org.ua/
3. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. URL: http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000290
4. Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: http://www.niss.gov.ua/
5. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine). URL: http://ratinggroup.ua/about.html
6. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php
7. Українські підручники онлайн : Політологія. URL: http://pidruchniki.ws/politologiya/
8. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/
9. Центр соціологічних і політичних досліджень та технологій "СОЦІОПОЛІС". URL: http://sociopolis.com.ua/Sociopolis/About/

МОДУЛЬ 2

Тема 1. ГЕОПОЛІТИКА ЯК НАУКА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поняття і сутність геополітики. Причини і час появи геополітики. Ставлення до геополітики у Радянському Союзі. Стародавні автори про географічне розташування держав. Рудольф Челлен про сутність поняття «геополітика» (1916р.). Розуміння геополітики Фрідріхом Ратцелем у «Політичній географії». Відмінність геополітики від політичної географії. Визначення геополітики Карлом Гаусгофером у журналі «Zeitschrift für Geopolitik». Російські вчені про геополітику (Е.Поздняков, М.Нартов, К.Гаджієв). Американський політолог К.Грей про сутність геополітики. Визначення змісту геополітики українською наукою. Об'єкт і предмет геополітики. Визначення поняття «геополітика». Рівні геополітики.

Геополітичні епохи (силові поля). Фактори силових полів. Вестфальська система міжнародних відносин (1648-1814рр.). Віденська епоха (1815-1918рр.). Версальська епоха (1919-1945рр.). Потсдамська епоха (1945-1991рр.). Біловезька епоха (1991-2001рр.). Реанімація ідей Версальської системи. Нью-Йоркська епоха (з 2001р.).

Основні закони геополітики. Закон фундаментального дуалізму. Телурократія (сухопутна могутність або Континент, Суша). Таласократія (морська могутність або Море). Закон посилення фактору простору в людській історії. Панування континентальних цивілізацій над морськими. Причини об'єктивного посилення морських цивілізацій. Початок і апогей зростання могутності Моря. Головні центри сили телурократії і таласократії. Закон синтезу суші та моря. Сутність поняття «Берегова зона» («Rimland»). «Rimland» – ключ до світового панування у Ніколаса Спайкмена. Олександр Дугін про «Rimland» як кордон і анклав. Зміст концепції рубіжної комунікації Володимира Дергачова. Берег як контактна зона. Поняття «МОРЕМАР» і «ЄВРАМАР».

Категорії геополітики. Два види категорій. Контроль над простором. Геостратегічний простір. Геополітичне поле. Класифікація геополітичних полів (за К.В.Плєшаковим). Принцип геополітичного дуалізму. Мондіалізм. Біполярний світ. Багатополярний світ. Однополярний світ. Атлантизм і неоатлантизм. Стратегія анаконди. Специфічні теоретичні поняття: «внутрішній півмісяць», «зовнішній півмісяць», «внутрішнє море», «внутрішній океан», «heartland» («географічна вісь історії»), «rimland». Геополітична ситуація. Геополітичне оточення держави. Геополітичне становище держави. Геополітичні відносини і баланс сил. Політичний простір. Кордон. Прозорі кордони. Інтерес. Механізм реалізації державних інтересів. Експансія та її види.

Методи і функції геополітичної науки. Три групи методів: 1) загальнонаукові; 2) логічні; 3) емпіричні. Функції геополітики: гносеологічна, прогностична, управлінська, ідеологічна.

Складові геополітики. Предмет і суб'єкт геоекономіки. Геострати і геомари. Чотири типи транскордонних регіонів. Геоекономічної стратегія (за В.Дергачовим). Критична маса думаючих людей – запорука успішної геоекономічної стратегії. Світова економіка і глобалізація. Три полюси майбутнього економічного і технологічного розвитку світового господарства. Світові міста та мегаполіси (інтерполіси). Наймогутніші регіональні угрупування. Геокультура. Ідентичність. «Обіг ідентичності». Демографія і простір. «Демографічна криза». «Незручність дітей». «Демографічна теорема» С.Преслєгіна. Георелігія. Конспірологія.

Тема 2. ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ ТА ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДЕЙ

Концепції географічного детермінізму. Ідеї впливу географічного середовища на історію

людини, суспільства і політику в античних авторів (Парменід, Геродот, Ісократ, Фукідід, Гіппократ, Арістотель, Полібій, Ціцерон). Роль географічного фактору в розвитку суспільства у «Пролегоменах» арабського історика Ібн Хальдуна. Епоха Великих географічних відкриттів та розвиток ідей географічного детермінізму. Жан Боден і французька школа географічного детермінізму XVIII-XIX ст.: Ш.Монтеск'є, Ж.Дюбо, І.Тен, Е.Демолен. Німецька школа географічного детермінізму XIX ст.: І.Гердер, А. фон Гумбольдт, К.Ріттер, І.Кант, Г.Гегель. Ідея сукупності умов географічного середовища англійського професора географії Г.Т.Бокля. Російська школа географічного детермінізму: Б.М.Чічерін, С.М.Соловйов, В.О.Ключевський, Л.І.Мечніков.

Воєнно-стратегічні теорії. Геополітичні ідеї у працях Н.Макіавеллі. Теорія війни К. фон Клаузевіца («Про війну») і Х.Мольтке. Воєнна стратегія російського генерал-фельдмаршала Д.А.Мілютіна.

Теорії цивілізацій. А) Погляди російських вчених на проблему цивілізацій. Культурно-історичні типи та закони їх розвитку М.Я.Данилевського («Росія і Європа», 1869). Концепція «слов'яно-грецької цивілізації» К.М.Леонтьєва («Схід, Росія і слов'янство»). Б) Цивілізаційні концепції західного світу (до 1991р.). Теорія циклічності культур О.Шпенглера («Присмак Європи», 1922 р.). Концепція всесвітньо-історичного процесу та теорія витоків і розвитку цивілізацій А.Тойнбі («Дослідження історії», 12т., 1934-1961рр.).

Витоки геополітичної свідомості та геополітичне усвідомлення простору. Сутність поняття «геополітична свідомість». Геополітичне значення елементів реальності – події і процесу. Геополітичне світобачення суб'єкта геополітики. Індивідуальні геополітичні моделі реального буття. Національна геополітична модель світу. Три найважливіші тенденції: глобалізація, інтернаціоналізація, регіоналізація. Преадаптація національного геополітичного світобачення. Універсальні геополітичні моделі світу (євроатлантична, євразійська, мондіалістська). Регіональні геополітичні моделі (західноєвропейська, ісламська, латиноамериканська та ін.). Вплив географії на політичні відносини. Категорія «простір». Освоєння простору і часу людиною. Формування уявлення про великі простори. Геополітичне усвідомлення простору. Суб'єктивне відчуття людиною простору. Співвідношення простору і держави. Чотири чинники формування сприйняття простору і зміни геополітичної свідомості. Картографія. Великі подорожі: Христофора Колумба (1492-1498рр.), Васко да Гами (1497-1498рр.), Магеллана і Дель Кано (1519-1522рр.) та ін. Картографи Генуї, Венеції, Флоренції і Барселони. Наукові експедиції Дж. Кука (1768-1779рр.) і Лаперуза (1785-1788рр.). Формування єдиного простору Землі. Перший поділ світу (1493-1494рр.). Географія – історичне ядро геополітики. XIX ст. – професіоналізація географії. Наукові географічні товариства. Перші друковані праці з географії. Викладання географії в університетах. Видання географічних журналів. Перший Географічний конгрес (1871р.). Міжнародний географічний союз (1922р.). Доступність географії для населення. Перший атлас світу (1817р.). Путівники (1901р.).

Геополітика нації та філософія геопростору. Утвердження націоналізму в Європі (XIX ст.) і вплив його на формування геополітичної свідомості. Індивід, нація, геополітика. Роль німецьких географів К.Ріттера і Ф.Ратцеля у становленні національних теорій геополітики. Геополітичні узагальнення. Геополітичне усвідомлення простору урядовими колами. Замкненість середньовічної Європи. Мрії європейців про Середземне море. XVст. – повернення Європи до Атлантики. Пробудження географічної свідомості правителів європейських держав (Генріх Мореплавець, 1394-1460рр.). «Всесвітня християнська монархія» іспанського короля Карла V (1500-1558рр.). Семирічна війна (1756-1763рр.) – перший конфлікт планетарного масштабу. Англійська стратегія в масштабі земної кулі. Війна як засіб досягнення геополітичних цілей. Суспільство кочівників. Територіальна осілість людей. Укорінення на визначеній території. Сільське господарство – надлишок продуктів – політичні структури. Дві цілі політичного контролю над територією. Подвійна функція стіни (китайської, берлінської, ізраїльсько-палестинської) у політичному контролі. Умови утворення унітарних національних держав та поглиблення геополітичної свідомості в Європі (з XVст.). Державна територія як місце самовизначення націй (з кінця XVIIIст.). Філософське розуміння кордону. Просторова організація землі. Кордони природні та конвенціональні. Політичний кордон. Функції кордону. Державний суверенітет і його прояви в межах кордону. Сучасне поняття кордону. Кордон держави як ознака суб'єкта міжнародного права. Міф про «природні кордони». Тотожність етнопростору і політичного простору.

Тема 3. НІМЕЦЬКА І СКАНДИНАВСЬКА ШКОЛИ ГЕОПОЛІТИКИ

Біогеографічна концепція держави Ф.Ратцеля (1844-1904). Вплив на Ратцеля-еволюціоніста ідей О.Конта і Е.Геккеля (автора терміну «екологія»). Дисертація «Еміграція в Китаї»

(1876р.). Основні праці. Характеристика землі як дна двох морів (органічне розуміння землі). Перший крок людей до моря – «початок всесвітньої історії людства». Володіння морем – критерій світової держави. Аналіз значення клімату в житті народу. Фактори впливу клімату на людину. Визначення держави. Фактори становлення політики і держави. Простір (геобіосередовище) – основний політико-географічний фактор формування держави. Сутність понять «простір» і «географічне розташування». Характеристики держави. Ознака процвітаючої держави. «Просторова концепція» народу і держави. Концепція «світової держави». Глобальна вага і розміри великої держави за Ф.Ратцелем. Логіка зміни гегемоністських циклів держав. Природні кордони континентів. Сім основних законів просторового зростання держав. Погляд Ф.Ратцеля на значення моря для розвитку цивілізації.

Р.Челлен (1864-1922) – автор поняття «геополітика». Основні праці. Геополітика як складова політології. Визначення поняття «геополітика». Життєдайні сфери держави: географічний простір (територія), народ, господарство, суспільство, управління (влада). П'ять структурних наук про державу. Сутність складових геополітики: тополітики, морфополітики, фізиополітика. Географічне розташування держави – «ключ до всієї політики». Формула могутності держави. Концепція економічно самодостатньої (закритої) держави. Характеристика народу. Термін «біополітика». Оцінка форми державного правління. Домінування сили держави над законом у її життєздатності. Держава і «боротьба за існування». Боротьба за простір. Сутність категоричного політичного імперативу. Потреба у війні. Зміст закону автаркії. Теорія великих держав. Уявлення Р.Челлена про «три просторові фактори». Концепція «юних» і «старих» народів.

Геополітична концепція Середньої Європи Фрідріха Науманна (1860-1919). Праця «Середня Європа» (1915). Витоки ідеї серединності Німеччини. Головна лінія роботи Ф.Науманна. Поняття «економічна тюрма». Поділ країн Центральної Європи: провідні та нейтральні. Згадка і характеристика становища українців-рутенів та рекомендації щодо геополітичної орієнтації України Ф.Науманном. Конфедерація Центральної Європи. Формування центрально-європейського ринку. «Сполучені Штати Планети» і гегемонія Німеччини. Сутність «середньоєвропейського типу» народів Середньої Європи.

Українське питання в німецькій теоретичній геополітиці. Макс Вебер (1864-1920) про українську проблему в Європі. Проблема насильства і держави у праці «Політика як покликання і фах» (1919). Політика вільного об'єднання Середньої Європи. Ідея незалежної України у М.Вебера. Рух «Середня Європа» і німецько-слов'янсько-південносхідноєвропейська федерація. Еволюція поглядів М.Вебера у розумінні українського питання. Протилежність українського та російського менталітету в оцінці М.Вебера. Бачення української проблеми в Акселя Шмідта. «Німецько-українське товариство» і часопис «Україна». Праця А.Шмідта «Україна. Країна майбутнього» (1939). Аналіз подій від Київської Русі до червня 1939 р. Оцінка подій періоду Карпатської України.

Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера (1869-1946). Основні праці. Створення і видання журналу «Zeitschrift für Geopolitik» (1924-1941). Вплив на К.Гаусгофера ратцелівських понять. Право сили у геополітиці. «Справедливий» варіант вирішення проблеми кордонів. Кордон як складова життя нації. Визначення «природності» кордонів. Типологія кордонів за К.Гаусгофером (5 різновидів). Переваги континентальної держави над морською. Німеччина і Росія – ядро Євразійського союзу (можливість приєднання Японії і Китаю). Ідея «Світового острову» К.Гаусгофера. Німецька гегемонія у майбутньому світовому порядку. Доктрина континентального блоку. Геополітична вісь: Берлін – Москва – Токіо. Концепція «великого простору». Застереження К.Гаусгофера. Геополітичні панрегіони: Пан-Америка, Євро-Африка, Пан-Азія, Пан-Росія. Боротьба двох тенденцій геополітичного майбутнього планети.

Геополітична концепція Карла Шмітта (1888-1985). Основні праці. Простір як основа держави, права і соціальної реальності. Концепція «номосу» Землі. Передбачення великої цивілізаційної катастрофи: порушення рівноваги між Сушею і Морем; відірваність людства від Ґрунту; поява третього силового поля – повітряного простору. Три виходи зі зрушеної рівноваги. «Партизан» Суші. Ідея рівноваги між пануючими блоками. Теорія «Великого простору». Поява Держави-континента. Цивілізаційний дуалізм протистояння Великих просторів – англосаксонського (таласократії) і континентально-європейського.

Геополітична гіпотеза Йогана Галтунга. «Сім паралелей однополярного світового простору». Три суперполітики (до 1989р.): західна, східна, Третього світу. Сім центрів глобальної чи регіональної гегемонії: 1) США; 2) Європейський Союз; 3) Росія та інші країни СНД; 4) Туреччина; 5) Індія; 6) Китай; 7) Японія.

Тема 4. ГЕОПОЛІТИКА ФАШИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ ТА ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ЯПОНІЇ

Ідейно-духовні та політичні витоки геополітики фашистської Німеччини. Роль і значення особистості А.Гітлера у формуванні та реалізації геополітики німецького фашизму. Ідейно-духовні та ірраціональні основи геостратегії «життєвого простору» націонал-соціалізму. Соціал-дарвінізм, мальтузіанство і ніцшеанство як духовна основа становлення геополітики фашизму. «Товариство Туле». Сутність концепції Шамбали. Окультизм і нацизм. Народ як життєва реальність і маса, очолювана аристократією духу. «Я націоналізую людей». «Майн кампф» («Моя боротьба», 1925) А.Гітлера і концепція «життєвого простору». Східна політика. Війна та експансія як засоби реалізації політики «життєвого простору».

Міжнародна ситуація напередодні Другої світової війни і геостратегія нацизму. Прихід до влади у Німеччині націонал-соціалістів. Війна Німеччини проти республіканської Іспанії. Аншлюс Австрії і Судетської області Чехословаччини. Захоплення Клайпедського краю Литви. Договір про ненапад між СРСР і Німеччиною від 23 серпня 1939 р. Таємні протоколи між СРСР і Німеччиною. Розгром і захоплення Польщі. Договір про дружбу і кордон між СРСР і Німеччиною від 28 вересня 1939 р. Територіальні зміни згідно таємним протоколам. Принципи нацистської геостратегії (листопад 1940 р.). Меридіальне розширення Німеччини, СРСР, Італії, Японії. Геополітична вісь Берлін – Рим – Москва – Токіо. Місце Туреччини, Китаю, США і Балкан у геостратегії Німеччини. Проект пакту чотирьох держав. Значення «зимової війни» у зміні геостратегії Третього рейху. План «Барбаросса» (18 грудня 1940 р.).

Нацистський проект європейської інтеграції та генеральний план «Ост». Проект європейської інтеграції. «Європейське економічне співтовариство». Створення Європейського торгового блоку і Центрального банку. Формування комунікаційної мережі та створення нових транспортних коридорів як засіб інтеграції європейського геополітичного поля. Порт Роттердам. Канал Рейн – Майн – Дунай. Створення військово-морських баз. Будівництво нових автомагістралей. Територіально-адміністративні зміни щодо Чехословаччини і Польщі. Мегаплани А.Гітлера на Сході – план «Ост» (липень 1941 р.). Доля Радянського Союзу. Створення рейхскомісаріатів. Плани масових переселень і знищення людей. Німецька «Рів'єра». Розширення німецького впливу за планом «Ост». Роль німецької мови як засобу міжетнічного спілкування. «Районування» Радянського Союзу. Будівництво трьох транспортних коридорів. Україна – сільськогосподарський регіон Великонімеччини. Практика реалізації плану «Ост». Остарбайтери. 1994 рік – завершення європеїзації Московії й України за планами нацистів. Німецька стратегія перманентної війни на Сході («війна – мірило всього»).

Геополітичні ідеї та плани імперіалістичної Японії. Зовнішня політика Японії в кінці XIX – на початку XX ст. Два напрями японської геополітики. Кіотська школа геополітики. «Маніфест японської геополітики» С.Комакі. Сутність школи «національної науки» (кокугакуха). Сінтоїзм і традиціоналізм. Містифікація і возвеличування постаті першого імператора Японії – Дзімму (III-IVст.). Символізм культу тенно (небесного правителя). Створення «Великої Азії» і здійснення принципу «Hakko Ichiu» (зібрати «вісім кутів під одним дахом»). Германський тип геополітики в Японії. Інтерпретація теорії «життєвого простору» стосовно Японії. Принципи і методи просторового планування для внутрішньої Японії та її колоній – Маньчжурії, Кореї і Формози. Інститут по вивченню тотальної війни (1940р.). Роль політиків і державних діячів у формуванні геополітики імперіалістичної Японії. Дві концепції японської геополітики: паназізм і японське «євразійство». Сутність паназійської геополітичної доктрини – ідея створення «Великої Східно-Азійської сфери співпроцвітання». «План реконструкції Японії» (1919; 1923) лідера японських фашистів Іккі Кіта (1883-1936). Розповсюдження експансіоністських ідей серед політиків вищого рангу. Таємний «Меморандум» (1927) воєнного міністра, генерала Танака Гіїті (геополітична формула). Доктрина Амау. Результати доктрини «процвітання». Розуміння євразійства в Японії. «Євразієць» принц, прем'єр-міністр Коное Фумімаро (1891-1945). Стаття «Критика британського й американського стилю пацифізму» (1918). Праця «Новий порядок у Східній Азії». Три геополітичні доктрини впроваджувані Коное у політичному житті.

Тема 5. АНГЛІЙСЬКА Й ІТАЛІЙСЬКА ШКОЛИ ГЕОПОЛІТИКИ

Геополітична теорія Гелфорда Макіндера (1861-1947). Основні праці. Визначальна роль простору. Поняття «центральне» в теорії Г.Макіндера. Стратегічне розташування Росії. Геополітична модель світу. Планетарне значення Євразійського континенту. «Серце світу» або Гартленд (Heartland) як «осьовий регіон» світового панування. Території виділені Г.Макіндером до

«осьового регіону». «Великий внутрішній півмісяць» або Рімленд (Rimland). «Зовнішній півмісяць» як Світовий острів. Ідея геополітичного дуалізму: зіткнення телурократії і таласократії. Важливість розвитку сухопутних і повітряних комунікацій. Геополітична формула. Головна ідея праць Г.Макіндера. Чотири постулати концепції Г.Макіндера.

Геополітичні концепції «Нової Європи» і «циклів гегемонії». Проект «Нової Європи» Р.Сетон-Вотсона. Співпраця Р.Сетон-Вотсона з Т.Г.Масариком. Створення незалежних держав у Європі з розпадом імперій – умова, що відповідає інтересам Старого Світу. Підтримка слов'янської незалежності. Проблеми незалежності України у поглядах Р.Сетон-Вотсона. Сутність концепції «циклів гегемонії» Пітера Тейлора. Розуміння гегемонії у міжнародних відносинах. Три сфери життя держави. Три періоди абсолютного домінування держав-гегемонів. Часовий проміжок між циклами домінування. Три стадії економічної гегемонії держави. Поняття «геополітичної динаміки». Два світових порядки. Перехідний період до нового світоустрою.

Геополітика націй Р.Купера. Праця «Розлом націй. Порядок і хаос XXI ст.». Три типи держав. Місце Європи у сучасній світовій геополітиці. Захід як гарант світової стабільності. Консолідація Заходу. Західна «ідентичність» – елемент єдності членів атлантичного союзу. Принципи єднання. Іракське питання у відносинах між Європою й Америкою. Криза традиційного атлантизму. Залежність міжнародних проблем від трансатлантичних відносин. Потреба вироблення Європейським Союзом альтернативи американській моделі «управління» світом.

Італійська школа геополітики. Геополітичні ідеї Беніто Муссоліні (1883-1945). Сторінки біографії. «Доктрина фашизму» (1932). Держава і право національної незалежності. Динаміка держави – вихід за межі власних кордонів. Війна як джерело людської енергії. Імперія-нація – ідеал держави. Геополітика Б.Муссоліні в Африці. Плани щодо Албанії, Тунісу, Корсики, кордону з Францією, швейцарського кантону Тичино. «Гра без правил» Б.Муссоліні у міжнародній політиці. Геополітичні передбачення Карло Санторо: послаблення міжнародних структур, зростання національної свідомості та націоналізму, відбуватимуться процеси децентралізації і дроблення країн, загроза локальних конфліктів і війн, поява нових геополітичних просторів, потреба у Світовому уряді. Складові моделі катастроф за К.Санторо. Європейський континенталізм і геополітична схема Карло Террачано. Журнал «Оріон». Двобій між континентальним Сходом й атлантичним Заходом. Другорядність Центральної Європи. Ісламський світ та ісламський фундаменталізм. Європа як плацдарм російсько-ісламського антимондіалістичного блоку.

Тема 6. АМЕРИКАНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Теорія «морської могутності» Альфреда Мегена (1840-1914). Ідея переваги морської держави над континентальною та протистояння «латинської раси» над слов'янською. Фактори історичного сходження Європи і США. Торгівля як інструмент міжнародної політики. Порти. «Морська доля» США. Ідея американо-британського альянсу. Баланс світової таласократичної влади. «Стратегія блакитної води». Шість критеріїв (факторів) планетарного статусу держави. Формула морської могутності держави. Планетарні геополітичні структури. «Північна континентальна півкуля». Оцінка Росії і США. Головна небезпека для морської цивілізації. Стратегічне завдання для «морської сили» – боротьба з Росією. Сутність принципу «анаконди» та його планетарний рівень. Політичні результати концепції «морської могутності» А.Мегена.

Інтегрована модель геополітики Ніколаса Спайкмена (1893-1943). Інтеграція ідей А.Мегена про «морську могутність» і теорія гартленду Г.Макіндера. Критика німецької геополітики і визначення Н.Спайкменом пріоритету геополітики. «Інтегрований контроль над територіями» – система глобальної безпеки США. Розрив з традиційним американським ізоляціонізмом. Ідея активного втручання США у справи Євразії – позиція інтервенціоналізму Н.Спайкмена. Війна США із ворогами (фашистською Німеччиною та імперіалістичною Японією) та союзниками (СРСР). Основні напрями американської геополітичної діяльності. Rimland – ключова зона світу. Модель "гартленд – рімленд». Великий морський шлях і територія рімленду. Геополітична формула (максима) Н.Спайкмена. Десять критеріїв геополітичної могутності держави. Сутність поняття «Серединний Океан». «Внутрішнє море». «Атлантичний континент» і нове «атлантичне співтовариство».

Геополітичні концепції в США періоду «холодної війни». Культурологічний аспект геополітики США – концепція «Два блоки – дві культури». Праця «Гартленд і Рімленд у євразійській історії» (1956) Дональда Майнінга. Боротьба за голови і душі людей – складова геополітики. Модель двох рімлендів: морський і континентальний. Спосіб життя і побут суспільства – критерій оцінки держави щодо геополітичної орієнтації. Класифікація «берегових зон» та етапи

становлення культур Д.Майнінга. Концепція поліцентричності та ієрархічності геополітичного устрою світу Сола Коена. Праця: «Географія і політика в поділеному світі» (1963). Ревізія ідей Н.Спайкмена. Від геополітики війни до геополітики миру. П'ять рівнів ієрархічної моделі геополітичного районування світу. Сутність категорії «ентропія» (перетворення) в геополітиці. Геополітичні регіони як відкриті системи. Обмін між країнами та регіонами. Складові внутрішнього розвитку територій. Нові критерії могутності держави. Показники визначення рівня ентропії. Чотири категорії регіонів за рівнем ентропії. Типи перехідних держав і поясів. Двадцять «країн-районів і точок-воріт» у світі за С.Коеном. Характеристика і функція «воріт». «Атомна дипломатія» Г.Алперовіца (1965). «Геополітика ядерної ери» Коліна С.Грея. «Геополітична вісь історії» (1965) В.Кірка. Історична модель геополітичної класифікації країн. Концепція уніполярного світу А.Страуса. Зміст поняття «глобальне уніполе». Центри просторової будови глобального уніполя. Характеристика лідерства США і західного уніполя. Демократія – уніполе. Схема геополітичного устрою світу періоду «холодної війни». Уніполярна концентрична структура світового порядку. Місце Росії і Китаю в концепції А.Страуса. Доктрина Г.Кіссінджера – метод «батога і пряника».

Неоатлантизм Самуеля Гантінгтона (1927р.н.). Стаття «Зіткнення цивілізацій?» (1993) і книга «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» (1996). Закінчення «холодної війни» і перетворення світової політики у багатополюсну і поліцивілізаційну. Домінування культурних відмінностей. Національні держави – головні суб'єкти світової геополітики. Посилення культурної детермінанти у поведінці держав. Визначення локальної політики як політики етнічної. Глобальна політика – це політика цивілізацій. Зіткнення цивілізацій, а не суперництво наддержав. Сутність чотирьох складових поліцивілізаційного підходу геополітичної схеми С.Гантінгтона. Зміст поняття «природа цивілізацій». Вісім цивілізацій. Три фази взаємовідносин між цивілізаціями. Умови формування нинішньої поліцивілізаційної системи. «Повстання проти Заходу». Аналіз термінів «універсальна цивілізація» і «давоська культура». Суть західної цивілізації. Три варіанти реакції незахідних суспільств на експансію Заходу. Основні аспекти занепаду Заходу. Фактори аналізу процесу занепаду. Азійський виклик східно-азійських цивілізацій. Об'єднання народів і країн з подібними культурами. Спільність культури і цивілізації. Тотожність політичних кордонів культурним. Культурні співтовариства. Лінії розлому між цивілізаціями. «Хто ви?». Культурна ідентичність країни. Ступені економічної інтеграції. Культурна спільність як основа економічного співробітництва. Характеристика складових структури цивілізації країни. Визначення кордонів Заходу. Росія й Україна в оцінці С.Гантінгтона. Три шляхи російсько-українських відносин. Структура сінської цивілізації. Головна причина внутрішніх і зовнішніх конфліктів в ісламському світі. Джерело слабкості ісламу. Антагоністичні відносини між цивілізаціями. Лінії розлому на мікрорівні та макрорівні. Три причини майбутніх зіткнень між цивілізаціями. Дві форми міжцивілізаційного конфлікту. Класичні проблеми міжнародної політики. Проблема протиборства ісламського світу і Заходу. Відносини між США, Китаєм і Японією. Взаємозв'язок конфуціанського та ісламського світів. Перехід до війн по лінії розлому. Цивілізаційний міжнародний порядок – запорука попередження світової війни.

Геополітична концепція Збіґнєва Бжезінського (1928р.н.). Євразія – світова шахівниця геополітичної гри за глобальне верховенство. Стратегія керування геополітичними інтересами. США як арбітр у справах Євразії. Глобальність американської гегемонії. Сфери глобальної влади. Риси нового міжнародного порядку під верховенством США. Геостратегічна тріада. Підпорядкування Євразії інтересам США. Визначення американської геостратегії в Євразії. Характеристики країн групи «активних геостратегічних гравців» і групи «геостратегічні осі». «Відставний геополітичний гравець». Україна як новий і важливий простір на євразійській шахівниці (геополітична вісь). Геополітична роль Азербайджану в євразійській грі («корку в пляшці»). Значення Європи як важливого геополітичного плацдарму Америки на євразійському континенті. Американське бачення проблеми єдиної Європи. Геостратегічна мета США в Європі. «Чорна діра Євразії». Підтримка Америки Азербайджану, Узбекистану, України. Присутність США на Далекому Сході. Японія – головна союзниця США у побудові системи глобальної співпраці. Китай у планах Америки. Подвійна американська політична мета у світовій геополітиці.

Неомондіалістська концепція Френсіса Фукуями (1952р.н.). Стаття «Кінець історії?» (1989). Сутність поняття «кінець історії». Ядра-центри. Тріумф західної ліберальної демократії (наприкінці XX ст.) і доктрини індивідуальної свободи та суверенності народів. Значимість політичного лібералізму. Вихід на політичну арену націоналізму та ісламізму. Усвідомлення традиційним мусульманським світом загрози західно-ліберальних цінностей. Інформаційно-технологічна та біотехнологічна революції як умови життя сучасної людини.

Тема 7. ФРАНЦУЗЬКА, БЕЛЬГІЙСЬКА Й АВСТРІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Французька геополітична думка другої половини XIX – першої половини XX століть. Відаль де ла Блаш – класик французької школи географії людини. Еволюція поглядів В.Блаша від теорії ґрунту до критики концепції Ф.Ратцеля. Сутність поняття «посібілізм». Концепція світового цивілізаційного процесу. Геополітичні гнізда. Перспектива створення світової держави. Зміст позиційного принципу. Ельзас і Лотарінгія – зона взаємного співробітництва. «Електоральна геополітика» Андре Зігфріда. «Географія кордонів» (1938) Жака Анселя. Критика німецької геополітики. Кордони держав – це «тимчасова периферія», «ізобари». Природний кордон – межа ойкумени. Геополітичні ідеї Альберта Деманжона. Праця: «Занепад Європи» (1920). Причини занепаду ролі Європи у міжнародних справах. Три геополітичні центри Землі. Ставлення А.Деманжона до новостворених незалежних держав у Європі. Морська орієнтація Франції. Завдання розвитку французької геополітики за А.Деманжоном.

Теорія циркуляції, школа «внутрішньої геополітики» і геоекономічний підхід у французькій теоретичній геополітиці. Геополітичнні погляди Жана Готтмана в праці «Політика держав та їх географія» (1952). Геополітика – це наука про війну. Поняття «комунікації» в геополітиці. Перевага морських держав. Іконографія простору. Центральна проблема політичної географії і геополітики. Зміст теорії циркуляції Ж.Готтмана. Школа «внутрішньої геополітики» Іва Лакости. Праця «Геополітика регіонів Франції» (1986). Процес «деглобалізації» геополітики і перетворення її у «внутрішню геополітику». Територіальний конфлікт. Жак Атталі та його праця «Лінія горизонту» (1990). Сучасний світ і принципи геоекономіки. «Ера грошей». Домінування геоекономічних факторів над гуманітарними в геополітиці. Центри нових економічних просторів. Причина появи геоекономічних центрів.

Геополітична течія «нові праві», «геополітична белетристика» та геополітика П.Галлуа і Б.Варюсфеля. Ален де Бенуа – засновник геополітичної течії «нові праві». Реанімація концепцій довоєнних німецьких геополітиків-континенталістів. Принцип континентальної геополітики. Роль «великих просторів». «Федеральна імперія». Відособлення Європи: вихід з НАТО, нейтралітет, власні європейські ядерні сили. Політика Шарля де Голля. Східнополітичний вектор геополітики «нових правих». Союз Європи та СРСР. Концепція «геополітичної белетристики» Жана Парвулеску. Історія людства – це історія влади і могутності. «Орден атлантистів» і «орден євразійців». Суб'єкти боротьби «орденів». «Геополітичний голлізм». Основне завдання голлізму. «Євразійська імперія кінця» й «Імперія Атлантики». Містицизм «Фінальної Битви» геополітичних суперконструкцій. Геополітичні погляди П'єра Галлуа. Провідна роль ракетно-ядерної зброї. «Масова поведінка людей» і сучасна геополітика. Новий об'єкт геополітики. Історичні фази еволюції геополітики. Неконфронтаційна геополітика. Геополітичний прогноз Б.Варюсфеля: дві тенденції розвитку світу. Криза Півночі та Півдня. Проблема «держав-націй».

Бельгійська й австрійська геополітична думка. Геополітична концепція бельгійця – Жана Тіріара. Лідер загальноєвропейського радикального руху «Юна Європа». Геополітика – головна політологічна дисципліна. Застосування принципу «автаркії великих просторів». «Європейська імперія» як противага США. Теорія централізованої континентальної держави-нації. Ревізія геополітичних поглядів Ж.Тіріара в кінці 70-х рр. XX ст. «Європейське звільнення». Еволюція складових геополітичної схеми. Радикальний висновок Ж.Тіріара. Сутність проекту «Євро-радянської Імперії від Владивостоку до Дубліна». Науково-раціоналістична геополітика Робера Стойкерса. Журнали «Орієнтасьйон» і «Вулуар». Вплив фактору «Землі» на людську історію. Геоісторія. Пріоритет континенталістської орієнтації Р.Стойкерса. Німеччина і Середня Європа – доля всієї Європи. Співпраця Європи з країнами Третього світу й арабським світом. Значення Індійського океану та стратегічний напрям Європи XXI ст. Континентальна геополітика австрійського генерала Йордіса фон Логаузена. «Мужність владарювати. Мислити континентами» (1978). Думати «тисячоліттями і континентами». «Далекоглядність» глобальних процесів. Геополітика – основна дисципліна для визначення стратегії влади. Глобальні категорії та формула влади. Взаємозв'язок влади з простором. Окремішність долі Європи. Континентальність Європи. Сутність просторового мінімуму для політичного звільнення Європи. Об'єднання Німеччини, інтеграційні процеси в Середній Європі. Орієнтація на союз із Росією проти англосаксонських таласократій. Чотири варіанти Європи щодо СРСР/Росії. Союз Європи та СРСР – початок нового етапу геополітичної історії. Росія – це Гартленд. Геополітичний крах СРСР як поразка континентальних сил. Перспектива створення євразійського блоку – Континентальної Імперії.

Тема 8. РОСІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Ідейні джерела російської геополітики. Панправославна ідейно-політичної доктрина «Москва – Третій Рим». Геополітичний проект «Європа плюс Росія». Морська геополітика у працях віце-адмірала В.М.Квашніна-Самаріна. Проблема «Росія і Захід» в ХІХст. Західники і слов'янофіли. Європейська позиція О.І.Герцена. Ґрунтоутворююча позиція Ф.М.Достоєвського (Росія «у великій сім'ї всіх народів»). Цивілізаційна геополітика М.Я.Данилевського у праці «Росія і Європа» (1869, вийшла в 1871). Геополітична оцінка російської колонізації. Співвідношення Росії і Європи. Сутність поняття «цивілізація». Класифікація цивілізацій. Окремішність Росії від Європи. Закони розвитку цивілізації. Висновки М.Я.Данилевського щодо Росії. Геополітичний погляд історика С.М.Соловйова на формування російської держави. Роль природно-кліматичних умов у формуванні діяльності та організації російського населення. Причини відставання Росії від Європи. Боротьба Російського «Лісу» зі «Степом». Місце і доля Росії стосовно Європи.

Формування російської геополітичної школи в ХІХ – першій половині ХХ ст. Вплив географії на становлення геополітики в Росії. Осмислення ролі простору у воєнних операціях. Перший «Підручник з воєнної географії» (1837) А.А.Язикова. Засновники російської геополітичної школи. Геостратегічна концепція геополітики Д.О.Мілютіна. Праця: «Критичне дослідження значення воєнної географії і воєнної статистики» (1846). Геополітичні пріоритети Росії. Геополітика Росії в Середній Азії. Відносини Росії і Туреччини. Балканська конфедерація. Нейтральний статус проток. Персія, Китай і США природні союзники Росії. Концепція геостратегічного аналізу. Першість – геостратегії, вторинність – економіки. Територіальні основи російської геополітики у творчості О.Є.Вандама (Єдріхіна). Модель вертикального контролю над простором. Географічно-кліматичні причини потягу росіян до «сонця і тепла». Морські інтереси росіян і розвиток морського флоту. Протистояння Росії англосаксонській експансії в Азії. Коаліція «сухопутних держав». Концепція світового геополітичного панування В.П.Семенова-Тян-Шанського. Сутність питання про природні кордони. Критична зона і «середземні моря». «Володар світу». Територіальні системи політичної могутності та геополітичного контролю над простором. «Підтягування» периферії до центру. Види освоєння географічних просторів. Вплив географічного середовища на народи та на поділ народів за способом життя. Поняття «географічний район». Геополітика імперіалізму в політичній творчості В.І.Леніна (Ульянова). Праця «Імперіалізм як найвища стадія капіталізму» (1915). Ознаки імперіалізму. Сутність ленінського закону капіталізму. Стаття «Воєнна програма пролетарської революції» (1916). Геополітика соціалізму. Класифікація країн світу початку ХХ ст. Ідея всесвітньої революції як засобу світового панування і контролю над простором. Геополітичні ідеї Л.Д.Троцького (Бронштейна). Праця «Перманентна революція» (1930). Теорія перманентної революції і диктатури пролетаріату. Геополітична арена перманентної революції. Сутність воєнної стратегії у праці «Воєнна доктрина чи воєнне доктринерство» (1922). Ідея створення «Європейської Федеративної Радянської Республіки». Геополітичні міркування М.О.Бердяєва. Праця «Доля Росії» (1918). Філософія націоналізму і філософія імперіалізму. Великі імперіалістичні організми і світове царство. Універсалізація імперіалізму (глобалізація). Геополітична характеристика Росії. Світові імперіалістичні завдання Росії. Національне ядро імперії. Вільні громадяни як опора імперії. Російський націоналізм. Кінець Європи як монополіста культури. Росія як східно-західний тип культури. Європеїзація Росії. Нова слов'янська ідея. Типологія війн. Війна як показник напруженого динамізму історії. Геополітичні ідеї російського філософа І.О.Ільїна. «Наші завдання» (1956). Росія як «живий організм», «органічна єдність» і «географічний організм великих рік та віддалених морів». Стаття «Що несе світу розчленування Росії» (1950). Дев'ять умов найоптимальнішого існування і розвитку держави.

Зародження і розвиток ідей євразійства. Головна тема євразійства. Принципи телурократії як геополітичне підґрунтя євразійства. Ідейні основи формування концепції євразійства. Визначення євразійства. Соціальне середовище появи євразійства. Засновники євразійського руху. Сутність євразійства. Великий Євразійський степ і рубіжна комунікаційна функція. Поняття «кордону» в євразійській концепції боротьби Лісу і Степу. Термін «місце розвитку». Геополітичні ідеї князя М.С.Трубецького. Сутність культурного перевороту ХХ ст. Росія-Євразія. Спільність історичної долі євразійських народів. Велич постаті Чингізхана. Традиції-умови єдності євразійського геополітичного простору середньовіччя. Розуміння націоналізму як істинного самопізнання. Геополітичні ідеї Л.П.Карсавіна у праці «Схід, Захід і російська ідея» (1922). Теорія євразійства Г.В.Вернадського. Праці: «Нарис російської історії» (1927), «Дослідження історії Євразії», «Ланки російської історії». Визначення процесу створення Росії-Євразії. Періоди боротьби

між «Лісом» і «Степом». Джерела становлення Московської держави. Модель євразійської держави М.М.Алексєєва. Праці: «Російський народ і держава», «Євразійці і держава», «Сучасне становище науки про державу і її найближці завдання», «Теорія держави» (1931). Уявлення про «ідеократичну державу». «Демократичність» євразійської державної моделі. «Держава правди». Фактори впливу на становлення російського правознавства. Основні риси євразійської держави.

Геополітична концепція євразійства П.М.Савицького. Редагування «Русской мысли», «Евразийского вестника», «Евразийских хроник». Єдність сфери «євразійства» і сфери слов'янофільства. Ойкумена. Російська ойкумена. «Монголосфера». Сутність витоків євразійської геополітичної концепції. Роль «татарщини» у процесі формування Росії-Євразії. Поняття «місцерозвиток». Глобальний і локальний місцерозвиток. Євразія як інтегральна форма місцерозвитків. Геополітичний місцерозвиток цивілізації. Єдність Євразії – матеріальних і духовних основ. «Прапороподібна» зональність російського світу. Євразійський ландшафт. Євразійський дух «братства народів». Нові форми соціокультурної творчості для Росії. Росія як «серединна держава» у світовій геополітиці. Геополітичний висновок. Особливість російської геополітики. Сутність континентальної концепції П.Савицького. Єдиний світовий ринок як фактор організації і єднання морських цивілізацій. Роль транспорту в розвитку морської і континентальних держав. Формула закону внутрішньоконтинентальних притягань ($Z<X+A+B+Y$). Умови значущості внутрішньоконтинентальних притягань. Роль приморських районів в орбіті континентального притягання. Континент-океан. Другорядність «морського» принципу в російській політиці і геополітиці. Континентальність – доля Росії. Теорія ідеократії.

Неоєвразійство Л.М.Гумільова. Зміст теорії етногенезу і пасіонарності. Відмінності етносів. Потенційна енергія у створенні етносу. Вибух етногенезу. Класифікація типів людей за сприйнятністю біохімічної енергії біосфери. Поняття «пасіонарність». Пасіонарність популяційного рівня. Лідери-пасіонарії. Хронологічний вимір пасіонарності і гомеостази. Стадії (фази) пасіонарності. Суперетнос. Спад пасіонарності. Фаза надлому етносу. Інерційна фаза. Критична точка пасіонарності. Фазовий перехід. Великороси і їх тюрко-слов'янська основа. Пасіонарний поштовх тюрко-слов'янського злиття. Сплав етносів і симбіоз Лісу і Степу. Концепція зміни поколінь. Етнос. Контактна зона «етнос – ландшафт». Людина-маргінал. Процеси етногенезу в Євразії. Відрив від ландшафту «місцерозвитку». Етнічна компліментарність. Позитивна компліментарність народів Давньої Русі і Великого степу. Негативна компліментарність. Головне завдання пасіонарної теорії етногенезу. Характеристика основних форм контактів етносів. Економіко-географічна єдність регіону. «Ритми Євразії» як підсумок творчої діяльності Л.М.Гумільова. Кордони Євразійського мегаконтиненту. Три регіони Євразії. Етнічний склад населення Євразії. Етнічне формування великоросів як союз Лісу і Степу. Симбіоз етносів. Монголо-татарська навала як джерело нового пасіонарного поштовху Давньої Русі. «Іго» як змішування крові. Причинно-наслідковий ланцюг етногенезу. Висновки з теорії євразійства, етногенезу і пасіонарності Л.М.Гумільова.

Сучасні школи і концепції російської геополітики. Характеристика трьох основних теоретико-світоглядних напрямів російської геополітичної думки. Геополітична концепція неоєвразійства О.Г.Дугіна. Складові політичної платформи євразійського руху О.Г.Дугіна. Синтетичність Росії. «Центральна земля» і «Вісь Історії». Духовна самостійність і самобутність Росії. Сучасні орієнтири зовнішньополітичного курсу Росії за О.Г.Дугіним. Критика російських лібералів, «совєтсько-царистський» шлях розвитку. Ототожнення російського народу з Росією. Месіанський характер російського народу. Встановлення контролю над північно-східними регіонами Євразії. Антизахідна стратегія російського народу. Цивілізаційна експансія росіян і загальнопланетарне значення «російського типу світогляду». Німеччина і Франція – потенційні союзники Росії-Євразії. Китай, Японія та Іран – союзники на сході і півдні континенту. Неоєвразійська ідея «нового біполяризму». Геополітична програма неоєвразійців. Ідеї неоєвразійства в геополітичних поглядах В.В.Жириновського. Головні ознаки геополітичного становища близького зарубіжжя. Геополітичні регіони світу і сфери їх впливу. Неоєвразійство в геополітичних поглядах Г.А.Зюганова. Відновлення єдиної євразійської держави. Фактори впливу на вироблення стратегії державного розвитку. Росія як геополітичний балансир і велика морська держава. Геостратегія представників російської націоналістичної геополітичної школи (В.Аксючіс, М.Павлов, ряд представників російської православної церкви). Ізоляціонізм Росії. Чотири складові геостратегії. Природні союзники Росії. Ідеологічне протистояння з євразійцями і комуністами. Панславістські та панправославні мотиви XIX – початку XXI ст. в геостратегії російських націоналістів. Особливість географічного світу Росії. Західнянська геополітична школа. «Доктрина

Козирєва». Два міфи російської геостратегії початку 90-х рр. XX ст. Результати внутрішньої і зовнішньої прозахідної політики в Росії. Перехід від прозахідної геополітичної доктрини до консенсусної геополітичної моделі. Орієнтація на геополітичну самостійність країни. Стратегія балансуючої рівновіддаленості. Пропозиції представників консенсусної геополітики. Конструкція «ліберальної імперії» О.Чубайса. Концепція цивілізаційної геополітики В.Л.Цимбурського. Сутність поняття «Острів-Росія». Ідея Великого Лімітрофа. Поняття «Лімес» і «Лімітроф». Типи цивілізацій Євразії. Пояс суверенних просторів. Росія – руйнівниця Євразії. Російська політика «прагматизму корисності». Боротьба між двома тенденціями майбутнього розвитку світу. Створення «тихоокеанського плацдарму». Роль південної частини Лімітрофа для Росії. Дві прагматичні цілі російських інтересів. Проблемність для Росії східно-європейського сектору Великого Лімітрофа. Відкриття ойкумени і формування «великих просторів» в Атлантиці та в тихоокеанській зоні (Америпоніка). Альтернативний глобалізм О.С.Панаріна. Концепція «нової геополітичної моделі світу» Л.Г.Івашова. Теорія геоцивілізацій С.Г.Кисельова.

Тема 9. УКРАЇНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Геополітична думка в Україні XIX ст. Основні геополітичні вектори-орієнтири в громадсько-політичній думці України у першій половині XIX ст. Ідея вільної федерації слов'янських народів у програмних документах «Товариства об'єднаних слов'ян». Геополітичні аспекти в діяльності «Малоросійського товариства». Ідея слов'янської федерації в програмних документах і працях членів Кирило-Мефодіївського товариства. Слов'янофільська орієнтація як геополітичний вектор в працях І.Франка, Р.Лащенка. Західноєвропейська орієнтація М.Драгоманова. Обґрунтування необхідності зв'язків України і Росії із Західною Європою.

Українські геополітичні концепції з початку XX ст. до Другої світової війни. Геополітичні ідеї засновника української геополітики М.Грушевського. Чорноморсько-балканський вектор української геополітики. Геополітична концепція Чорноморсько-Адріатичної федерації у працях С.Шелухіна і С.Томашівського. Чорноморсько-балтійський вектор української геополітики. Ю.Липа та його концепція створення Чорноморсько-Балтійської федерації. Вісь «Південь – Північ». Чорноморська «цибулина». Південь як джерело для України. С.Рудницький про розширення суб'єктів Чорноморсько-Балтійської федерації. Близькосхідний аспект української геополітики в концепції С.Рудницького. Західноєвропейський вектор української геополітики Б.Крупницького. Концепція східно-західної «рівноваги» І.Лисяка-Рудницького. Україна – синтезатор Сходу і Заходу. Геоцентричний вектор у геополітичній думці України. В.Винниченко, М.Міхновський, Л.Цегельський, В.Липинський про другорядність зовнішнього фактору й акцент на внутрішні сили українського народу. Геополітичні аспекти в працях українських політиків націоналістичного спрямування (Д.Донцов, М.Сціборський, Є.Коновалець, Я.Барановський та ін.). Геополітичні мотиви в працях М.Колодзінського «Українська воєнна доктрина» та «Стратегічне положення Закарпаття». Геополітичне значення діяльності українського демографа й етнографа В.Кубійовича.

Геополітичні погляди ідеологів українського національно-визвольного руху 40-х – 60-х років XX ст. Характерна особливість еволюції ідейно-політичних поглядів діячів українського національно-визвольного руху. Демократичний націоналізм. Створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД). Два аспекти політичної платформи УГВР. Звернення збройних сил українського підпілля – Української Повстанської Армії. Майбутнє України в політичній публіцистиці ідеологів українського підпілля – П.Федуна («Полтави») й О.Дяківа («Горнового»). Праця П.Федуна «Концепція самостійної України і основна тенденція ідейно-політичного розвитку сучасного світу» (1946). Творення самостійних національних держав. Рушійні сили сучасного історичного процесу. Недосконалість тодішніх міжнародних відносин: незабезпечення принципу самовизначення народів. Великі держави і «дружні» країни. «Поворотна хвиля імперіалізму». Імперіалістична політика творення великих політичних комплексів. Система вільних національних держав. Геополітичні небезпеки Заходу від загравання з більшовицьким режимом. Про міжнародно-політичне значення боротьби українського підпілля проти більшовицького імперіалізму у брошурі «Наше становище до російського народу» О.Дяківа. Постановка і наукове осмислення геополітичних проблем у працях політиків українського визвольного руху в еміграції – Л.Ребета, А.Камінського, М.Сосновського. Аналіз кризи української нації і національної культури у праці І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» (1965). Геодемографічні та геополітичні причини кризи української нації у радянський період. Геополітичний висновок І.Дзюби. Геополітична місія шестидесятників.

Геополітичні дослідження в Україні 90-х років XX ст. – на початку XXI ст. Теоретичні

дослідження геополітичних проблем. Національні інтереси й геополітична стратегія. Дослідження геополітичних аспектів національної безпеки. Економічні інтереси України в контексті геополітики. Російська геополітика в Україні (Ю.Павленко, Ю.Пахомов, О.Гончаренко, В.Дергачов та ін.). Інституалізація геополітики в Україні: Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД; 1992), Національний інститут українсько-російських відносин (НІУРВ; 1997), Національний інститут проблем міжнародної безпеки (НІПМБ; 2001).

Тема 10. ГЕОПОЛІТИЧНІ КОДИ, ЕКОНОМІЧНА ГЕОПОЛІТИКА І ДЕРЖАВНІ ДОКТРИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Вчення про геополітичні коди. Визначення поняття «геополітичні коди» (кодекси). Три рівні дієвості кодексів. Сутність місцевого, регіонального і світового (глобального) рівнів. Ядерна зброя – головний зміст глобальних геополітичних кодів. Перехід від епохи «великих батальйонів» до епохи «атому» і балістичних ракет. Зміна соціальної структури (від «синіх комірців» до «білих комірців»). Формування глобальних геополітичних кодів у ключових країнах для світової геополітики після Другої світової війни. Геополітичні коди США. Сутність поняття «стримування» у зовнішній політиці США. Політика «єдиного світу» (1945). Позиція «терпимості та твердості» і доктрина Г.Трумена (1945). Кодекс стримування Дж.Кеннана (1947). Геополітичні позиції кодексу: п’ять центрів влади. Геополітичні коди СРСР після Другої світової війни. Зародження геополітичного кодексу. Регіональний період СРСР. Вихід на світову арену СРСР. Створення військ стратегічного призначення (березень 1960 р.). Доктрина В.Д.Соколовського. Доктрина Л.І.Брежнєва. СРСР – союзник країн Третього світу. Відмова від доктрини Л.І.Брежнєва (жовтень 1989 р.). Доктрина М.С.Горбачова. Голлістський геополітичний кодекс Франції. Ядерний (світовий) статус Франції (1960). Вихід Франції з НАТО (1966). Ідея голлістського підходу до незалежного від США європейського розвитку. Індійський кодекс неприєднання Дж. Неру. Три рівні геополітичного кодексу Індії. Кодекс неприєднання. П’ять принципів мирного співіснування.

Нова економічна політика (геоекономіка). А) Загальна характеристика геоекономіки. Визначення поняття «економічна геополітика». Геоекономіка. Геоекономічне мислення. Економічний детермінізм в геополітиці. Геоекономічний код. Геоекономічна рента. Вчення автаркії Великих просторів Фрідріха Ліста. Геоекономічна доктрина «єдиного світу» Дж.Ф.Кеннана. Теорія «зон життєвих інтересів». Вчення про світ-економіки Ф.Броделя у праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIIIст.» (1967). Б) Світ-системна геополітична школа І.Валлерстайна. Три цикли світової капіталістичної гегемонії. Триланкова ієрархічна структура: ядро – напівperiферія – периферія. Вчення про цикли світової кон’юнктури М.Д.Кондрат’єва. Сутність подвійної моделі Кондрат’єва – Валлерстайна для аналізу геополітичних гегемоній. В) Довгі цикли розвитку світової геополітики Дж.Модельскі та В.Томпсона. «Цикли лідерства» і «географічний вибір» держав. Два етапи та фази світових політичних циклів. Фактори глобального лідерства держав. Взаємозв’язок світового політичного лідерства (Модельскі – Томпсона) з лідерством економічним (Кондрат’єва). Г) Теорія циклів гегемонії П.Тейлора. Три світові гегемонії. Гегемонія держав у трьох сферах життя. Три стадії економічної гегемонії великої держави. Створення балансу сил. Розповсюдження ліберальних ідей. Поняття геополітичної динаміки у зміні світових порядків. Два світових порядки: 1) світовий порядок боротьби за британську спадщину; 2) світовий порядок «холодної війни». Д) Перспективи глобального розвитку світу та геоекономічна теорія Північ – Південь. Протистояння макрорегіонів – «золотого мільярду» і «мільярду безробітних». Поняття «Світова Північ» і «Глибокий Південь». Уявлення про світові полюси економічного і технологічного розвитку, преференціальний протекціонізм та міжнародні транспортні коридори. Концепція точкових зон. Геоекономічна стратегія. Інноваційна модель розвитку.

Державні доктрини національної безпеки. Реальний суверенітет держави. Обмежений суверенітет. Некомпетентний суверенітет. «Дружба народів» та стратегія «безхатченків». Поняття «геополітична доктрина». Національна й економічна безпека держави. Економічна регіональна безпека. Геополітичні доктрини СРСР. Доктрина всесвітньої революції. «Єдиний світ» і «Загальноєвропейський дім». Міжособистісні відносини лідерів держав. Геополітичні доктрини США. Доктрина стримування противника (СРСР). Гуманізована геополітика плану Маршалла. «Гуманізована» геополітика і гасло «безмежної справедливості». Гуманітарна інтервенція. Доктрина «превентивного інтервенціоналізму» (2002 р.). Євразійська геополітика США: доктрина «відкритих дверей». Геополітичні доктрини Великої Британії, Китаю, Індії.

МОДУЛЬ 3

Тема 11. ФОРУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ СВІТУ З ЕПОХИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ

Геополітика і поняття імперіалізму. Історичне коріння геополітичної структури світу. Європейська глобальна експансія і центро-периферійна будова світу. Епоха імперіалізму як апогей процесу колонізації. Сутність наукового поняття «імперіалізм». Відносини метрополія – колонія, центр – провінції, центр – національні політичні утворення. Теорія імперіалізму В.І.Леніна. Форми впливу метрополій у колоніях і домініонах обмежений «заокеанський імперіалізм» західноєвропейських країн (за З.Бжезінським). США як перша світова держава за З.Бжезінським. Зміст структурної теорії імперіалізму Йогана Галтунга. Два типи держав. Два класи-антагоністи. Чотири поєднання у світовій системі. Чотири визначальні типи відносин у системі «метрополія – колонія».

Чотири ери імперіалістичної заокеанської експансії. Дванадцять імперіалістичних держав. П'ять головних держав-колонізаторів (світове «ядро»). Динаміка процесу колонізації – деколонізації країн за П.Тейлором. Чотири ери колоніальної активності: а) перша неконкурентна ера колонізації; б) перша конкурентна ера колонізації; в) друга неконкурентна ера колонізації; г) друга конкурентна ера колонізації.

Деколонізація. Початок процесу деколонізації. Перший пік деколонізації. Встановлення британської економічної гегемонії. Створення умов для неформального імперіалізму. Механізм «ери вільної торгівлі». Проникнення британського капіталізму і товарів. Статус державної автономії домініонів Великої Британії (1917). Другий пік деколонізації після. Географічний перехід деколонізації у Старий Світ. Розширення автономії британських домініонів (1923). Характеристика «класичних» колоній. Типи колоніальної залежності. «Периферія». Напівколонії і неформальні (протилежні) форми залежності. Сутність формального і неформального імперіалізму. Напівколоніальні держави початку XX ст. Фінансова залежність країн Латинської Америки. Типи країн-метрополій. Класифікація передових країн світу французького географа-геополітика Ж.Соппелса. Перебудова в СРСР («Ялта-2»). Нові політичні утворення на постсоціалістичному просторі. Імпульси «вибуху» суверенізації держав (за Е.Алаєвим).

Сутність Четвертого світу і типологія народів. Поява нових проблем корінного населення світу. Безправність й «остракізм» корінних мешканців. Відносини між ТНК і аборигенами. Сутність і мета теорії Четвертого світу. Характеристика поняття «народ». Різновиди сучасних держав. Термін «держава». Головна ціль багатонаціональної держави. Правопорушення держав проти нації. Боротьба з аборигенним «націоналізмом». Агітаційні методи щодо утворення «єдиної» нації (наприклад «совєтський народ»). Багатонаціональні (95%) й одно національні (5%) держави. Знищення народів як шлях до утворення нової єдиної нації. Створення поняття типу «етнічні групи», «меншини», «група населення», «популяція» і т.п. Збереження самоназви нації (народу) і її території. Опір корінного населення. Латентна «оборонна сторона» вторгнень і завоювань. Термін «етнічний». Класифікація та сутність типів націй (народів) згідно теорії Четвертого світу.

Концепція пригноблюючої держави і теорія природних середовищ Четвертого світу. Зміст концепції пригноблюючої держави. Стратегії утворення держави. Стадії воєнних дій і насилля процесу утворення держав. Знищення народів – фундамент майбутнього розпаду держави. Насильницька політична уніфікація народів. Створення невеликих автономних демократичних районів. Збереження культурного і біологічного розмаїття. Карта «Співіснування корінних народів і природного середовища у Центральній Америці». Сутність теорії природних середовищ Четвертого світу. Два типи природного середовища: а) середовище держави; б) середовище корінних народів. Дванадцять держав з високою культурою і біологічною різноманітністю.

Тема 12. СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР: ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ, СУБ'ЄКТИ, РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ

Формування політичної карти світу як відображення історичних геополітичних тенденцій. Політична карта – модель геополітичного світоустрою. Динамічність територіально-політичної структури світу. Державно-політична диференціація територіально-політичної структури світу. Прояв інтеграційних тенденцій. Творення великодержав, імперій. Епохи формування світових імперій та епохи їхнього розпаду. Циклічність процесів глобальної територіально-політичної структуризації. Тенденція до збільшення кількості державних утворень з XIX ст. Державне самовизначення у XX ст. Світові війни як поштовх державотворення. Чинники державотворчих процесів. Рушійні сили деколонізації. Процеси деколонізації та утворення нових

держав. Етнополітичне самовизначення як чинник державотворення. Риси процесу формування національних держав. Етнонаціональні федерації та етнонаціональні автономії в унітарних державах. Поєднання процесів деколонізації та етнополітичного самовизначення у державотворенні. Розпад колоніальних імперій і трансформація метрополій у національні держави. Державоформуюче значення релігійно-територіального чинника. Незавершеність процесів територіально-політичного самовизначення. Суб'єкти геополітичних процесів.

Держави на карті світу: розміщення, статусні та демотериторіальні переваги в геополітичному вимірі. Держави головні суб'єкти геополітичних відносин. Держава як поєднання території, населення і політичної влади. Актуальність просторового аналізу політичних процесів. Основні структурні підрозділи держави. Структуротворча роль території. Кількість держав у світі. Регіони найбільшої і найменшої щільності держав. Геополітичний потенціал держави. Ефективне взаємопоєднання складових. Статусні переваги держав. Статус постійного члена Ради Безпеки ООН. Інші статусні клуби держав. Ієрархія і географія сучасних центрів політичного впливу (класифікація). Об'єктивність і конструктивність появи й утвердження держав як центрів регіонального і міжрегіонального геополітичного значення. Наслідки браку регіональних і міжрегіональних лідерів. Конфігурація геополітичної структури світу. Базовий географічний ресурс у формуванні геополітичного потенціалу держав: площа їхньої території та кількість населення. Класифікація держав за площею території. Групування держав за кількістю населення. Виділення реальних і потенційних регіональних та міжрегіональних держав-лідерів і прогнозування появи потужних регіональних об'єднань. Зростання ролі азіатських гігантів і держав Латинської Америки. Посилення ролі нових міжнародних регіонів. Конфігурація території держави та її природно-географічне положення. Класифікація держав за розміщенням щодо континентів й океанів.

Місце в геополітичному світоустрої самопроголошених держав, залежних країн та національно-політичних рухів. Поняття «самопроголошені держави». Існуючі на пострадянському просторі самопроголошені держави. Суб'єктивні й об'єктивні чинники виникнення самопроголошених політичних утворень. Складність трансформації югославського політичного простору. Розпад комуністичної Югославії. Проголошення Республіки Косово (2008 р.). Проголошення Турецької Республіки Північного Кіпру. Проблема Кашміру. Проблема Сомалі. Політична проблема Республіки Китай (Тайвань). Питання статусу Палестини. Сутність поняття «залежні країни». Кількість, офіційний статус і місцерозташування залежних країн. Спірні володіння серед залежних країн: Фолклендські (Мальвінські) острови, Гібралтар, Сеута і Мелілл'я, Західна Сахара. Перспективи державно-політичного самовизначення залежних країн. Економічна залежність від метрополій. Національно-політичні рухи як суб'єкти геополітичної гри. Напрями етнополітичної боротьби. Конструктивний і конфліктогенний характер етнополітичних вимог. Внутрішньодержавні громадянські конфлікти. Схиляння до тероризму національно-політичних рухів. Позитивний вплив етнополітичної мобілізації. Автохтонні національні спільноти: відсутність державності та дискримінаційне становище. Етнополітична ситуація в Західній, Центральній і Східній Європі, Росії та на азійському субконтиненті. Південноазійський масив етнопополітичної і релігійно-конфесійної конфліктності: від Східної Туреччини і Кавказу до Південно-Східної Азії. Африканський район концентрації етнополітичних рухів. Расові, племінні та релігійні чинники відчуженості етнополітичних взаємин. Етнополітична ситуація на Американському континенті. Обмежуючі причини державоформуючого потенціалу етнополітичних рухів.

Міжнародні організації, релігійні центри, транснаціональні компанії: різноманітність геополітичних функцій. Вплив міжнародних організацій на геополітичну структуризацію сучасного світу. Поняття «міжнародна організація». Кількість, види і поділ міжнародних організацій. Система міжнародних організацій і характер геополітичної взаємодії та тенденції геополітичного розвитку. ООН та основні структурні підрозділи. Спеціалізовані міжнародні органи й організації в системі ООН. Проблема реформування ООН. Ефективна робота ООН – альтернатива проектам «нового світового уряду». Континентальні та субконтинентальні загальнополітичні організації: Рада Європи, Організація Американських Держав, Африканський Союз. Регіональні загальнополітичні організації. Міжнародні організації зі спільними геокультурними та геоекономічними інтересами (Ліга арабських держав, «Ісламська конференція», Організація країн-виробників та експортерів нафти (ОПЕК)). Британська Співдружність Націй (55 держав-членів) як міжрегіональне геополітичне лідерство Великої Британії. Міжнародна Організація Франкофонія (56 держав-членів) – геостратегія Франції. Співдружність Незалежних Держав (СНД). НАТО як міжнародна військово-політична організація. Загальнополітичні функції НАТО. НАТО – один з основних чинників стабільності, геополітичної впорядкованості Південно-Східної та Східної

Європи. Геоекономічний і геополітичний феномен – Європейський Союз (ЄС; 27 держав-членів на 2012 р.). Геополітичні результати створення ЄС. Об'єднання «НАФТА» як потужний світовий геоекономічний полюс. АСЕАН. Умови ефективності інтеграційних зусиль. Зростання геополітичної ролі міжнародних параорганізацій з кінця XX ст. Політизація релігійно-конфесійних взаємин. Вплив діяльності релігійних центрів. Ватикан та католицька церква. Послаблення католицизму у світі. Православні церкви. Ситуація з православ'ям в Україні. Принцип побудови православних церков: суверенна держава – автокефальна православна церква. Ідеологічна зацікавленість російського православ'я на великодержавництві. Геополітичний проект Російської православної церкви (РПЦ) «Русский Мир». Ісламські релігійні центри і їх підтримка політичних рухів за незалежність. Буддистські релігійні центри. Зростання міжнародного значення транснаціональних компаній (ТНК) як геоекономічних і геополітичних суб'єктів. Геополітичні наслідки культурно-інформаційного впливу ТНК. Обмеження негативного впливу економічної глобалізації.

Регіонально-структурна диференціація глобального політичного простору: геополітичні образи Європи, Азії, Африки. Фрагментація глобального політичного простору. Поєднання геополітичних особливостей з історико-географічними та культурно-цивілізаційними рисами континентів і субконтинентів. Формування в межах політичного простору макрорегіонів континентального рівня. Регіональна диференціація геополітичної карти світу. Геополітичний портрет культурно-цивілізаційних регіонів. Макрорегіон Європа. Європа як генератор політичної історії людства. Сучасна Європа – цілісний суб'єкт геополітики та опора США. Етнонаціональна структура держав Європи. Географічні відмінності релігійно-конфесійного простору Європи. Мусульмани – геокультурна та геополітична проблема Європи. Геополітична структура Європи (регіони). Центри європейського геополітичного впливу. Геополітична характеристика регіонів Європи. Великодержавницькі амбіції політичних еліт окремих держав. Конкуренція за регіональне лідерство. Європейська частина Росії. Формування в Росії великодержавницької геополітичної свідомості і різних ідеологій протистояння Європі. Суперечливі та конфліктогенні моменти у взаємодії суб'єктів європейської геополітики. Новий поштовх зміцненню геополітичних позицій Європи. Геополітична характеристика Азії. Переважання автохтонного населення і вагомість давніх історично-культурних традицій. Регіональна диференціація культурно-цивілізаційних відмінностей. Відмінність азійської геополітичної свідомості від європейської. Етнічні спільноти племінного рівня та давньосформовані народи Азії. Етногеографічна ситуація і поширення етноконфесійних груп. Регіональні відмінності у поширенні релігій в Азії. Регіони домінування ісламу, буддизму, християнства і національних релігій. Процес суверенізації Азії після 1945 р. Азійська еміграція в інші частини світу. Повоєнне протистояння двох блоків на чолі з СРСР і США в Азії (воєнні конфлікти). Рух неприєднання. Економічна відсталість Азії (крім Японії) у повоєнний період. Економічне зростання держав Тихоокеанського узбережжя та Індії. Держави Азії з високими обсягами ВВП. Перспективи Китаю щодо лідерства глобального значення. Економічний прогрес деяких держав Перської затоки. Територіальні конфлікти між суб'єктами геополітики на азійському субконтиненті. Загострення етнополітичних та релігійно-політичних конфліктів в Азії. Проблема державності Палестини. Регіональні особливості Азії. Найбільш геополітично впливовий регіон азійського субконтиненту. Технічно-економічний прогрес ряду країн Азії. Формування нового полюса динамічного економічного розвитку. Поява нових індустріальних держав («азійських тигрів»). Політична ситуація в КНДР як основний чинник нестабільності в регіоні Східної Азії. Суперечливі тенденції геополітичного розвитку держав Південно-Східної Азії. Економічне значення азійської частини Росії для всієї держави. Негативна внутрішньогеополітична тенденція азійської Росії. Територіальні претензії до Росії з боку сусідніх азійських держав. Тісні зв'язки Північної Африки з Європою та Південно-Західною Азією. Складність становлення і стабілізації геополітичної карти Африки. Культурно-ментальні труднощі: поширеність авторитаризму, етнографічна та релігійно-географічна мозаїчність держав. Соціально-економічна ситуація на континенті. Конфлікти на етнополітичному грунті. Релігійна ситуація в Західній і Східній Африці. Громадянські війни в релігійно-розділених державах Африки. Конфліктні ситуації і політичні революції в пінічно-африканських державах (2011 р.). Громадянська війна в Сомалі та загострення геополітичної проблеми – піратства. Геополітичні лідери в Африці. Південно-Африканська Республіка – регіональний лідер південної частини континенту. Геополітичний потенціал Єгипту.

Регіонально-структурна диференціація глобального політичного простору: геополітичні образи Америки, Австралії та Океанії. Європейська колонізація та насильне переселення в Америку населення з Африки. Англо-Америка і Латинська Америка. Формування

суверенних держав на півночі, центрі та півдні американських континентів. Відмінність геополітичної історії американських макрорегіонів. Держави Англо-Америки та їх географічна характеристика. Об'єктивні та су'єктивні чинники зростання геополітичної могутності США. США – єдиний лідер глобального значення. Позитивні наслідки на негативні моменти ролі США як єдиного глобального лідера. Схильність США до силового розв'язання проблем і надмірне захоплення своєю могутністю. Абсолютизація США своїх геоекономічних і геополітичних інтересів та ігнорування інтересів інших держав. США як світовий арбітр. Політика гегемонізму. «Американська ідея». Етнокультурне і расово-культурне розмаїття населення США. Невдачі у воєнних кампаніях та поглиблення суперечностей із європейськими союзниками. Демографічні та етногеографічні тенденції в США. Зростання частки сучасних мігрантів. Актуалізація расово-культурних проблем. Зменшення частки вихідців із Європи. Геополітика глобального конструктивного впливу без гегемоністських амбіцій. Геополітичний потенціал Канади. Сепаратистські настрої в Канаді. Геоекономічна проблема Канади. Контури Латинської Америки. Особливості етнорасової структури населення. Консолідовані політичні нації більшості держав Латинської Америки. Домінування католицької церкви в макрорегіоні. Пасивність держав Латинської Америки в загальносвітових процесах до середини XX ст. Колоніальна залежність низки латиноамериканських країн від європейських держав (до другої половини XX ст.). Домінуючі геополітичні впливи США в Латинській Америці (до середини XX ст.). Активне проникнення в латиноамериканські країни СРСР та комуністичної ідеології. Кубинська революція 1959 р. Встановлення на Кубі тоталітарного прорадянсько-комуністичного режиму. «Експорт революції» в інші райони Латинської Америки. Громадянські воєнні конфлікти в Чилі та Нікарагуа. Популярність лівацьких ідеологій. Діяльність партизанських рухів у Колумбії, Мексиці та деяких інших державах регіону. Утвердження диктаторських режимів у другій половині XX ст. і здійснення військових переворотів. Демократизація держав Латинської Америки з 80-х років XX ст. Антиамериканські настрої держав Південної Америки. Прихильність Колумбії до політики США. Сучасна різноманітність типів держав Латинської Америки. Басейн Карибського моря (Вест-Індія) – найбільша концентрація мікродержав. Проблема Фолклендських (Мальвінських) островів. Економічно розвинуті держави Латинської Америки та країни економічної стагнації. Перспективи континентального і міжрегіонального лідерства Бразилії. Внутрішньорегіональні геополітичні відмінності у межах Південної Америки. Великий міжнародний район рівнинних держав із значним рівнем економічного розвитку і перевагою населення європейського походження (Аргентина, Бразилія, Уругвай). Група держав андського поясу (Болівія, Еквадор, Перу). Політизація індіанського народу кечуа. Гайана та Сурінам. Геополітична орієнтація середньорозвинутих держав – Венесуели та Колумбії. Мексика як лідер материкової частини Середньої Америки. Економічна співпраця Мексики із США («НАФТА»). Основна проблема невеликих держав Центральної Америки. Коста-Ріка – держава з європейським культурним обличчям і демократичними традиціями. Диференціація соціально-політичного та економічного розвитку держав і залежних країн басейну Карибського моря. Макрорегіон Австралії та Океанії. Політичне самовизначення країн Океанії. Залежна Нова Каледонія. Американські політичні впливи в макрорегіоні. Проникнення японського і китайського капіталів. Економічні успіхи Австралії та Нової Зеландії. Зростання самостійного геополітичного значення макрорегіону.

Тема14. КОНСПІРОЛОГІЯ ТА ЛАТЕНТНІ СТРУКТУРИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Конспірологія як складова геополітики. Загадкові явища в геополітиці та нова парадигма історичних подій. Світ трансцендентного. Диктатори і релігія, окультизм, парапсихологія. Людина і Природа. Визначення поняття «конспірологія». Теорія всесвітньої змови. Світовий уряд. Ідея глобалізації. Концентрація управління виробничими силами людства. Два способи концентрації управління й розширення сфери впливу (військова агресія і «культурне співробітництво»). Класифікація узагальнених засобів управління (шість пріоритетів). Повна функція управління суспільством: сутність п'яти видів влади. Частини суспільства в інформаційному сенсі. Державна «еліта» і Світовий уряд. Місцерозташування і склад Світового уряду. Ідея світового панування іудеїв. Шляхи реалізації ідеї панування. Сіоністський контроль західних країн. Глобальна система пограбування народів (МВФ, СБ, СБРР, ЄБРР, СТО…). Наддержавна глобальна система збройного насильства. Дезінформаційна система. Залежність західних держав від США.

Масонство в західному світі. Таємні товариства давнини і середньовіччя. Витоки масонства. Муляри-будівельники X-XIII ст. в Англії. Муляри-теоретики (сучасні масони).

Створення англійської Великої ложі. «Книга статутів» Д.Андерсона (1723). Ставлення масонів до церкви і Бога. Структура масонства. Три ступені професійного зростання. Англійський деїзм як теоретична база масонства. «Конституція франкмасонів» 1723 року. Буржуазний характер масонства й еволюція його до аристократизму. Мета масонів. Пізнання таємниці влади. Масонство і західноєвропейська цивілізація (Думка і Капітал). Космополітичність братства. Принципи масонства. Схематична стратегія масонів. Масонство як таємні партії у політичних системах західних держав. Відомі масони Заходу. Масонська меритократія. Масонство – знаряддя Світового уряду. Методи роботи масонських організацій. Зміна пріоритетів масонства у 1980-х роках (нові завдання). «Проект Соломона П» (1985).

Масонство в Росії та Україні. Зародження масонства в Росії та його мета (XVIIIст.). Члени російського братсва. Вплив масонів на слов'янство. Зародження масонства в Україні та його цілі (1990). Ротарійський рух в Україні. Національна ложа України (Н.Л.У.). «Тамплієрська справа». Орден Св'ятого Станіслава в Україні. Орден Нащадків Богдана Хмельницького (1992).

Таємні товариства й олігархічні клуби (XVIII-XXIст.ст.). Заснування Ордену ілюмінатів у Баварії Адамом Вейсгауптом (1776). Мета Ордену. Таємне студентське братство Єльського університету – Орден «Череп і кістки» (1833). Аристократія східного узбережжя США. Члени Ордену. Комітет 300. «Римський клуб». «Круглий стіл». Рада міжнародних відносин. Більдельберзький клуб. Тристороння комісія. Світовий форум (Фонд Горбачова). Міжнародні фінансові центри.

Латентні структури Ізраїлю та США. Спецслужби Ізраїлю. Орден «Бней-Бріт». ADL. «Батьки» Америки. Книга «Таємна доля Америки» Менлі Палмера Холла. Орден Пошуку. Масонські символи Америки: обеліск, зірка, Велика печатка США, орел, «Всевидюще око», незавершена піраміда, число 13, NOVUS ORDO SECLORUM («Новий світовий порядок»). Розвідувальні служби США. Новий світовий порядок. Адепти нового світового порядку. «Нова ера».

Тема 15. МІСЦЕ І РОЛЬ США У СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Узагальнена історія міжнародних відносин і геополітики США. Агресивність західного експансіонізму. «Імперія, що піднімається». Становлення США як світової геополітичної держави. Держава-хижак. Відносини колоністів з індіанцями. Расистський комплекс вищості над незахідними народами. Резервації для індіанців. Прагматизм протестантів-колоністів. «Очищення» американських земель. Принцип американського генерала Ф.Шерідана. Геноцид індіанців. Звільнення від опіки «старої доброї Англії». Територіальні придбання на півдні США у першій половині XIX ст. Приєднання мексиканських територій. Доктрина Дж.Монро (1823). Розширення території США на узбережжі Тихого океану. Купівля Аляски (1867). Меридіальна експансія. Військові інтервенції США в країни Центральної Америки і Карибського басейну (початок XX ст.). Широтна експансія. Захоплення тихоокеанських островів. Практика стратегії «анаконди». Рекомендації адмірала А.Мегена уряду США. Ідея «визначеної долі» США. Доктрина Р.Олні (1895). Політика «великого кийка» (1903). Стратегія фінансового контролю («дипломатія долара»). Неформальний протекторат США над латиноамериканськими країнами. Імперська геополітична експансія. Концепція «відкритих дверей». Світова промислова першість. Комерційно-фінансові методи американської експансії. Використання просвітницької діяльності місіонерів. Фінансово-економічні кола США як ініціатор розширення американського впливу у світі. Транснаціональні корпорації (ТНК) і міжнародні фінансові організації як інструмент проникнення США у країни світу. Контроль над Rimland. Стратегія «анаконди» щодо євразійських держав у XX ст. Військові витрати США.

Стан економіки та геополітичні настанови США. Активізація американської економіки з другої половини 80-х рр. XX ст. Курс адміністрації Б.Клінтона на підтримку зростання економіки. Використання результатів економіки на благо суспільства. Уповільнення темпів росту економіки за часів президентства Дж.Буша-молодшого. Постіндустріальне суспільство і важливість професійної освіти в США. Фактори економічної ефективності. Зміни в органічній будові американського капіталу. Інтелектуальний капітал. Зростання інвестицій до системи освіти. Геополітичні настанови США по відношенню до інших країн. Захист території, населення і державних інститутів. Національні інтереси США. Забезпечення інтересів. Поняття «національної сили». Пошук союзників у світовій геополітиці. Дух мессіанства у зовнішній політиці США. Домінування Америки у міжнародних інститутах, коаліціях, союзах. Формування ядра нової світової системи. Стратегія «програмованого лідерства» (адміністрація Б.Клінтона). Вплив подій 11 вересня 2001

року на формування геополітичних пріоритетів США. Заяви уряду США у Стратегії національної безпеки (2002), у «Чотирирічному плані оборонної політики», у «Плані розвитку ядерних США». Ідея «осі зла». Концепція розширення НАТО як зони демократії і стабільності. Жорсткі форми геостратегії США щодо конкурентів. Фактори американських претензій на світове лідерство. Завдання по досягненню геополітичних цілей США. Супротив західноєвропейських країн підпорядкуванню інтересам Америки. Дві моделі відносин США з оточуючим світом.

Інформація у сучасному світі та в США. Важливість інформації у процесі управлінського впливу на суспільство. Методи прямого централізованого впливу на населення. Система передачі даних. Переваги інформаційного впливу. Першість інформаційної зброї. Інформаційна революція 60-70 рр. XX ст. Глобальні та регіональні інформаційні мережі. Дезінформація. Нові типи інформаційних озброєнь. Сфера дії нової зброї. Дезорганізація управління державою. Інформаційне середовище. Контроль, блокування й управління свідомістю населення країни противника. Призначення інформаційно-психологічної зброї. Психологічний вплив на нації і народи. Пропаганда. Сутність інформаційної зброї в США. Інформаційна зброя в американській доктрині «спрямованої сили». Розробка стратегічного плану ведення інформаційної війни. Управління інформаційних систем (DISA). Центр інформаційної війни ВПС США (AF IVC). Служба ВМС США по інформаційній зброї (NIVA). Створення національної інформаційної структури (NII) і глобальної інфраструктури (GII). Інформаційний образ і авторитет США у світі в кінці XX – на початку XXI ст. Передбачення американських вчених.

Європейська геостратегія США. Друга світова війна і початок американського контролю над Західною Європою. План Маршалла для Європи. Претензії США на роль світового лідера. Відносини США і Франції за часів президента Ш. де Голля. Європа – головний плацдарм «холодної війни». «Геостратегія для Євразії» З.Бжезінського (1997). Етапи американізації Євразії. Франція і Німеччина – західний фланг Євразії. Відносини США з Іспанією в XXI ст. Розширення європейського демократичного плацдарму. Встановлення гегемонії США. Спільні інтереси США і Західної Європи. Європа – головний геополітичний плацдарм в Євразії для Америки. Поступове зменшення залежності європейських союзників від опіки США. Зростання економічного потенціалу ЄС і лідируючих позицій Німеччини. Сукупний європейський ВВП. Порівняння США з об'єднаною Європою. Складна гра Вашингтона в Європі. Залежність США від трансєвразійської системи співробітництва та позиції Німеччини і Франції. Посилення позицій європейських військових у керівництві НАТО. Спад впливу США у вирішенні конфліктів у Європі. Перспектива посилення європейського впливу на Близькому і Середньому Сході та в Африці. Зменшення впливу доллара на Європу. Поради З.Бжезінського американському керівництву щодо розширення НАТО та ЄС. Десять заповідей щодо європейського розвитку і перспектив (за З.Бжезінським). Сутність фактору розмежування позицій європейців і американців стосовно світової політики і міжнародних відносин. Модернізований тип силової геополітики США. Європейська дипломатія права. Питання сили і стратегічний напрям розвитку відносин між США і Європою. Десять заповідей щодо головних засад і принципів політики США відносно Європи (за З.Бжезінським).

Росія та Україна в геополітиці США. Програш СРСР у «холодній війні». Зникнення біполярного світу. Піднесення західного центру сили. Зникнення конфронтації. Суперництво між США і Росією. Економічний спад у Росії в 90-х рр. XX ст. Диспропорція російського ВВП до американського. Таємна директива № 500 президента США Б.Клінтона (1998). Історичні умови відносин між США і Росією після розпаду СРСР. З.Бжезінський про зв'язки Росії з НАТО, ЄС, членство у «великій вісімці» та політичну і військову співпрацю. Пріоритет модернізації Росії, а не повернення статусу світової держави. Потреба в децентралізації політичної системи. Стимуляція регіонального сепаратизму. Територіальний поділ Росії за планом З.Бжезінського. Послаблення ролі Росії на пострадянському просторі, в Європі й Азії. Відмінність цілей співпраці між США (питання безпеки) і Росією (економіка). Вплив подій 11вересня 2001року на відносини між США і Росією. Спільна боротьба з міжнародним тероризмом. Різні підходи до геополітичного бачення світу в США і Росії. Геополітичні інтереси Росії та США. Головна загроза геополітичним інтересам Росії. Десять заповідей щодо геополітичного становища Росії визначених З.Бжезінським. Стратегічний напрямок відносин між США і Росією. Десять заповідей стосовно стратегічних принципів американо-російських відносин. Американо-російські стосунки після анексії Криму. Місце і роль України в планах «децентралізації» Росії Вашингтоном. Україна як геополітична вісь євразійської шахівниці та стратегічний партнер США. Відносини США з Україною після Революції Гідності.

Американські інтереси на Кавказі, Близькому Сході та в Центральній і Південній Азії. Поняття «Світові Балкани», «дуга нестабільності», «вісь зла». Конкуренція США з Туреччиною та

Китаєм у регіоні Кавказу, Центральної і Південної Азії. Три основні цілі політики США в Центрально-Азійському регіоні. Відносини США і Туреччини. Роль Азербайджану в американському протистоянні Росії. Військова співпраця США з Узбекистаном та Киргизією. Проект сучасного транспортно-економічного коридору із Центральної Азії до Європи. Американська доктрина «Стратегія шовкового шляху» (1999). Нафтопровід Баку – Джейхан. Відносини США з Іраном. Події 1979 року в Тегерані та їх наслідки щодо американо-іранських відносин. Атомна проблема у конфронтації між Вашингтоном і Тегераном. Пакистан – союзник США у боротьбі проти СРСР-Росії, ісламського фундаменталізму та міжнародного тероризму. Створення і діяльність Талібану й Аль-Каїди. Боротьба США проти талібів, Осами бен Ладена, Саддама Хусейна. Війна США проти режиму талібів в Афганістані та її закінчення. Американська геополітика навколо Іраку. Військова операція «Буря в пустелі». Економічне ембарго проти Іраку. Повалення режиму С.Хусейна. Міжнародні військові сили у війні в Іраку. Геостратегія США у Перській затоці. Американо-індійські відносини. Американська геополітика на Близькому Сході. Посередництво США в ізраїльсько-палестинському протистоянні.

Геополітика США у Східній Азії. Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) – світовий полюс економічного і технологічного розвитку. Латентні проблеми регіону. Стратегічна мета і завдання США відносно Китаю. Регіоналізація політики Китаю. З.Бжезінський про політику США щодо Китаю. Загострення негативних явищ між США і Китаєм. Десять заповідей про Китай для США (за З.Бжезінським). Позиція США у відносинах між Китаєм і Тайванем. «Акт про відносини з Тайванем» (1980). Демократизація Китаю – умова врегулювання відносин з Тайванем. Формула «одна країна – кілька систем». Японський фактор у відносинах між США і Китаєм. Фундаментальні принципи і засади американо-китайських відносин. Залучення Китаю до співробітництва. Геополітика США щодо Японії. Особливість японської зовнішньої політики. Американська економічна допомога та «ядерна парасолька». Неофіційний протекторат США над Японією. Американо-японська угода про вільну торгівлю. Американо-японський економічний простір. Південна Корея в геополітиці США. Південна Корея як противага японській економіці в геостратегії США. Північна Корея – «вісь зла» для США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Тема 16. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ

Геополітичні зміни в Європі кінця 80-х – початку 90-х років XX ст. і перспективи європейського будівництва. Геополітичний поділ мапи Європи (ареали). Радикальні геополітичні зміни в Європі. Проголошення головної мети держав ЦСЄ. Перспективи глибокої трансформації європейської архітектури. Дилема Європейського Співтовариства на початку 90-х рр. Реакція західних держав щодо трансформаційних процесів у країнах ЦСЄ. Програма економічної реконструкції Польщі й Угорщини (1989 р.) та інші країни ЦСЄ (1990 р.). Мета створення Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Активізація й інституціоналізація процесу Наради з безпеки й співробітництва в Європі (НБСЄ) і трансформація її в Організацію безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ; грудень 1994 р.). Німецька проблема кінця 80-х років XX ст. Взаємозалежність двох європейських об'єднавчих процесів – німецького возз'єднання та європейської інтеграції. Підтримка об'єднання Німеччини Європейською Радою у Страсбурзі (грудень 1989 р.). Умови об'єднання. 3 жовтня 1990 р. – входження п'яти земель колишньої НДР до ФРН. Зміна внутрішньої рівноваги у Співтоваристві після об'єднання Німеччини. Зовнішньополітичні кризи і геополітика Співтовариства. Європейське Співтовариство і Кувейтська криза 1990-1991 рр. Протиріччя у Співтоваристві навколо вирішення проблеми Кувейту. Наслідки Кувейтської кризи щодо політичної інтеграції Співтовариства. Югославська криза й обмеженість і непослідовність Європейського Співтовариства стосовно врегулювання балканського конфлікту. Геополітична позиція Німеччини. Визнання Співтовариством незалежності Словенії та Хорватії (15 січня 1992 р.). Наслідки визнання. Спад міжнародного авторитету Співтовариства. Наслідки кувейтської та югославської криз щодо Європейського Економічного Співтовариства.

Особливості євроінтеграційних процесів у 90-ті роки XX ст. Грудень 1990 р. – початок підготовчої роботи двох міжурядових конференцій. Розбіжності між державами-членами. Засідання Європейської Ради у Маастрихті. Підписання 7 лютого 1992 р. у Маастрихті – Договору про Європейський Союз (ЄС). Набуття чинності Договору про ЄС. Основа, структура і три опори ЄС. Цілі Союзу. Основні положення Маастрихтського договору. Угода про Європейську економічну зону. Вступ 1 січня 1995 р. Австрії, Фінляндії і Швеції до ЄС. «Європа п'ятнадцяти». «Амстердамський договір про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, які заснували

Європейські Співтовариства, та пов'язаних із ними актів» (2 жовтня 1997 р.). Економічний і валютний союз (ЕВС). Методи й інструменти проведення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗПБ) ЄС. Основні принципи та умови застосування спільних дій ЄС. Сфери застосування спільних дій ЄС щодо політики безпеки. Дії ЄС з підтримки стабільності та миру. Підписання членами ОБСЄ Пакту стабільності (21 березня 1995 р.). Обмеженість результатів роботи ЄС у сфері СЗПБ на середину 90-х рр. Політичні причини обмеженості СЗПБ. Дебати навколо проблеми «Зовнішні зв'язки: вимоги, протиріччя, пріоритети». Відносини з «близьким закордоном». Становлення спільної європейської політики у сфері безпеки й оборони. Передумови та значення розширення ЄС на схід. 18 країн-кандидатів. Фактори розширення ЄС. Виклики розширення ЄС на схід: плани та програми ринкової трансформації країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Пошуки майбутніх шляхів інтеграційного розвитку.

Новий етап розвитку ЄС у XXI ст. А) Реформування інституціональної системи ЄС. Розробка й прийняття Договору про запровадження Конституції для Європи (ДКЄ). Основні положення ДКЄ. Провал ратифікації ДКЄ. Відновлення процесу інституціональної реформи ЄС. Основні інституціональні та політичні нововведення Лісабонського договору. Б) Спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС. Активізація співробітництва в оборонній сфері. Ніццький договір та Спільна європейська політика безпеки й оборони (СЄПБО). Боротьба з тероризмом. Основні підходи щодо формування СЗПБ/СЄПБО. Європейська стратегія безпеки та Конституція ЄС. Питання участі нейтральних країн в операціях ЄПБО. В) Нове розширення ЄС 2004-2007 рр. Механізми, особливості та проблеми розширення Євросоюзу. 10 країн-кандидатів. Ніццький і Копенгагентський саміти ЄС щодо питання розширення Євросоюзу. Суперечки навколо економічної складової розширення. Питання політичної централізації ЄС. 1 травня 2004 р. – вступ 10 країн-кандидатів до ЄС. Регіональна політика ЄС щодо країн ЦСЄ: нові формати співробітництва. Три рівні відносин ЄС. Взаємовідносини ЄС з Болгарією та Румунією. Вступ Болгарії та Румунії до ЄС (1 січня 2007 р.). Питання вступу до ЄС країн-членів Європейської асоціації вільної торгівлі (Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн). Туреччина як складова сучасної дилеми розширення Євросоюзу. Відносини ЄС з країнами Західних Балкан. Брегсід.

Європейський Союз як нова геополітична реальність. Геоекономічний фактор геополітичного сходження ЄС. Євросоюз як цілісний геополітичний і соціокультурний простір. Кількість населення і сукупний ВВП ЄС. Ініціатори та причини розширення ЄС. Погляд Німеччини та Франції на політичний устрій Євросоюзу: європейська федерація чи союз держав-націй типу конфедерації. План «Європи-держави» (2001 р.).Формування геополітичної концепції ЄС. Ідея громадської сили. Концепція «Широка Європа – нове сусідство». Політика ЄС про відмову від застосування сили у міжнародних суперечках (гельсінський Заключний пакт і Паризька хартія для нової Європи). Дипломатичні відносини і міжнародний статус Євросоюзу. Формування засад спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ). Створення багатонаціональних військових формувань ЄС. Превентивна дипломатія Євросоюзу. Політична привабливість ЄС як полюсу сили. Покращення якості життя в Європі. Активна соціальна політика. Соціальні послуги. Структура зайнятості населення. Скорочення тривалості робочого часу працівникам. Підвищення економічної ефективності. Характеристика геополітичного поля Європи: таласократичний підхід Англії у стосунках з континентальною Європою. Зміни у відносинах США та Європи: протистояння Парижа і Вашингтона; вісь Париж – Бонн. «Європеїзація» НАТО. Два напрями розвитку геополітичного поля об'єднаної Європи. Внутрішній геостратегічний розкол між США та ЄС. Інтенсифікація процесу переосмислення геополітичного статусу Європейського Союзу.

Тема 17. ГЕОПОЛІТИКА ОБ'ЄДНАНОЇ НІМЕЧЧИНИ

Формування нової геополітичної моделі сучасної ФРН. Переосмислення національних цінностей і цілей німецьким народом. Оновлення суспільства та усунення конфліктних засад. Вирішення трьох проблем Західною Німеччиною стосовно європейської політики. Падіння Берлінського муру й об'єднання Німеччини. Визначеність географічних кордонів Німеччини. Відмова Німеччини від земель Східної Пруссії і Судет. Завершення процесу просторової і геополітичної легітимації Німеччини. Три головні осі геополітичного виміру ФРН. Об'єднана Німеччина як домінуючий центральноєвропейський масив. Геополітична характеристика сусідів ФРН. Німеччина – головний транзитний центр Європейського континенту. Сусіди по узбережжю. Перенесення частини інтересів на схід. Перенесення столиці. Сутність німецького інтересу на сході щодо національної безпеки. Центризм німецького питання в Європі. Три обставини аналізу німецької проблеми (на 1990 р.). Три моделі об'єднання Німеччини. Німеччина – активний

прихильник підвищення рівня безпеки в Європі та світі. Позиція Берліна щодо ОБСЄ та НАТО. Несиловий вплив. Спільна зовнішня політика та політика безпеки в Європі. Створення спільних військових підрозділів. Протиріччя між Німеччиною та США в рамках західних воєнних союзів.

Геостратегія об'єднаної Німеччини щодо Центрально-Східної Європи. Ретроспектива геостратегії Німеччини стосовно Серединної Європи у XX ст. Континентальне суперництво Німеччини і Габсбурзької монархії проти сусідів та інших держав. Серединна Європа як плацдарм гегемоністських планів кайзерівської Німеччини. «Серединна Європа» Фрідріха Наумана. Виникнення супердержави під гегемонією Габсбургів. Дискредитація концепції та потенціалу Серединної Європи після Першої світової війни. Спроби перетворення геополітичного поля Серединної Європи у санітарний кордон. Дві функції «санітарного кордону». «Ліквідація» Серединної Європи і перетворення її на радянську зону впливу (з 1945 р.). Оперативний простір превентивного розгортання військ Варшавського блоку. Втрата «приливно-відливних земель» основної геополітичної функції і перетворення їх на периферію. Поява Берлінського муру («залізної завіси»). Ідея стримання. ФРН як периферія НАТО (до 1990 р.). Об'єднання Німеччини і відновлення історичного простору Серединної (Центрально-Східної) Європи як геополітичної реальності нового типу. Використання НАТО та залучення країн молодої демократії до інтеграційних процесів на континенті. Геополітична модель ФРН у системі колективної безпеки. Німецька позиція щодо питання вступу країн-кандидатів до НАТО. Послідовність вступу країн ЦСЄ. Негативна позиція Росії стосовно розширення НАТО (грудень 1994 р.). Формула А.Козирєва. Залежність Німеччини та її союзників від позиції Росії. Проведення Заходом стратегії м'якого просування НАТО на Схід. Програма «Партнерство заради миру» щодо ЦСЄ. Перші країни-претенденти до вступу в НАТО. Німеччина основний лобіст Польщі. Польсько-німецькі договори (1990 і 1991 років). Польсько-німецьке примирення. Вступ Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО. Геополітика Німеччини щодо країн Балтії та Калінінградської області РФ. Вільна економічна зона «Янтар». Концентрація військової промисловості в анклаві. Прозахідний курс Балтійських республік. Пронімецька спрямованість литовської зовнішньої політики. Нарощування присутності німецького капіталу в країнах Балтії. Посилення культурного впливу Берліна на Балтію. Позиція ФРН на збереження статус-кво Калінінградської області. Погляд праворадикалів Німеччини щодо східних земель. Проблема Клайпеди (Мемельленда). Два етапи зовнішньополітичного курсу об'єднаної Німеччини щодо країн ЦСЄ. Підтвердження сучасних кордонів між Німеччиною та Польщею і Чехією. Два чинники місця східноєвропейських країн у геостратегії ФРН. НАТО та Євросоюз – нинішні засоби реалізації геополітичних інтересів Німеччини в ЦСЄ. Стримуючий чинник економічної експансії ФРН у країни Східноєвропейського регіону.

Нові світові геополітичні характеристики ФРН. Широкий масштаб нових геополітичних вимірів об'єднаної Німеччини. Скорочення військової присутності союзників по НАТО на території ФРН. Головне завдання зовнішньої політики сучасної ФРН. Нові виміри в зовнішній політиці Німеччини. Характерна риса нової зовнішньої політики ФРН. Проголошення нової воєнної доктрини (1995 р.). Головне завдання та засадничі принципи діяльності Бундесверу. Геостратегічні виміри становища ФРН. Новий момент у системі безпеки Німеччини. Завдання Бундесверу. Право «гуманітарних інтервенцій». Форми кооперативної взаємодії Німеччини з країнами ЦСЄ. Легітимація взаємодії країн. Реформування збройних сил Німеччини. Співпраця бундесверу зі збройними силами східноєвропейських держав. Два етапи змін у збройних силах ФРН. Німеччина як оперативний центр східного крила НАТО. Проблема правового врегулювання питання задіяння частин Бундесверу за межами території Німеччини. Вимога посилення впливу країни у міжнародних справах. Отримання місця у складі постійних членів Ради Безпеки ООН. «Більше відповідальності» в царині міжнародних відносин. Конструктивна роль німецької зовнішньої політики. Відмова Німеччини від гегемоністської політики. Чотири зовнішньополітичні цілі ФРН і три засадничі принципи їх реалізації. Європейська інтеграція та співпраця з державами Центральної і Східної Європи. Посилення союзницьких зв'язків та зобов'язань Німеччини із США. Дипломатичні засоби вирішення конфліктів – позиція Німеччини початку XXI ст. Пацифістські підходи. Національні інтереси Німеччини та переплетення багатосторонніх зв'язків на континенті. Відносини ФРН з РФ. «Перенесення стабільності» із заходу на схід Європи.

Тема 18. РОЗКОЛ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЛЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА ЮГОСЛАВСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Східноєвропейська цивілізація і падіння Гартленду. Східнословянський цивілізаційний

код. Стародавня Русь: новгородська Північ і київський Південь. Транзитні шляхи «з варяг у греки» і Великий Волзький шлях. Консолідація слов'янських і тюркських племен: державні утворення. Геополітичний та геоекономічний код Східної Європи. Радянський Союз – Гартленд. Розкол і падіння Гартленду. Крах ідей комунізму. Занепад єдиного комунікаційного каркасу «від моря до моря». Втрата «генетичної» комунікаційної функції рубіжної держави-суперетноса. Послаблення центроспрямовуючих і посилення центробіжних тенденцій. Дезінтеграція СРСР. Руйнація інтегрованої Східної Європи як щита Західної Європи від Сходу. Головне геостратегічне завдання США у Східній Європі. Втрата Росією геополітичних позицій на Балканах, Кавказі і Центральній Азії. Посилення західної та ісламської експансії. Осередки етнонаціональних і етноконфесійних конфліктів на пострадянському просторі. Прояв соціокультурних рубежів українського і білоруського народів. Соціокультурні та геополітичні вектори пострадянського простору. Геополітична характеристика євразійської Росії і СРСР. Геополітичні концепції пострадянського простору. Тенденції трансформації багатовимірного комунікаційного простору Гартленда. Особливості геополітичної трансформації країн Балтії. «Дрейф» балтійських країн у бік Західної Європи. Геополітичний і геоекономічний Балто-Адріатичний (з 2004 р.) і Балто-Чорноморський (з 2007 р.) форпост НАТО та ЄС. Нова «залізна завіса». Проблема Балтійського флоту і Калінінградської області РФ. Історична ретроспектива країн Балтії. Прояв поліетнічності в балтійському геопросторі й доля некорінного населення. Етнічна статистика в країнах Балтії. Економічна активність російськомовної субкультури. Соціокультурні особливості Литви, Латвії, Естонії та перехід до ринкових відносин. Транзитний характер економіки країн Балтії. Соціопсихологічні наслідки швидкої євроінтеграції та капіталізації. Придністровський конфлікт.

Геополітична трансформація Росії, України і Білорусі. Розлучення по-слов'янськи: криза ідентичності. Тенденції соціального розвитку східнослов'янських країн. Моделі пострадянської трансформації. Геополітичне становище другої ядерної країни. Політична роль ядерної зброї. Серединне розташування РФ. Володарка енергоресурсів. Російська геостратегія енергоресурсів. Моделі розвитку Росії. Послаблення контролю над Гартлендом. Геополітика Чеченського конфлікту. Спроби усунення Росії з Північного Кавказу. Геостратегічні цілі Заходу, мусульманського Сходу та Китаю щодо геопростору РФ. Геополітичний вислів – «Росія зосереджується». Геополітичний код України. Втрата ядерного статусу. Зовнішні та внутрішні вектори геополітичного коду України. Багатовимірність комунікаційного простору держави. Унікальність України. Рубіжна біполярність України. Геополітичні форпости ворожнечі та миру. Землі України після розпаду Київської Русі та в епоху Руїни. Поділ історичної України на Лівобережну та Правобережну. Умови формування соціокультурних особливостей українського етносу. Роль Запорозької Січі у процесі консолідації народу. Національна риса українців. Поняття «козак» та роль козацтва в освоєнні геопростору. Стартові можливості Росії й України на шляху до відкритого суспільства. Формування критичної маси особистостей на багатовимірному комунікаційному просторі України. Геоекономічний код України. Природний фактор і господарський устрій України. Руйнація сформованого геоекономічного коду України. Закриття Чорнобильської АЕС. Обмеженість економічного суверенітету України. Залежність від російських енергоносіїв. Соціокультурна і конфесійна багатополярність українського етносу. Передумови для впевненого погляду в майбутнє України. «Шкурні» інтереси національної еліти. Маргіналізація країни. Застарілість концепції української нації. Неможливість консолідації українського суспільства на одній із культурно-історичних традицій (західноєвропейській чи проросійській). Складність процесів трансформації у західних регіонах України. Відродження уваги до геополітичних концепцій в Україні. Концепція «новоросійської етнокультурної спільності». Геополітичне призначення Білорусі. Партизансько-селянський менталітет. «Партизанська республіка».

Геополітика югославського конфлікту. Балкани – «порохова бочка» Європи. Утворення Балканської федерації. Йосип Броз-Тіто. Розрив дружніх відносин між Югославією та Радянським Союзом. Югославія – найкапіталістичніша соціалістична країна. Висока якість життя. Існування міжетнічних проблем. Територіальна диференціація за рівнем життя. Символізм Югославії. Правда хорватів. Правда сербів. Сербія – геополітичне продовження Росії. Правда югославських мусульман. Правда македонців. Пріоритети югославської війни. Інтереси Німеччини на Балканах. Введення ембарго проти Югославії. Підтримка Заходом балканських мусульман проти православних християн. Послаблення позицій Росії у геополітичному просторі Південно-Східної Європи. Акція НАТО проти Югославії. «Сіра зона». Косовський конфлікт. Проголошення незалежності Косово. Розпад «малої» Югославії. Посилення геополітичної присутності Заходу на

Балканах у кінці XX ст. та на початку XXI ст.

Тема 19. ГЕОСТРАТЕГІЯ КИТАЮ, ГЕОПОЛІТИКА ЯПОНІЇ ТА ІНДІЇ

Великий китайський порядок: геополітика Шляху і Стіни. Матеріалізація цивілізаційної геополітики Китаю. Геополітика Шляху. Геополітика Стіни. Великий китайський порядок. Геополітика Великого шовкового шляху. Посередники між Сходом і Заходом. «Васали» Китаю. Ідея відродження Великого шовкового шляху. Велика китайська стіна. Філософський зміст Стіни. Час будівництва Стіни та її функції. Особливості геополітичного коду Китаю. Збереження єдиних кордонів держави і цивілізації. Проголошення Китайської Народної Республіки. Радянська допомога КНР. «Культурна революція». Загострення радянсько-китайських відносин. Збройне зіткнення на о.Даманський. Сучасний Китай – реальний претендент на роль наддержави. Видатки на оборону. Головна геополітична ціль КНР. Зміни на Тайвані: демократія і права людини. Формула відносин між Тайванем і Китаєм. Головна особливість Китаю.

Сучасна геостратегія Китаю. Початок економічних реформ у кінці 70-х років XX ст. Геополітична формула: «Одна країна – дві системи». Соціальна утопія Конфуція «Суспільство малого благополуччя». Ден Сяопін – «Великий архітектор китайської реформи». Нелібералні реформи. Сила держави. Трансформація соціалістичної планової економіки. Вирішення продовольчої проблеми. «Посієш замкнутість – пожнеш бідність». Поміркований поетапний шлях розвитку відкритої економіки КНР. Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) та їх головна роль. Політика преференціальної економіки та інвестиційної діяльності. Фінансова допомога китайської діаспори. Стимуляційна податкова політика у виробництві. Корупція та боротьба з нею. Супротив китайців європоцентризму й американізму. Гирло Янцзи – економічний і демографічний полюс Китаю. Мегаполіс Шанхай. «План Пудун». Проект Південнокитайського регіонального економічного співтовариства. Випереджаючий розвиток приморських регіонів. Територіальна диспропорція і небезпека політичної дезінтеграції. Ідеї З.Бжезінського щодо розвитку Китаю. Геостратегічна ціль майбутнього. Сутність концепції Великого Китаю. Подолання внутрішніх протиріч Китаю на шляху до світової держави. Розширення радіусу китайського геополітичного й геоекономічного впливу в Євразії. Економічна інтервенція Китаю у Південно-Східну Азію і пострадянський простір. Генеральні напрями геостратегії Китаю. Роль китайської діаспори. Зовнішньоекономічні зв'язки КНР. Демографічна політика Китаю. Концепція ресурсозбереження. Основа геоекономічного коду та сутність геополітики Китаю.

Геополітика і суспільний розвиток Японії. Невідповідність економічної сили Японії та її політичної ролі у сучасному світі. Умови обмеженості зовнішньої політики Японії. Порівняльна характеристика Японії та Англії К.Гаусгофером. Зв'язок японських островів з континентом. Історія російсько-японських відносин. Перші відомості росіян про Курильські острови (1697 р.). «Генеральна карта Російської імперії». Перша японська експедиція на Курили (1785 р.). Російська місія Є.Путятіна в Японію. «Відкриття» Японії для європейців (1854 р.). Російсько-японські договори 1855 і 1875 років. Розподіл островів між Росією та Японією за Портсмутським мирним договором. Освоєння японцями Південного Сахаліну. Політика Японії під час Другої світової війни по відношенню до СРСР. Розподіл курильських островів та Південного Сахаліну після поразки Японії у Другій світовій війні. Схвалення Японією Статуту ООН (1956 р.) і наслідок цього щодо проблеми «північних територій». Причини, що визначають геополітику Японії. Сутність та реалізація паназійської доктрини. Головна ціль підписання договорів між Японією та США (1981 р.). Нарощування військової могутності Японії. Проблема демілітаризації суміжних територій між Японією та СРСР/Росією: Токійська декларація (1993 р.). «Рекомендації» Вашингтона Токіо щодо відносин Японії з СРСР/Росією. Американський фактор (істинна причина) у ненормалізації відносин Японії з Росією. Зміст японської «некапіталістичної ринкової економіки». Японська система управління. Темпи та фактори зростання економіки Японії у другій половині XX ст. «Японське економічне диво». Вплив Японії на розвиток Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). 90-ті роки XX ст. та початок XXI ст. – смуга депресії японської економіки та суспільства. Причина домагань Японії про повернення «північних територій». Природно-сировинні запаси Південних Курил. Економічні та геополітичні збитки від імовірної передачі Росією Курильських островів Японії. «Повзуча окупація». Три ключові проблеми російсько-японських відносин у XXI ст.

Геополітична характеристика сучасної Індії. Набуття незалежності Індії. Вестернізація Індії і формування могутньої «мовчазної реальності». Індійська економічна революція. Ідея і перспективи набуття Індією статусу великої держави. Індустріалізація країни. Новітні технології. Індійська армія. Питання про постійне членство Індії у Раді Безпеці ООН. Індія – суб'єкт

міжнародних відносин. Індійська діаспора. Миролюбна політика Індії. Виступ Індії проти ядерної зброї. Зміна геополітичної ситуації навколо Індії. Індійська ядерна програма. Ядерні випробування. Невикористання ядерної зброї першою. Обмеження на розробку ядерної зброї. Входження Індії до складу членів Ради Безпеки ООН. Підтримка Росії і протидія США. Індія і Пакистан: між минулим і майбутнім. Утворення держави Пакистан. Основа геостратегії Пакистану. Збройні конфлікти між Індією і Пакистаном. Три причини протистояння Пакистану з Індією. Ісламабад – аванпост американських інтересів у регіоні. Участь Пакистану в проамериканських блоках. Союз Ісламабаду з Пекіном. Індія та Росія як образ «зовнішнього ворога» для Ісламабаду. Роль у протистоянні політичної партії «Джаміат-і-ісламі». Прихід до влади пакистанського генерала Зія-уль-Хака (1979 р.). Встановлення Пакистаном тісних контактів із Саудівською Аравією. Кроки США на зближення з Індією: п'ятиденний візит президента Б.Клінтона (2000 р.). Можливість «здачі» Вашингтоном пакистанського режиму заради Індії. Геополітична причина «потепління» відносин США й Індії.

Тема 20. ІСЛАМСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Ісламська цивілізація: духовні витоки та ідеологічні концепції. Сутність поняття «ісламська цивілізація». Іслам. Мусульмани. Коран – спосіб дії, вірний шлях (шаріат). Сунізм і шиїзм. Ісламізація Персії. Мекка, Медіна. Мусульманський календар. Пасіонарність мусульманських народів. Фундамент світоустрою ісламської цивілізації. Домінування колективістських цінностей над індивідуальними. Одержавлення ісламу (теократія). Динаміка зростання мусульман світу. Протидія мусульманського світу американській вестернізації. Сутність ідеології панісламізму. Т.Е.Лоуренс Аравійський. Проникнення в Азію з Європи ідей націоналізму. Характеристика арабського менталітету. Моделі суспільно-політичних устроїв мусульманських держав. Поняття «ісламський фундаменталізм». Салафітський рух. Два напрями реформації ісламу. Мухаммед аль-Ваххаб. Реформування ісламу: домінування інтуїції над раціоналізмом. Захоплення соціалізмом арабськими державами у XX ст. Невдалі експерименти «доганяючого розвитку» і вестернізації. Повернення до витоків ісламу. Причина виникнення ісламського фундаменталізму. Відповідність суспільного життя мусульман нормам Корану і шаріату. Завдання фундаменталізму в галузі економіки. Соціальна опора ісламського фундаменталізму. Реалізація фундаменталістського проекту в мусульманських державах. Ісламський фундаменталізм на Північному Кавказі. Ваххабіти. Вестернізація мусульманських країн-нафтоекспортерів. Компрадорська буржуазія. Суспільна трансформація та її наслідки (протиріччя). Нове покоління реформаторів ісламу. «Мусульманський Лютер» – Мешхед Алі Шаріаті. Реформація ісламу. Аятолла Хомейні. Прибічники «просвітницького ісламу». Міжцивілізаційний діалог. Мета ісламу. Ісламський інтегризм.

Геополітичний виклик ісламського світу. Ісламський світ на геополітичній карті сучасності. Ареали розповсюдження ісламу: мусульманський Схід і мусульманська Північ. Мусульманські громади в країнах Заходу. Демографічний фактор мусульманського світу. Антиамериканізм. Міжцивілізаційна війна. Погляд американських офіційних осіб щодо мусульманських держав. «Вісь зла». Стереотипи західних людей стосовно ісламу. Західні ЗМІ про іслам, арабів і тероризм. Думка мусульман про Захід. Оцінка збройного зіткнення Вашингтона з Багдадом. Окупація Іраку – сплеск антиамериканізму і зростання арабської солідарності. Заклик З.Бжезінського щодо «перегляду» стереотипів про мусульманський світ. Національно-релігійний протест арабського світу. Ісламські неурядові релігійно-політичні організації екстремістського напрямку Підтримка міжнародного екстремізму Пакистаном. Джерела фінансування ісламістських екстремістських неурядових організацій. Використання Інтернету та супутникового зв'язку екстремістами. Політичний експеримент ісламського світу (ісламський проект). Транснаціональний характер ісламського проекту. Світські економічні та політичні об'єднання. Організація Ісламська конфедерація (ОІК). Ліга ісламського світу і Всесвітній ісламський конгрес – неурядові організації мусульманського світу.

Геополітика Ірану та геополітична ситуація навколо Іраку. Феномен «ісламського відродження». Антишахська революція 1979 р. в Тегерані. Утвердження геополітичних позицій Ірану. Восьма нарада у верхах Організації Ісламська конференція в Тегерані (грудень 1997 р.). Нормалізація відносин Ірану з арабськими країнами. Іран і Росія – геополітичні сусіди. Спроби США перехопити ініціативу у співробітництві з Іраном. Іран XXI ст. – лідер в регіоні та новий полюс сили. Покращення відносин Ірану з Туреччиною і США на межі століть. Конфронтація відносин Ірану з Іраком (за часів С.Хусейна) та Ізраїлем. Каспійський регіон – зона стратегічних

інтересів США. Зіткнення геополітичних інтересів США, Ірану та Росії в регіоні Каспію. Об'єднання Москви і Тегерану проти Вашингтона. Протиріччя Ірану, Росії, Азербайджану, Казахстану і Туркменістану навколо проблеми розподілу Каспію. Військове співробітництво Росії з Іраном. Офіційний візит президента Ірану до Москви (2001 р.). Програма переозброєння іранської армії. Об'єктивні причини зміцнення геополітичної дружби Росії з Іраном. Обмеження атлантизму в державах Центральної Азії і роль у цьому процесі Ірану. Протидія Ірану пронатовським країнам на Близькому Сході. Проблема поліетнічності в Ірані. Зони конфліктності навколо геопростору Ірану. «Дуга нестабільності». Посередницькі функції Ірану в конфліктах. Протиборство Ірану і Туреччини за вплив на Азербайджан. Іран і Вірменія. Проблема економічних інтересів Росії та Ірану. Економічний компонент геополітики Ірану. Геополітичне і геостратегічне значення іранських нафтопроводів і терміналів. Експортні перспективи іранської газової промисловості. Іран – міст між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем. Ірак – колиска найдревніших цивілізацій на планеті, спадкоємець арабської культури. Правління Саддама Хусейна. Дружні відносини між СРСР та Іраком. Охолодження радянсько/російсько-іранських відносин. Видобуток нафти і нафтові контракти Іраку в 90-х рр. XX ст. Геополітична гра С.Хусейна світі. Війни Іраку проти Ірану і Кувейту. «Буря в пустелі». Авіаційні та ракетні удари американців по Іраку. Економічна блокада Іраку. Інформаційна війна проти Іраку. Перетворення Іраку із суб'єкта в об'єкт світової геополітики. Росія, Китай, Франція – антигуманний характер санкцій проти Іраку. Економічні втрати Іраку та інших країн від блокади. Роль Туреччини та Ізраїлю в протистоянні з Іраком. Повалення режиму С.Хусейна. Повоєнний період в Іраку: поділ на сектори. Резолюція № 1483 Ради Безпеки ООН від 22 травня 2003 р. щодо Іраку. Розподіл військової здобичі. Участь України в міжнародних стабілізаційних силах в Іраку.

Геополітика Туреччини. Туреччина на початку XX ст. Формування прозахідної орієнтації Туреччини. Пантюркізм. Прихід до влади младотурок. Кемаль-паша. Зіткнення геополітичних інтересів Росії і США у Туреччині 20-х рр. XX ст. Основне гасло пантюркізму (на 1924 р.). Радикалізація пантюркізму. Проект «держави великого Турану». Причини погіршення відносин Анкари з Москвою в 90-х рр. XX ст. Сценарій створення «санітарного кордону» навколо Росії. Відсутність геополітичних важелів впливу Туреччини на країни Центральної Азії. Негативні фактори щодо розповсюдження пантюркізму та панісламізму. Внутрішні проблеми Туреччини: курдський «сепаратизм» та ісламський фундаменталізм. Трубна війна Туреччини. Нафтопровід Баку – Джейхан. Геополітична прив'язка Азербайджану до Туреччини. Проблеми вступу Туреччини до ЄС.

Геополітична роль Саудівської Аравії в регіоні. Край «чорного золота», батьківщина ісламу, країна Мекки і Медіни. Особливий статус Саудівської Аравії. «Королівство допомоги». Початок активної політичної ролі Саудівської Аравії (з 1932 р.). Король Абдул-Азиз Аль Сауд. Успіхи внутрішнього будівництва. Роль нафти і нафтоторгівлі для геополітики Саудівської Аравії. Видобуток і продаж енергоносіїв на службі своєму народу. Система п'ятирічних планів. Державний принцип Саудівської Аравії. Розвиток безкоштовної освіти. Охорона здоров'я. Досягнення в розвитку сільського господарства. Країна експортер сільськогосподарської продукції. Виробництво пшениці. Земля селянам. Співпраця держави з фермерами. Сільськогосподарська геополітика Саудівської Аравії. Турбота держави про злидарів і обділених долею. Система організації і захисту праці. Обопільність інтересів – принцип зовнішньополітичних відносин Саудівської Аравії. Захист і підтримка Палестини. Орієнтація королівства на США і підтримка саудівцями американської зовнішньої політики. Напруженість відносин Саудівської Аравії з Іраном та Іраком. Фактори координації геополітичних зусиль ісламських держав. Втручання саудівців у внутрішні справи Афганістану, Іраку та держав Центральної Азії. Політичний тиск на місцеву еліту. Підтримка Саудівською Аравією «Талібану», ваххабітів у Чечні та Дагестані. Зростання політичної ролі Саудівської Аравії в розстановці геополітичних сил у мусульманському світі.

Ударна армія ісламу: Афганістан – Пакистан. Початок громадянської війни в Афганістані (1978 р.). Радянсько-афганська війна та її геополітичні наслідки. Вступ Пакистану у громадянську війну в Афганістані. Цілі ваххабітів. Об'єднання афганських племен. Таліби. Завоювання влади в Афганістані талібами. Головне завдання операції об'єднання племен. Ускладнення ситуації в Афганістані та вихід її з-під американського контролю. Таліби і влада в державі. Встановлення ваххабітських ісламських порядків: заборона на «цивілізоване» життя афганців. Талібан. Зростання світової ізоляції Афганістану. Засоби талібів на тривалу війну. Плани перенесення війни на пострадянські середньоазійські республіки. Зростання антиталібських настроїв. Таліби і Північний аль'янс. Геополітична вісь Росія – Афганістан – Пакистан. Орієнтація

пуштунського керівництва в Кабулі (талібів). Пакистан – захисник американських інтересів у регіоні. Ускладнення ситуації в 2001 р. в Афганістані. Американо-британська коаліція проти талібів. Бомбардування баз і центрів терористів у Талібані. Пошуки «терориста № 1». Спецоперації США і наземні бойові дії. Знищення руху і режиму Талібан. Новий коаліційний уряд Махмуда Карзая. Спецоперація США по ліквідації Усами бен Ладена. Формування нової афганської армії. Вихід американців з Афганістану. Повторний прихід до влади в Афганістані талібів.

Тема 22. ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Внутрішні умови формування геополітичного коду Росії. Кінець «холодної війни» і розпад СРСР як фактори зміни геополітичного становища Росії. Геополітичні втрати Росії від руйнації СРСР (за Н.А.Нартовим і А.І.Трейвішем). Об'єктивні причини та фактори розпаду СРСР. Послаблення науково-технічного потенціалу Росії. Посилення регіональних контрастів. Заможні та депресивно-бездіяльні райони Росії. Фактори дезінтеграції країни. Демографічна ситуація в РФ. Міжнародна роль та імідж Росії в 1990-х рр. – початку XXI ст. Геополітичні аспекти проблеми кордонів держави. Плюси геополітичного становища Росії в 1990-х рр. – початку XXI ст. Процес формування сучасної державності: гіпотетичні три варіанти внутрішньої трансформації Росії. Імперський курс на «збирання земель» колишнього СРСР. Ідеологічна основа формування «нової єдності»: пропаганда «общей победы», пропаганда геополітичного проекту «Русский Мир». Основні зовнішньогеополітичні прагнення Росії (за імперськими стратегічними настановами).

Економічна і військова безпека Росії та відносини федерального центру і регіонів. Визначення дефініції «економічна безпека». Внутрішні та зовнішні фактори економічної безпеки для Росії. Однорідність Росії порівняно з СРСР. Відсутність економічних ніш для Росії на світовому ринку. Загрози для економічної безпеки Росії в 1990-х рр. – початку XXI ст. Заходи по запобіганню загроз економічній безпеці Росії. Визначення поняття «військова безпека». «Вікно можливостей» для Росії. Період гарантованого миру. Основні слабкості російської армії. Зниження частки сучасних взірців озброєнь і військової техніки. Фактори сприяння збереженню достатнього оборонно-промислового й військово-технічного потенціалу Росії. Федеративний поділ РФ. Основа відносин між федеральним центром і регіонами. Регіони-донори і дотаційні регіони. Сепаратистські тенденції, регіоноцентризм і релігійний екстремізм у РФ. Поняття «ексклав» і «напівексклав». Напівексклав Росії. Умови подолання внутрішніх загроз руйнування геополітичного простору Росії.

Геополітика Росії щодо Білорусі та України. Ідея «слов'янського трикутника». Міжособистнісні відносини. Важливість географічного розташування Білорусі для Росії. Економічний потенціал Білорусі. Початок інтеграції Білорусі з Росією: весна 1996 р. – заключення Договору про утворення Співтовариства. Підписання Уставу Союзу Білорусі і Росії. Декларація «Про подальше єднання Республіки Білорусь і Російської Федерації» (1998 р.). Договір про створення Союзної держави (1999 р.). Наслідки підписання російсько-білоруських документів. Збільшення товарообігу. Білоруське «економічне диво» середини 90-х рр. XX ст. Прямі списання заборгованості. Експорт російського газу та нафти до Білорусі. Збитки економіці Росії в рамках Митного союзу з Білоруссю (до 2000 р.) та їх компенсація. Сім перепон економічній і політичній інтеграції Росії і Білорусі. Центробіжність та конфліктність російсько-українських відносин у 1990-х роках та на початку 2000-х років. Декларативні кроки та символічні жести у міждержавних стосунках. Підписання Україною Спільної заяви про подальший розвиток рівноправного партнерства і співробітництва в рамках СНД. Договір про дружбу, співробітництво між Росією та Україною (1999 р.). Проблема базування російського Чорноморського флоту в Криму. Стратегія прагматичного партнерства Росії й України. Геополітичне розташування України для Росії. Геополітична зацікавленість РФ в українській газотранспортній системі. «Газові війни» Росії з Україною. Геополітична складова будівництва газопроводів «Північний і Південний потік». Харківські Угоди між Росією та Україною. Втягування України до митного союзу з Росією. Економічні війни Росії з Україною. Економічна неефективність російської політики щодо Білорусі та України. Модель донор-реціпієнт. Відмінність у геополітичній орієнтації Білорусі й України. Україна ключова ланка південно-західної геостратегії РФ. Геополітичні цілі Росії стосовно України. Фактори протидії досягнення геополітичних цілей Росії південно-західного вектору (з російської точки зору). Геополітичний аспект Революції Гідності. Анексія Росією українського Криму. Російсько-українська війна XXI ст.

Балтійська політика Росії та її геостратегічні інтереси в країнах Закавказзя та Центральної Азії. Програш Росії у прибалтійській геополітиці. Геополітичні інтереси Росії у Прибалтиці. Геоекономічна співпраця Росії та країн Балтії. Складність геополітичної ситуації на

південні СНД. «Південне підчерев'я» Росії. Джерела «живучості» закавказьких та центральноазійських конфліктів. Протиріччя в державах регіону Кавказу та Центральної Азії. Присутність Росії. Договір про колективну безпеку (ДКБ) країн-членів СНД. Призупинення членства Грузії, Азербайджану та Узбекистану в ДКБ (1999 р.), переорієнтація на інших стратегічних партнерів та участь їх у недружніх Росії організаціях і проектах. Спільне в учасників ДКБ стосовно Росії. «Конфліктна стратегія» Росії. Кавказ – зона підвищеної конфліктності. Економічне та стратегічне значення Кавказу для Росії. Розв'язання Росією етнополітичних конфліктів на Кавказі. Військове розв'язання суперечок. Вплив прибічників сепаратизму й екстремізму. Антиросійські настрої. Загроза геополітичним інтересам РФ в Грузії. Прозахідна орієнтація Грузії. Антиросійські дії грузинського керівництва. Підтримка Грузії США. Угода про співпрацю у сфері оборони між урядами Грузії і США. Внутрішні проблеми Грузії в 1990-х рр. – початку XXI ст. Конфлікти Тбілісі з Абхазією, Аджарією і Південною Осетією. Самопроголошення незалежності Абхазії та Південної Осетії. Російсько-грузинська семиденна війна. Позиція Росії в азербайджано-вірменському конфлікті навколо проблеми Нагірного Карабаху. Геополітичні інтереси Росії в регіоні Каспійського моря. Участь російських нафтових компаній у розробці вуглеводневих ресурсів Каспію. Розбіжності між Росією і державами регіону. Геополітична боротьба навколо проблеми транспортних коридорів у Закавказзі та Центральній Азії. Північно-західний (російський) і південний (іранський) напрями транспортування нафти й газу. Розбіжності між Росією і Туреччиною щодо транспортних коридорів. Альтернативні російським два проекти: нафтопровід Баку – Грузія – Джейхан і транспортний газопровід Туркменія – Туреччина – Європа. Послаблення позицій Росії у Каспійському регіоні. Важливість Центральної Азії для відновлення статусу Росії як потужної геополітичної сили. Інтереси Росії і Заходу в Центральній Азії. Територіально-етнічні конфлікти в Центральній Азії. Анклавні вкраплення. Роль Росії у громадянській війні в Таджикистані (1990-1997 рр.). Проект Великий Таджикистан. Колективні миротворчі сили в Таджикистані. Геополітичні інтереси Росії в Закавказзі й Центральній Азії. Фактори взаємної зацікавленості у всебічній співпраці. Фактори-перепони зближенню. Падіння російської культурної традиції й освіти у Закавказзі та Центральній Азії. Міграція російськомовного населення. Умови зміцнення позицій Росії у Закавказзі й Центральній Азії. Російсько-казахстанські відносини: «Від Союзу Радянського – до союзу євразійського».

Росія і США: геополітичне суперництво чи партнерство. Проамериканський курс Росії на міжнародній арені на початку 90-х рр. XX ст. Коливання зовнішньої політики РФ у другій половині 1990-х роках. Образ Росії («держава-тягар») у США. Образ Америки («джерело всіх бід») у Росії. Оцінка російсько-американських відносин у Концепції зовнішньої політики РФ (2000 р.). Поняття «партнерство» щодо російсько-американських відносин. Проблема російсько-американських відносин на межі століть. 11 вересня 2001 р. – «момент істини» і крутий поворот у російсько-американських відносинах. Взаємодія в антитерористичній коаліції. Операція «Непохитна свобода». Крах режиму талібів. Покращення відносин між Росією і США. Договір про скорочення стратегічних наступальних потенціалів (ДСНП; 2002 р.). Проблема ліквідації зброї масового враження (ЗМВ) й усунення можливості його розповсюдження. Пропозиція Москви про спільну розробку й експлуатацію глобальної системи захисту від ракетної зброї (1992 р.). Ідея створення спільної російсько-американської системи ПРО (2000 р.). Російсько-американська співпраця в рамках програми Нанна – Лугара. Позитивні зміни у торгово-економічних і науково-технічних зв'язках між Росією і США протягом 1990-х років. США – потужний торговий партнер та інвестор Росії. Зміна структури російсько-американської торгівлі. Двостороння торгівля як фактор великої політики у російсько-американських відносинах. Науково-технічне співробітництво двох країн. Розбіжності між США і РФ з питання про наслідки з нерозповсюдження російського військово-технічного співробітництва з третіми країнами. Російсько-американська робоча група боротьби з тероризмом (2002 р.). Центр Євразії – вісь світових проблем. Погляд З.Бжезінського на перспективи партнерства США з Росією на євразійському континенті. Протиріччя Росії й США у питанні американської військової інтервенції проти Іраку, співпраці РФ з Іраном. Місце РФ на міжнародній арені. Україна як об'єкт російсько-американського суперництва.

Відносини Росії з країнами Північноатлантичного регіону та НАТО. Межі і стратегічне значення Північноатлантичного регіону. Місцерозташування найбільших угрупувань військово-морських флотів і військово-повітряних сил великих держав. Господарський і ресурсний потенціал Північноатлантичного регіону. Наслідки введення 200-мильних економічних зон (360 км). Промислове рибальство залежних від моря країн. Видобуток нафти й газу на континентальному шельфі Північного і Норвезького морів. Інтерес США та країн-членів НАТО до цього регіону.

Атомні ракетоносці. Значення Північноатлантичного регіону для Росії – збереження «північного вікна до Європи». Російська Північ – єднальна ланка між Європою й Азією. Арктичні держави і невирішені проблеми Росії й Норвегії. Ратифікація Росією (1997 р.) Морської конвенції ООН (1982 р.) та її наслідки. Плавання американських субмарин у російських арктичних водах. Територіальні претензії адміністрації штату Аляска щодо російського о.Врангель. Використання Москвою політико-дипломатичних та інших несилових методів відстоювання національних інтересів у Північноатлантичному регіоні. Головні цілі російської політики у Північноатлантичному регіоні. Економічні зв'язки Північного-Заходу Росії з північними сусідами. Російська стратегія пристосування і тактика маневрування. Відносини Росії і США в Північноатлантичному регіоні: модель ядерного стримування. Росія і Велика Британія на початку XXI ст. Росія і Німеччина. Зближення позицій північних країн Європи (др. пол. 1990-х рр.). Ідея союзу країн Північного регіону (1992 р.). Сучасні російсько-данські, російсько-шведські та російсько-фінські відносини. Дві проблеми дебатів у Росії з проблем національної безпеки і відносин з країнами Європи. Співпраця Росії з НАТО по врегулюванню балканської кризи (1994 р.). Індивідуальна програма партнерства Росії з НАТО (1995 р.). «Основоположний акт про взаємні відносини, співпрацю і безпеку між Росією і НАТО» (1997 р.). Балканська криза навколо Косово (1998 р.) і переростання відносин Росія – НАТО із «кризи взаєморозумінь» «кризу довіри». Натівське бомбардування Югославії (1999 р.) і заморожування відносин Росії з НАТО. Основна причина конфронтації Росія – НАТО. Реанімація «образу зовнішнього ворога» у Росії щодо Заходу. Складові негативного результату російської «балканської політики» часів косовської кризи. Політичний розкол Росії навколо югославського питання. Нова влада в РФ – відновлення відносин з НАТО (2000 р.). Візити Генерального секретаря НАТО лорда Робертсона до Москви. Зрада Кремля Сербії. Дискусія на Заході про можливості зближення Росії й НАТО. Перспективи співпраці Росія – НАТО у рамках «ради двадцяти».

Росія і Європейський Союз. Позитив у стосунках між Росією і ЄС у 1990-х рр. Проголошення зв'язків РФ і ЄС головним пріоритетом російської зовнішньої політики й економічних відносин (1994 р.). Підписання Росією та ЄС «Угоди про партнерство і співпрацю» (1994 р., ратифіковано країнами ЄС у кінці 1997 р.). Стратегічне завдання співпраці. Сприяння РФ у виробленні країнами Центральної і Східної Європи «нової східної політики». Саміт Росія – ЄС (2003 р.). Наростання невдоволення у співпраці Росія – НАТО у середині 2000-х років. Фактори невдоволення. Відповідальність сторін за конфронтацію відносин. Вузли протиріч у відносинах Росії з ЄС. Позиція Москви і Брюсселя щодо проблеми мінімізації для Росії економічних збитків від розширення ЄС. Позиція Євросоюзу про вступ Росії до ВТО. Критика Росії Євросоюзом та іншими європейськими інститутами. Спроби перегляду Євросоюзом основних параметрів відносин з Росією. Вимога будувати відносини з Росією на основі більшого раціоналізму виходячи з інтересів ЄС. Амбівалентність відносин Євросоюзу з Росією. Росія – партнер-суперник за межами європейського простору. Кордон між інтегрованим і не інтегрованим просторами. Політика «управління кордоном». Відмінності у рівнях розвитку ЄС і РФ. Усунення реалізацію ідеї введення безвізового режиму між Росією і Євросоюзом. Перехід до більш прагматичної моделі відносин з країнами Європи. Вимога перегляду ідеологічної бази співробітництва РФ і ЄС. Зміна парадигми – від інтеграції до предметної взаємовигідної і багатовекторної співпраці Росії і Євросоюзу.

Геостратегічні інтереси Росії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР). АТР – найбільший і найдинамічніший район планети. Вступ Росії в АТЕС. Формування нового економічного субрегіону (частини АТР) – Північно-Східної Азії (ПСА). Складові країни ПСА. Росія і Японія – важливі партнери в Азії. Спір про приналежність чотирьох островів Південнокурильської гряди. Формула «Режиму спільного управління». Невдалі спроби функціонування спільних підприємств на Далекому Сході. Протиріччя у поглядах Росії й Японії щодо розвитку двосторонніх економічних зв'язків. «Заморожування» вирішення геополітичної проблеми «північних територій». Підписання міжрегіональної Угоди про дружбу і співпрацю (1998 р.). Покращення економічних зв'язків Росії та Японії у Далекосхідному регіоні на початку 2000-х рр. Промислова й енергетична співпраця регіонів. Вплив нинішньої ситуації у світі на весь комплекс російсько-японських відносин (після 11 вересня 2001 р.). Фактори зближення Японії і Росії. Російсько-китайські відносини кінця XX – початку XXI ст. Вирішення питань продовження державного кордону між колишніми республіками СРСР і Китаєм. Підписання угоди про зміцнення довіри у військовій галузі в районі кордону 1996 р. Угода про взаємне скорочення збройних сил у районі кордону 1997 р. між Росією і Китаєм. Загострення ситуації навколо питання напівлегального і нелегального осідання китайського населення на російській території. Шанхайська організація співробітництва (ШОС). Росія як транспортно-комунікаційний міст між ЄС і Східною Азією. Геополітичні та геостратегічні загрози

для Росії з Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Тема 23. ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ ТА ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

Геополітичне становище й інтереси України та протиріччя української геополітики. Україна у світовій ієрархії держав. Три парадигми української геостратегії. Периферійність України. Завдання пошуку геополітичної ідентичності України. Нейтральний позаблоковий статус. Позаблоковий статус. Нове завдання української геополітики. Стратегічні партнери України. Асиметричний і рівнозначний характер партнерства. України між двома регіонами: Росія і Захід. Чинники впливу на геополітику України. Мобілізація проросійських сил. Регіональне протистояння. Суперечності функціонування вищих та регіональних органів влади. Загрозливість пропаганди ідей федералізації України та укрупнення адміністративних регіонів (областей, районів), об'єднання кількох сільрад. Посилення відцентрових настроїв. Ідея двопалатного парламенту. Конструктивність ідеї розширення повноважень місцевого самоврядування. Загроза проявів сепаратизму. Поділ країни на регіони з україномовним і російськомовним населенням. Геополітика проросійських політичних сил в Україні: розкол єдиного етнічного українського середовища (простору). Неоколоніальні стосунки: російськомовна експансія в теле-, радіоефірі, пресі, книговиданні, великому бізнесі, спорті. Георелігія в Україні. Геополітичний негатив розколу українського православ'я. Засилля Московського патріархату. Відставання формування партійно-політичної структури України від суспільних процесів на середину першого десятиріччя XXI ст. Відсутність доцентрового спрямування політичних партій в Україні. Розпорошеність українських національно-демократичних, патріотичних політичних сил. Існування й діяльність проросійських політичних партій. Поширення проросійських геокультурних настроїв у середовищі ліберальних політичних сил. Політичні сили російського шовінізму в Україні (за словами О.Майбороди). Пріоритет внутрішньої геополітики і вирішення регіонально-культурних проблем України. Підтримка територіально-консолідуючих чинників та доцентрових тенденцій. Досягнення єдності української внутрішньої і зовнішньої геополітики та її завдання. Відсутність системної геополітики і стратегії розвитку держави. Зовнішньополітична багатовекторність України часів президентства Л.Кучми. Визначення сутності української геостратегії (за М.Михальченком і С.Пирожковим). Стратегічна мета України. Провокація регіонального протистояння в Україні. Геополітичний тиск Росії на президентських виборах 2004 року. Нагнітання регіональних суперечностей. Втрачені можливості «помаранчевої» влади. Наростання геополітичного та геоекономічного тиску Росії. Енергетичні й економічні війни Росії з Україною. Звуження україномовного культурного середовища в інформаційній сфері. Геополітичне прозріння політичної команди президента В.Януковича. Концептуальні напрями внутрішньої геополітики України (за М.Дністрянським). Регіональна економічна політика. Багатоаспектність зовнішньо геополітичної проблематики України. Потреба в ефективній практичній геополітиці. Сутність Революції Гідності. Російсько-українська війна. Геополітика України за президентства П.Порошенка та В.Зеленського.

Державний кордон України та оптимізація стосунків з Росією. Проголошення незалежності України – зміна територіально-політичної ситуації у Центральній і Східній Європі. Визначення Україною принципу непорушності кордонів і відсутність територіальних претензій до своїх сусідів. Потенціал певної територіально-політичної конфліктності між Україною та сусідами. Сукупність прикордонних питань. Російська геополітика – основна загроза державній самостійності та цілісності України. Українсько-російський геополітичний вузол. Несприйняття українських державотворчих процесів широким російським загалом. Україна – стратегічно необхідний ресурс у російській великодержавницькій ідеології та політиці. Негативна реакція російських політичних кіл (більшості) щодо української незалежності. «Україна не відбудеться». Особисті комерційні інтереси російського керівництва (1990-х років) у практичній геополітиці стосовно України. Претензії Росії до України. Проблема українсько-російського міждержавного розмежування. Крим – основний об'єкт територіальних претензій до України з російського боку. Геополітичні спекуляції навколо м.Севастополя. Несистемний та фрагментарний геополітичний тиск Росії на Україну в 1990-х рр. Підписання Україною та Росією Договору про дружбу, співробітництво і партнерство (1997 р.). Кардинальна зміна ситуації з приходом у Росії до влади В.Путіна. Російська зовнішня політика «збирання земель колишнього Радянського Союзу». Зміна офіційної ідеологічної пропаганди щодо України. Консолідація всіх ідеологічних течій у Росії на великодержавницькій основі. Реанімація офіційної доктрини царської Росії. Геополітичний вимір Москви – об'єднання східних слов'ян. Посилення тотального ідеологічного і геополітичного тиску Росії на Україну з початку XXI ст. Використання прямих провокацій (конфлікт навколо о.Тузла) та економічних важелів (постачання

російського газу до України та питання ціни на газ). Затвердження сухопутного кордону між Україною і Росією (2003р.) та невирішене питання про кордони у Керченській затоці й Азовському морі. Нав'язування Україні проекту Єдиного економічного простору (ЄЕП). Кроки Росії на обмеження своєї залежності від транзиту газу територією України. Приватизація російським бізнесом українських підприємств. Зменшення Росією обсягів українського імпорту. Підтримка залежних політичних сил та політиків. Проросійські політичні сили в Україні. Активна пропаганда усіх імперських геополітичних проектів. Протидія в Україні західним впливам. Позиція Росії стосовно збереження в Україні привілейованих позицій російської мови (принцип «пределы распространения русского языка – это границы нашего Отечества»). Геополітична стратегія перетворення України в другу культурно-російську державу. Геополітика історичної пам'яті. Інтеграційний характер України. Географія етнічних українців (місцерозвиток) і право українського народу на самовизначення на своїй етнічній території. Основа геополітичної цілісності України. Поліетнічні ареали України. Розгортання підривної роботи з дезінтеграції України. Підтримка Кремлем різних проявів сепаратизму в Україні. Завдання політичним силам України щодо нормалізації українсько-російських взаємин на офіційному рівні. Спрямування геополітики України на формування в Росії проукраїнських настроїв. Оптимальна модель позиції України у стосунках із Росією: модель поступового, цілеспрямованого виходу із силового поля Росії. Завдання завершення процесу делімітації і демаркації морського кордону України з Росією. Погіршення відносин з Росією після Революції Гідності. Анексія Криму Росією. Російсько-українська війна.

Оптимізація взаємин України з південними, західними і північними сусідніми державами. Геополітичні та економічні інтереси України на Півдні. Актуалізація налагодження українсько-турецьких стосунків. Декларація Туреччини про добросусідські стосунки з Україною. Ідея Чорноморського економічного співробітництва. Один із лідерів у регіоні Південно-західної Азії. Туреччина – торгівельний партнер України та один з найбільших у світі імпортерів українських товарів. Кримсько-татарська діаспора в Туреччині. Суперечливості у стосунках України з Туреччиною. Перспективи українсько-турецьких відносин. Складність прикордонних відносин України з Румунією та Молдовою. Активізація доктрини Великої Румунії. Заява парламенту Румунії про своє право на Буковину і Бессарабію. Заяви політичних сил та офіційних осіб Румунії і Молдови з територіальними претензіями до України. Висунення претензій з боку Румунії на о.Зміїний (1995 р.). Політика «малих кроків» (перша половина 90-х рр. XX ст.). Низький рівень українсько-румунських торгівельних відносин. Домовленості з Молдовою про обмін ділянками територій (1999 р.). Провокація молдовських прикордонників 2003 р. Зміна політичних настроїв у Румунії на початку XXI ст. Підписання Румунією з Україною міждержавного договору (1997 р.). Відмова Румунії від прямих територіальних претензій до України. Делімітація чорноморського шельфу між Румунією й Україною (2009 р.). Позитивні моменти українсько-молдавських стосунків. Координація дій Молдови й України у рамках СНД як члени неформального об'єднання ГУАМ. Проблема Придністров'я. Невідповідність державного кордону українсько-румунській етнічній межі. Задоволення прав і потреб етнонаціональних меншин в Україні та Румунії. Диспропорції у підтримці румунської меншини в Україні та української в Румунії. Недружній крок Румунії щодо України громадянам України румунського громадянства. Лояльне ставлення до української держави румунської і молдавської нацменшин. Добросусідські стосунки між Україною та Угорщиною. Угорщина – торгівельний партнер та інвестор України. Угорська меншина в Закарпатті. «Острови» українських поселень в Угорщині. Геополітичний чинник взаємин Угорщини й України. Українсько-словацьке сусідство: позитивні та негативні аспекти співробітництва. Політика денаціоналізації українців у Словаччині. Створення і підтримка антиукраїнських організацій політичного русинства. Зовнішній геополітичний вплив на Закарпатський регіон. Ефективне використання центральноєвропейського положення Закарпаття в інтересах регіону та України. Українсько-польське добросусідське співробітництво. Відмова польської еліти від реакційної геополітичної доктрини «від моря до моря». Формування договірно-правової бази українсько-польських взаємин (1990-ті рр.). Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (1992 р.). Декларація «До злагоди та єднання» (1997 р.). Координація дій на міжнародній арені. Економічні стосунки між Польщею та Україною. Морально-психологічні та історико-політичні проблеми. Засудження польськими офіційними колами операції «Вісла». Нова якісна фаза українсько-польських взаємин. Польща як єднальна ланка між Україною і Західною Європою. Взаємовизнання урядами України і Польщі пріоритетності своїх відносин у зовнішній політиці. Можливості консолідації держав Балто-Чорноморського регіону. Українсько-білоруські міждержавні відносини. Втрата Білоруссю шансу незалежного державотворення і національного

відродження. Встановлення у Білорусі авторитарного режиму з євразійськими геополітичними орієнтаціями (1990-ті роки). Політична залежність білоруського режиму від Москви. Взаємовигідне економічне співробітництво. Наявність у Білорусі етнічно українських земель (Берестейщина). Політика деукраїнізації в Білорусі. Підписання Договору про державний кордон між Україною і Білоруссю в 1997 році і не ратифікація його білоруським парламентом. Потреба виходу України і Білорусі з небезпечного силового поля Росії та зміцнення зв'язків у Балто-Чорноморському регіоні. Інтеграція Білорусі з Росією та створення союзної держави: загрози для України. Постановка питання на міждержавному рівні про надання українському автохтонному населенню національно-культурної автономії.

Демографічні та геоекономічні виклики геополітичним інтересам України. Демографічна й економічна кризи – геополітичні загрози Україні. Послаблення сукупного геополітичного потенціалу держави. Геополітичні спекуляції. Зниження природного приросту – основний негативний чинник демографічного розвитку. Передумови депопуляції населення України. Демографічний перехід. Причини депопуляційних процесів у сільській місцевості. Коефіцієнт природного приросту в депопуляційних регіонах. Модель «одна сім'я – одна дитина». Показники кількісного зменшення населення в Україні. Вплив економічної кризи 1990-х рр. на відтворення населення. «Економічно-соціально-демографічний резонанс». Зростання кількості розлучень (з 1993р.). Поглиблення диспропорцій у статево-віковій та соціально-віковій структурах населення. Вплив опосередкованих чинників на відтворення населення. Формування від'ємного сальдо зовнішніх міграцій. Закордонне заробітчанство. Тенденція до збільшення значення природного приросту населення (з 2006р.). Активізація демографічної політики держави. Відхід від моделі «одна сім'я – одна дитина». Позитивна зміна сальдо зовнішніх міграцій. Зменшення працездатного населення. Неврівноваженість статевої структури населення України. Комплекс заходів держави з усунення негативних демографічних тенденцій. Передумови піднесення сільської місцевості України. Провокаційний характер рекомендацій залучення трудових іммігрантів з Африки та Азії до України. Державна політика переселення населення та повернення українців до України. Негативні тенденції економічного розвитку України. Олігархічний капіталізм та його основні риси. Негативні зміни у структурі промисловості та сільського господарства. Зменшення частки наукомістких галузей (машинобудування). Зростання енергомістких виробництв (чорної металургії). Проблема енергозабезпечення. Створення пільгових умов для нарощування обсягів імпорту. Негативне геоекономічне і геополітичне значення значної диференціації регіонів України за рівнем промислового розвитку. Роль транспорту в територіально-політичній консолідації українського суспільства. Забезпечення газом і нафтою – стратегічно важлива геоекономічна проблема України. Велика залежність України від російського імпорту енергоносіїв. «Газова дипломатія» Росії щодо України. Розв'язання енергетичної проблеми Україною. Негативні аспекти політики енергозбереження в Україні. Зростання зовнішнього боргу України (на кінець 2010р. – понад 111 млрд доларів США). Співвідношення експорту та імпорту. Залежність металургійної та добувної промисловості України від кон'юнктури на світовому ринку. Велика енергомісткість експортованих українських товарів. Вступ України у Світову організацію торгівлі (СОТ) у 2008 році. Необхідність у диверсифікації структури українського експорту товарів. Активізація роботи економічних блоків українських дипломатичних представництв та урядових структур. Міжнародна сертифікація і стандартизація української продукції. Небезпека фінансовій системі України від від'ємного сальдо торгівлі товарами. Випереджаюче зростання імпорту над експортом. Позитивне сальдо у зовнішній торгівлі послугами. Транспортно-транзитний потенціал України. Українсько-російські економічні відносини. Зростання товарообігу України з державами ЄС. Негативні моменти товарообігу. Політика ЄС щодо обмеження українського експорту. Основа українського експорту ЄС. Низький рівень економічних взаємин між Україною та США й Канадою. Недосконаліть договірно-правової бази. Конструктивна підтримка США України в міжнародних організаціях. Українсько-китайські економічні зв'язки. Втрата Україною своїх позицій на китайському ринку. Динаміка зовнішньоторгівельних відносин України з Індією. Перспективи пошуку ринків збуту українських товарів у державах Південно-Західної Азії та Північної Африки. Товарообіг із країнами Близького Сходу. Латиноамериканські ринки збуту української продукції. Перспектива співпраці України в галузі інноваційних технологій з європейськими державами, США, Японією і Південною Кореєю. Недостатня кількість зовнішніх інвестицій – одна з причин відставання української економіки. Структура зовнішніх інвестицій. Центральний характер іноземних інвестицій. «Українське» походження іноземних інвестицій. Причини низького рівня надходжень інвестицій. Взаємопов'язаність зовнішньоекономічних і внутрішньоекономічних

передумов розвитку України. Геополітичне значення оптимізації зовнішньоекономічних зв'язків.

Україна в контексті сучасних геополітичних реалій та співробітництво з ООН і НАТО. Україна – повноправний суб'єкт сучасних міжнародних відносин. Реалізація першочергових геополітичних інтересів України. Міжнародне визнання України. Засади і нормативно-правова база української зовнішньої геополітики. Найбільш сприятливий геополітичний момент для України після проголошення незалежності. Здобутки і недоліки української дипломатії 1990-х рр. Базові принципи формування зовнішньогеополітичного курсу української геостратегії. Багатовекторність – особливість української геополітики. Орієнтаційний аспект української геополітичної самоідентифікації. Три напрями орієнтаційної самоідентифікації. Рубіжність геополітичного місцерозташування України. Логічність перегляду статусу нейтральної держави на користь європейського вектора інтеграції. Основний зміст сучасної «європеїзації» України. Формування і затвердження нових геополітичних імперативів. Принцип нейтралітету і позаблоковості. Без'ядерний статус України. Стратегічне партнерство з Росією і США. Співробітництво України із сусідами. Проукраїнський характер геополітичної стратегії України. Відновлення власного культурно-цивілізаційного ритму і культурно-етнічної самоідентифікації українського суспільства як складової геополітики України. Причини несприйняття Європою України. Ратифікація Верховною Радою у 1997 р. Європейської Конвенції з питань захисту прав і основних свобод людини. Співробітництво України з ООН. Непостійний член Ради Безпеки ООН: ПРООН, ЮНІСЕФ, Комісії з прав людини. Україна і миротворча діяльність ООН. Включення України до загальноєвропейського інтеграційного процесу. Вступ України до Ради Європи. Співпраця України з Північноатлантичним альянсом (НАТО). Програма «Партнерство заради миру» (1994 р.). Підписання Україною Хартії про особливе партнерство з НАТО (1997 р.). Відкриття у Києві інформаційного центру НАТО (1997 р.). Указ «Про Державну програму співробітництва України з Північноатлантичним Альянсом на 2001-2004 роки». Комісія НАТО – Україна (з 1999р.). Меморандум про порозуміння. Україна і засідання Ради Євроатлантичного партнерства. Спільні навчання української армії і військ НАТО.

Співробітництво України з Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями. «Повернення до Європи». Вступ України до Європейського Союзу (ЄС) – мета європейського вектору її геополітики. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» (1993 р.). Підписання Україною Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС (1994 р.). Підписання двосторонньої тимчасової угоди про торгівлю та з інших економічних питань. Відкриття у Києві представництва Комісії Європейських Співтовариств (жовтень 1993 р.) та представництва України в Брюсселі (1995 р.). Комітет для зв'язків із ЄС. Участь України в розробці Пакту Стабільності в Європі («план Баладюра», 1995 р.). Індикативна програма для України на 1996-1999 рр. «Поріг» для вступу України до ЄС. План дій ЄС щодо України (1996 р.). Саміт «Україна – ЄС» у Києві (1997 р.). Створення Ради з питань співробітництва між Україною і ЄС (1998 р.). Стагнація відносин України з ЄС наприкінці 90-х рр. Новий етап розвитку відносин України з ЄС: матеріалізація ідеї руху до Європи (2000 р.). Урядова програма терміном до 2004 р. («Реформи для процвітання»). Етапи просування України до членства в ЄС. Інституціональний механізм співробітництва України з ЄС. Концептуальні послання Єврокомісії. Плани дій Україна – ЄС на 2005-2007 рр. Чотирнадцять пріоритетних напрямів співпраці. Нова Комунікація Єврокомісії (2006 р.). Чотири пункти нововведень. Україна в новій стратегії відносин ЄС з країнами Чорноморського регіону (2007 р.). Співпраця України з Нарадою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ, а з 1995 р. – ОБСЄ). Підписання Україною Гельсінського заключного акту (1992 р.). Відкриття в Україні місії НБСЄ (1994 р.). Активна участь України у роботі сесій Парламентської Асамблеї ОБСЄ в Стокгольмі (1996 р.) та Стамбулі (1999 р.). Співпраця України з кредитно-фінансовими установами. Регіональна геополітика України. Членство України в Центральноєвропейській ініціативі (ЦЄІ). Розвиток транспортної інфраструктури України та країн Мариборзької угоди (Італія – Словенія – Угорщина) в рамках ЦЄІ. Відновлення судноплавства по Дунаю. Підписання Україною Договору про асоціацію з ЄС. Євразійський і південний напрям геополітики України. Співробітництво із Союзом Незалежних Держав (СНД). Три періоди в розвитку стосунків України з СНД. Неучасть України у галузі військового співробітництва країн СНД. Участь України у діяльності окремих колективних військових інституцій Співдружності. Вирішення економічних завдань у рамках СНД. Перевага двостороннім стосункам України з країнами СНД. Торговельно-економічних зв'язки з членами співдружності. Регіональне лідерство України. Підтримка Україною створення Організації чорноморського економічного співробітництва (1992 р.). Створення угрупування ГУАМ. Геоекономічне значення ГУАМу для

України. Підписання Хартії президентами країн-учасниць (2001 р.). Пропозиція України з переміщення енергоресурсів з Каспію на Захід (маршрут Баку – Супса – Одеса – Броди – Гданськ). Відновлення «Великого шовкового шляху». Необхідність створення Євро-Азійського транспортного коридору (ЄАТК). Проект автобану через Україну (Лісабон – Київ – Пекін).

Тема 24. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, СВІТОВИЙ ПОРЯДОК І ГЕОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Геополітична карта сучасного світу. Нова система геополітичних координат у XXI ст. Постклассичні методи геополітичного аналізу. Утопічність ідеї багатополярного світу. Однополярний світ. Відсутність полюсу сили конкурентного західному полюсу. Прогнози експертів щодо військового потенціалу Китаю. Прогнози російських експертів стосовно світового ВВП. Зростання могутності Індії як регіонального лідера. Прогноз щодо майбутнього Індії. Перспектива переміщення центру економічної сили із Заходу на Схід. Перехідний стан нинішньої геополітичної моделі світу. Динаміка зростання конфесійних й етнонаціональних конфліктів на цивілізаційних розломах. Нова гонка озброєнь. Потенційні нові члени «ядерного клубу». Процес швидкої деградації «світового Півдня». Країни Африки – «сіра зона», «чорна діра». Кровавые конфлікти і масові руйнування в країнах Африки. Політичні революції у країнах Північної Африки. Перша тенденція нової геополітичної ситуації – це неухильне звуження геополітичної карти сучасного світу. Розширення зони «світового варварства». Втрата інтересу до світової периферії («третього світу») постклассичною геополітикою. Друга нова тенденція – зміцнення центральної осі координат Захід – Схід, Північ – Південь за межі їх колишньої географічної локалізації. Розкол Заходу на дві зони: «країну-систему» ЄС і світовий глобальний полюс наддержаву – США. Регіональний центр сили – «Новий Схід». «Євразійський Схід» – відхід на периферію світової геополітики. Зростання багатств «Нової Півночі» (країн «великої сімки» або «золотого міль'ярду»). Зубожіння «Світового Півдня». «Вісь зла». Третя тенденція нової світової системи геополітичних координат – стрімке зростання конфуціансько-буддистської та ісламської цивілізації. Прогнози економістів щодо падіння частки США у світовому ВВП. Успіхи Китаю та інших «тихоокеанських тигрів». ВВП Китаю – друге місце у світі. Ефективність китайського «конфуціанського капіталізму» від індивідуалізованої західної економіки. Прогноз щодо зростання «ісламського фактору» у світовій геополітиці. Четверта нова тенденція сучасної геополітики – перехід до нових, посткомуністичних технологій контролю над простором, які диктує інформаційна революція. Технології інформаційної («мережевої») війни. Американська стратегія превентивної війни. Стратегія «програмованого лідерства». Руйнівні інформаційні фантоми. Віртуалізація сучасних технологій контролю над простором. П'ята тенденція формування нової системи геополітичних координат – глобалізація.

Поняття і сутність процесу глобалізації. Визначення поняття «глобалізація». Швидкі темпи розвитку науки й техніки в кінці XX ст. Світовий інформаційно-технологічний ринок. Фактори визначення місця країни у сучасному світі. Формування єдиного світового інформаційного простору. Інтернет. Формування нової світової економічної інфраструктури. Основні форми міжнародної взаємодії в інноваційній галузі. Інтернаціоналізація фундаментальної науки. Глобалізація – прояв сучасної геополітики західної цивілізації. Глобалізація як прояв сучасної постіндустріальної стадії розвитку економіки і суспільства. Глобалізація світової економіки. Глобалізація як тенденція та процес. Декларація тисячоліття: фундаментальні цінності та цілі в галузі розвитку. Поляризація країн. Актуалізація принципу терпимості й діалогу. Глобалізація як нова якість життя народів і держав. Зближення в сфері нових технологій. Перспектива зближення у сфері політичних, економічних і соціальних інститутів на основі загальнолюдських цінностей. Позитив взаємообміну і взаємозбагаченні культур. Лібералізація національних ринків товарів, послуг, праці і капіталу. Вертикальні (функціональні) і горизонтальні (територіальні) міждержавні структури. Інтелектуальний капітал. Стратегічна ціль людства стосовно економічної глобалізації. Фактори сприяння досягнення цілі. Сутність понять «інтернаціоналізація господарського життя» й «економічна глобалізація». Трансформація геополітичних підходів. Зрушення щодо формування нового каркасу світової економіки і політики. Транснаціоналізація капіталу. Створення світової науково-технологічної інфраструктури. Міжнародні мережі. Стратегія економічної глобалізації. Експортно орієнтована економіка третього світу. Пришвидшення процесу глобалізації. Три моделі (підходи) змісту стратегії глобалізації. Глобалізація як просування інтересів США у світі. Перетворення світу в Pax Americana. Ідея «глобальної імперії» (країни-системи). Формування табору противників глобалізації. Регіональна інтеграція як етап глобалізації. Головні регіональні економічні об'єднання. Сутність регіоналізму. Політична глобалізація. Формування об'єднань

транснаціональної еліти і бюрократії. «Давоська культура». Самміти G7. Елементи «штабу» світової економіки. Значущість політичної складової процесу глобалізації. Інтеграційна мотивація: компроміс, співпраця, взаємозалежність. Вплив інтеграційної мотивації на мислення лідерів держав (національно-державна – регіональна – глобальна ефективності). Універсалізація західних норм і принципів поведінки. Втручання ззовні. Миротворчі операції і міжнародні санкції – нові механізми забезпечення миру. Політичний ринок. Теза про «глобальний уряд». Теза – «Глобальне управління без глобального уряду».

Мондіалізація як процес становлення світового порядку. Процес мондіалізації. Тенденція до урегульованості міжнародної системи. Активізація процесу інституціалізації міждержавних відносин. Екстраполяція принципів суспільної організації держави на рівень глобального суспільства. Розуміння поняття «мондіалізація». Світовий Уряд – єдина система глобального управління. Організаційний впорядкований феномен мондіалізації. Форма і зміст мондіалізації. Співвідношення мондіалізації і модернізації. Сутність модернізації. Мондіалізація як вестернізація. Несумісність модернізації з мондіалізацією: рушійні сили (агенти). Співвідношення мондіалізації і колонізації. Феномен мондіалізації. Формування світоцілісності. Процес інтенсифікації економічної, політичної і культурної взаємодії – база мондіалізації. Створення механізмів глобального управління. Формування глобального корпоративно-державного симбіозу. Проблема глобального управління. Процес просування від міжнародного до світового порядку. Основні виміри мондіалізаційного процесу. Тіньова сторона процесу мондіалізації. Зрощування легальної і тіньової сфер мондіалізації. Офшорні зони. Зникнення монополії держав на здійснення легітимного насилля. Армії транснаціональної злочинності. Виникнення феномену глобального тероризму. Світова партизанська війна. Фігура терориста. Камікадзе – сучасна форма партизана. Тероризм як прибутковий бізнес глобального масштабу. «Ринок праці» найманців. Ескалація терористичної діяльності. Державний тероризм. Економічний тероризм глобальних корпорацій. Структурованість й організованість сучасного тероризму. Мондіалізація тероризму. Єднання у боротьбі з тероризмом. Спільні військові операції. Епоха домінування транснаціональних інтересів глобальних гравців. Світові поліцейські сили та глобальні мас-медіа. Тотальний характер образу ворога. Завершення переходу від міжнародного порядку до порядку світового. Мондіалізація як світова війна для руйнування цілісності національних держав і цивілізацій. Тактична мета процесу мондіалізації. Трансформація через світові війни – одна із закономірностей розвитку сучасної світової системи. Реалізація «стратегії анаконди». Завдання для сил Моря. Інформаційно-культурна агресія. «Велика світова війна». Формування політичної системи мондіалізму. Мондіалізація як політико-управлінський вимір глобалізації. Стратегічна мета мондіалізації. Результат мондіалізації: втрата національними суспільствами контролю за процесом прийняття політичних рішень. Транснаціоналізовані еліти. «Інтеркратія». Механізм мондіалізації. Зростання ролі людського чинника у міжнародному житті.

Міжнародний і світовий порядок. Проблема міжнародного порядку – одна з основних у геополітиці. Визначення поняття «суспільний порядок». Політичний порядок. Атрибути порядку. Розуміння порядку у політиці. Формування суспільства держав та світового порядку. Визначення категорії «міжнародний порядок» (за П.О.Циганковим). Форми міжнародного порядку: міжнародна конкуренція, міжнародна координація, міжнародна субординація. Еволюція від міжнародного порядку до світового. Різниця між поняттями «міжнародний порядок» і «світовий порядок». Інституційне розуміння міжнародного порядку. Геополітичне бачення міжнародного порядку. Світовий порядок у розумінні К.Ясперса. Визначення поняття «світовий порядок». Міжнародний порядок. Геополітичні виміри-характеристики міжнародного порядку за С.Гоффманом. Ідея нового міжнародного порядку. Конкуренція «силового менеджменту». Вирішення проблеми «мир чи виживання». Поміркованe використання насильства. Основні підходи щодо ідеї нового міжнародного порядку. Сутність політологічного (геополітичного) підходу. Створення міжнародної системи. Законність. Застосування міжнародного права. Підвищення значення міжнародних інститутів. ООН як зародок майбутнього світового уряду. Створення світових інститутів. Формування планетарного уряду. Роль регіональних процесів як каталізатора. Світова федерація під егідою ООН. Прихильники регіонального підходу. Модель «готелю на півдорозі». Поліцентричне управління з центральною керівною групою держав. Всесвітній Генеральний Комітет. Прихильники соціологічного підходу. Елементи соціокультурного характеру: відносини панування, інтересу і

згоди та механізми міжнародного порядку. Зростання ролі нових технологій підвищує роль не військово потужних країн. Перетворення у структурі національних держав. Зміцнення ролі недержавних суб'єктів. Добровільне визнання учасниками світового співтовариства основоположних норм і принципів. Зростання ролі міжнародних обмінів і комунікацій.

8.1. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 2						
Тема 1. Геополітика як наука: загальна характеристика	5	4				1
Тема 2. Теоретичні джерела геополітики та формування геополітичної свідомості людей	4		2			2
Тема 3. Німецька та скандинавська геополітична думка	4		2			2
Тема 4. Геополітика фашистської Німеччини та імперіалістичної Японії	4		2			2
Тема 5. Англійська й італійська школи геополітики	4	2				2
Тема 6. Американська геополітична думка	3		2			1
Тема 7. Французька, бельгійська й австрійська геополітична думка	3		2			1
Тема 8. Російська школа геополітики	3		2			1
Тема 9. Українська геополітична думка	3		2			1
Тема 10. Геополітичні коди, економічна геополітика і державні доктрини національної безпеки	3	2				1
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	38	10	14			14
Модуль 3						
Тема 11. Формування геополітичного простору світу з епохи Великих географічних відкриттів	4	2				2
Тема 12. Світовий політичний простір: тенденції становлення, суб'єкти, регіональні відмінності	5	4				1

Тема 13. Конспірологія та латентні структури світової політики	4		2			2
Тема 14. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	5	4				1
Тема 15. Геополітичні процеси в Європі	4		2			2
Тема 16. Геополітика об'єднаної Німеччини	4					4
Тема 17. Розкол східноєвропейського геополітичного поля та геополітика югославського конфлікту	4					4
Тема 18. Геостратегія Китаю, геополітика Японії та Індії	4					4
Тема 19. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	4	2				2
Тема 20. Геополітика сучасної Росії	4					4
Тема 21. Геополітичні інтереси та геостратегія України	4		2			2
Тема 22. Глобалізація, світовий порядок і геополітична ситуація у сучасному світі	4					4
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	52	14	6			32
Разом за семестр	**90**	**24**	**20**			**46**

8.2. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Теоретичні джерела геополітики та формування геополітичної свідомості людей	2	
2	Німецька та скандинавська геополітична думка	2	
3	Геополітика фашистської Німеччини та імперіалістичної Японії	2	
4	Американська геополітична думка	2	
5	Французька, бельгійська й австрійська геополітична думка	2	
6	Російська школа геополітики	2	
7	Українська геополітична думка	2	
8	Конспірологія та латентні структури світової політики	2	
9	Геополітичні процеси в Європі	2	
10	Геополітичні інтереси та геостратегія України	2	
	Разом	**20**	

8.3. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Геополітика як наука: загальна характеристика	1	
2	Теоретичні джерела геополітики та формування геополітичної свідомості людей	2	
3	Німецька та скандинавська геополітична думка	2	
4	Геополітика фашистської Німеччини та імперіалістичної Японії	2	
5	Англійська й італійська школи геополітики	2	
6	Американська геополітична думка	2	
7	Французька, бельгійська й австрійська геополітична думка	2	
8	Російська школа геополітики	1	
9	Українська геополітична думка	1	
10	Геополітичні коди, економічна геополітика і державні доктрини національної безпеки	1	
11	Формування геополітичного простору світу з епохи Великих географічних відкриттів	2	
12	Світовий політичний простір: тенденції становлення, суб'єкти, регіональні відмінності	1	
13	Конспірологія та латентні структури світової політики	2	
14	Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	1	
15	Геополітичні процеси в Європі	2	
16	Геополітика об'єднаної Німеччини	4	
17	Розкол східноєвропейського геополітичного поля та геополітика югославського конфлікту	4	
18	Геостратегія Китаю, геополітика Японії та Індії	4	
19	Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	2	
20	Геополітика сучасної Росії	4	
21	Геополітичні інтереси та геостратегія України	2	
22	Глобалізація, світовий порядок і геополітична ситуація у сучасному світі	4	
	Разом	**46**	

8.4. Індивідуальне завдання

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни **«Політична географія і геополітика»** носить самостійний характер виконання окреслених завдань і тематично охоплює загальне змістовне навантаження з навчального курсу. Індивідуальне завдання студента виконується під час 2 і 3 модулю і може бути оцінене максимально у 22 бали. Воно включає наступні завдання:

- ***2 модульний контроль:*** колоквіум за працею Р.Арона та аналіз геополітичної карти світу;
- ***3 модульний контроль:*** підготовку та захист реферату з визначеної та узгодженої з викладачем теми.

КОЛОКВІУМ

ПРАЦЯ Р.АРОНА «МИР І ВІЙНА МІЖ НАЦІЯМИ»

Рекомендована література:

- Арон Р. Мир і війна між націями / пер. з фр. Київ: МП «Юніверс», 2000. 688 с.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Класичні уявлення й нові підходи до розуміння поняття геополітики.
2. Формування геополітичних ідей у західній і східній традиції.
3. Сучасна інформаційна революція і нові завдання геополітики.
4. Стратегічне значення цивілізаційного аналізу в сучасній геополітиці.
5. Зміна парадигм у геополітиці та проблема метода.
6. Соціокультурний фактор у формуванні сучасної геостратегії.
7. Ідеї класиків геополітики: Ф.Ратцеля, Р.Челлена, А.Мегена.
8. «Географічна вісь історії» Г.Макіндера.
9. Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера.
10. Концепція «берегових зон» Ніколаса Спайкмена.
11. Концепція «посибілізму» Відаля де ла Блаша.
12. Теорія атлантизму: від Д.Мейнінга до З.Бжезінського.
13. Теорія мондіалізму: становлення і розвиток.
14. Європейська геополітика «нових правих».
15. Концепція «нового світового порядку» в американській геополітиці.
16. Нова воєнна доктрина США та її геостратегічне значення.
17. Російська геополітична думка XIX ст.
18. Цивілізаційна парадигма у російській геостратегії.
19. Становлення і розвиток ідей євразійства.
20. Неоєвразійство Л.Н.Гумільова.
21. Сучасні школи і концепції російської геополітики.
22. Формування геополітичної свідомості українського суспільства.
23. Геополітичні ідеї М. Грушевського.
24. Геополітична проблематика у працях С.Рудницького.
25. Концепція Чорноморсько-Адріатичного об’єднання С.Томашівського та С.Шелухіна.
26. Геополітичні доктрини Ю.Липи.
27. Геополітичне значення праць В.Кубійовича.
28. Геополітичні погляди ідеологів українського підпілля П.Федуна («Полтави») та О.Дяківа («Горнового»).
29. Геополітичні ідеї представників українського визвольного руху в еміграції другої половини XX ст. (Л.Ребета, А.Камінського, М.Сосновського, І.Багряного, М.Прокопа).
30. Геодемографічні та геополітичні аспекти у праці І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація».
31. Східна геополітика фашистської Німеччини.
32. Геополітика протистояння періоду «холодної війни».
33. Феномен наддержави в геополітиці XXI ст.
34. Стратегія «анаконди» в практичній геополітиці США.
35. Геополітика США на Близькому Сході та в Південній Азії.
36. Еволюція європейської геополітики і сучасна геостратегія Європейського союзу.
37. Протиріччя європейської інтеграції у світлі геополітики.
38. Проблема європейської безпеки на початку XXI ст.
39. Німеччина у процесі європейської інтеграції: геополітичний аспект.
40. Геополітика Франції: від Шарля де Голя до сьогодення.
41. Геостратегія сучасного Китаю.
42. Геополітика арабського світу.
43. Геополітика ісламської цивілізації.
44. Геополітика Азіатсько-Тихоокеанського регіону.
45. Геополітика Росії на пострадянському просторі.
46. Геополітика Росії у сучасному світі.
47. Місце України у новій системі геополітичних координат.
48. Геополітика України в європейському просторі.
49. Геополітика терору: аналіз проблеми і пошуки основних рішень.
50. Процес глобалізації і геополітична ситуація у сучасному світі.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література:

1. Ашенкампф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика: учебное пособие. Москва: Академический Проект, 2005. 208 с.
2. Василенко И.А. Геополитика современного мира: учебное пособие. Москва: Гардарики, 2007. 317 с.
3. Вегеш М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.
4. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
5. Вегеш М.М., Петрінко В.С. Геополітична енциклопедія: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.
6. Вегеш М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.
7. Гаджиев К.С. Введение в геополитику. Москва: Логос, 2002.
8. Гаджиев К.С. Геополитика: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2011. 479 с.
9. Дергачев В.А. Геополитика: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 526 с.
10. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. 672с.
11. Дергачев В.А. Геополитический словар-справочник. Киев: КНТ, 2009. 592 с.
12. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
13. Дугин Александр. Основы геополитики. Москва: Арктогея, 1997. 608 с.; 3-е изд. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. 928 с.
14. Дугин Александр. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века. Санкт-Петербург: Амфора, 2007. 382 с.
15. Классика геополитики, XIX век: сб. / сост. К.Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 718 с.
16. Классика геополитики, XX век: сб. / сост. К.Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 731 с.
17. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: учебник для студентов вузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2005. 479 с.
18. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: підручник. Київ: МАУП, 2004. 296 с.
19. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник. Київ: Либідь, 2003. 174 с.
20. Нартов Н.А. Геополитика: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. 439 с.

Допоміжна література:

1. Адамський В. Політична трансформація у країнах Центральної і Східної Європи. Київ: Дакор, 2006. 274 с.
2. Бжезінський Збігнєв. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236с.
3. Бжезінський Збігнєв. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203с.
4. Бжезінський З. «Холодна війна» та її наслідки. *Політика і час*. 1993. №1.
5. Бжезінський Збігнєв. Україна у геостратегічному контексті. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
6. Бузгалин А. Имперская модель мира и альтернативные ей перспективы. *Международные процессы*. 2004. Т. 2. № 2.
7. Внук В.К. Современный Балканский кризис как элемент реализации концепции «гуманитарного вмешательства». *Вестник Московского университета*. Серия 12. Политические науки. 2001. № 6. С. 77-88.
8. Волес Вільям, Волес Гелен. Творення політики в Європейському Союзі. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 871 с.
9. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. Москва: Междунар. отношения, 2001. 463 с.
10. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ: Знання, 2002. 180 с.
11. Глобалізація і безпека розвитку: кол. монографія / за ред. О.Г.Білоруса. Київ, 2001.
12. Гумилев Л. Ритмы Евразии: Эпохи и цивилизации. Москва: АСТ, 2005. 606 с.
13. Дергачев А. Украино-российские отношения – европейский и евразийский контекст. *Политические исследования (Полис)*. 2000. № 6. С. 110-121.

14. Держалюк М. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях 20 ст. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 64-85.
15. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 111 с.
16. Дугин А.Г. Мистерии Евразии. Москва: Арктогея, 1996. 200 с.
17. Дугин А.Г. Проект «Евразия». Москва: Яуза: Эксмо, 2004. 511с.
18. Евангелиста М. Геополитика и будуще Российской Федерации. *Полис*. 2002. № 2. С. 82-98.
19. Замятин Д.Н. Власть пространства и пространство власти: Географические образы в политике и международных отношениях. Москва: РОССПЭН, 2004. 352 с.
20. Замятин Д.Н. Геополитика: основне проблемы и итоги развития в XX в. *Полис*. 2001. № 6. С. 97-113.
21. Замятина Н.Ю. Модели политического пространства. *Полис*. 1999. № 4. С. 29-41.
22. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: ФОЛІО, 2003.
23. Зонн И.С., Жильцов С.С. Стратегия США в Каспийском регионе («Большая игра – 2»). Москва: ООО «Эдель-М», 2003. 197 с.
24. Зюганов Г. География победы. Основы российской геополитики. Москва, 1997.
25. Ильин М.В. Этапы становления внутренней геополитики России и Украины. *Полис.* 1998. № 3. С. 82-94.
26. Киссинджер Г. Дипломатия. Москва: Ладомир, 1997. 848 с.
27. Клаузевиц К. О войне. Москва: Єксмо; СПб.: Мидгард, 2007. 864с.
28. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. Київ: Знання, 2009. 751 с.
29. Кудряченко А.І. Геополітичне сходження України. *Президент*. 2002. № 9.
30. Луценко А. Інституалізація геополітики як науки в системі державного управління України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 13. 2009. С. 198-201.
31. Марцун Є. Майбутній світоустрій очима китайських політологів. *Людина і політика*. 2003. № 4. С. 63-72.
32. Мировая политика и международные отношения: учебное пособие / под ред. С.А.Ланцова, В.А.Ачкасова. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 448 с.
33. Мировые процессы, политические конфликты и безопасность / редкол.: Л.И.Никовская и др. Москва: РАПН, РОССПЭН, 2007. 248 с.
34. Михайлов Т.А. История геополитических идей. Москва: Логос, 1999.
35. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич; Київ: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 487 с.
36. Основы евразийства: [Антология] / Н.Агамалян и др. (сост.); Политическая партия «Евразия». Москва: Арктогея центр, 2002. 796 с.
37. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. М.: Алгоритм, 2003. 559 с.
38. Петрінко В. Взаємини України та Румунії у контексті геополітичних процесів Чорноморського регіону. *Relatii romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate / Румунсько-українські відносини*. Історія і сучасність. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 2009. С.245-249.
39. Петрінко В. Геополітична трансформація Центрально-Східної Європи: від ідеологічного впливу до газової дипломатії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 5-6. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2007. С.58-62.
40. Петрінко В. Геополітика «холодної війни»: концептуальний підхід. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 11. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2009. С.49-54.
41. Петрінко В. Нова геополітична ситуація у Центрально-Східній Європі та українське питання в російській геополітичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 3. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2006. С.68-74.
42. Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З.Бжезінського. *Сучасна українська політика*. Київ: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.
43. Петрінко В.С. Глобалізація як геополітичний фактор зовнішньої політики США. *Регіональні студії.* 2021. Вип. 26. С. 91-96.
44. Плешаков К.Г. Геоидеологическая парадигма. *Международная жизнь*. 1995. № 4-5. С. 109-116.

45. Плешаков К.Г. Геополитика в свете глобальних перемен. *Международная жизнь*. 1994. №.10. С. 30-39.
46. Політологія: підручник / за ред. М.М.Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 384 с.
47. Рудич Ф.М. Політологія. Київ: Либідь, 2004. 480 с.
48. Рудич Ф. Місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Нова політика*. 1998. № 5. С. 18-23.
49. Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 40-44.
50. Савицкий П.Н. Континент Евразия. Москва: Аграф, 1997. 464 с.
51. Соловев Э.Г. Геополитика как профессия и как научная дисциплина: перспективы эволюции в современной России. *Вестник Московского университета*. Сер. Социология и политология. – 2003. № 2. С.3-23.
52. Соловев Э.Г. Геополитический анализ международных проблем современности: pro etcontra. *Полис*. 2003. № 1. С. 116-129.
53. Суліма Є.М., Шепелєв М.А. Глобалістика: підручник. Київ: Вища школа, 2010. 544 с.
54. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: Кол. монографія / за ред. Ф.М.Рудича. К: МАУП, 2002.
55. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века. Москва: Логос, 2000. 272 с.
56. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Философская и социологическая мысль*. 1996. № 1-2. С. 9-29.
57. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. Москва: Мысль, 2001. 426 с.
58. Цыганков П.А. Геополитика: последнее прибежище раз ума? *Вопросы философии*. 1994. № 7-8. С. 59-71.
59. Цымбурский В.Л. Геополитика как мировидение и род занятий. *Полис*. 1999. № 4. С. 7-28.
60. Челлен Р. О политической науке, ее соотношении с другими отраслями знания и об изучении политического пространства. *Полис.* 2005. № 2. С. 115-126.
61. Шепелєв Максиміліан. Конфлікт модерну і постмодерну як основна проблема цивілізаційної безпеки в процесі мондіалізації. *Людина і політика*. 2002. № 5. С. 92-101.
62. Шепелєв М. Планетарний дуалізм як основна суперечність сучасної світової системи: деякі аспекти взаємодії сил Суші і Моря. *Нова політика*. 1998. № 5. С. 24-27.
63. Шергін С.О. До справедливого міжнародного порядку. Китайські політологи про багатополюсний світ. *Політика і час*. 2003. № 5.
64. Шульга М.А. Російський дискурс геополітики: монографія. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2006. 524 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

10. «Ізборник» — Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. Розділ «Політологія». URL: http://litopys.org.ua/
11. Бібліотека політолога. URL: http://politics.ellib.org.ua/
12. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. URL: http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000290
13. Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: http://www.niss.gov.ua/
14. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine). URL: http://ratinggroup.ua/about.html
15. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php
16. Українські підручники онлайн : Політологія. URL: http://pidruchniki.ws/politologiya/
17. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/
18. Центр соціологічних і політичних досліджень та технологій "СОЦІОПОЛІС". URL: http://sociopolis.com.ua/Sociopolis/About/